

Եղիշե
Չարենց

(1897-1937)

Երկեր

ԵՂԻՇԵ ՉԱՐԵՆՑ

ՀՏԴ 891.981 Չարենց

ԳՄԴ 84Հ

Չ 282

Կազմեց և խմբագրեց Նվեր Վիրաբյանը

Չարենց Եղիշե

Չ 282 [Ստեղծագործությունների ժողովածու]/ Եղիշե Չարենց.-

Եր.: Էդիթ Պրինտ, 2011.- 272 էջ.- (Իմ գրադարանը)

Եղիշե Չարենցի այս ժողովածուն լույս է տեսել «Իմ գրադարանը» մասրենաշարով: Ներառում է հեղինակի՝ ՀՀ հանրակրթական դպրոցի և բուհական ընդունելության քննությունների ծրագրերով նախատեսված արեղծագործություններ և լրացուցիչ ընթացանության նյութեր:

Գիրքը հասցեագրված է ոչ միայն մեր դպրոցականներին, այլև աշխարհասփյուռ հայ պատանիներին ու պարմանուհիներին, ինչպես նաև մեծահասակ ընթերցողներին, բոլոր նրանց, ովքեր չեն կորցրել իրենց հեղաբրքրությունը հայ բազմադարյան գրականության նկատմամբ:

ՀՏԴ 891.981 Չարենց

ԳՄԴ 84Հ

ISBN 978-9939-52-443-6

© «Էդիթ Պրինտ», հրատարակչություն

ՆԱԽԱԲԱՆ

Եղիշե Չարենցը հայ բազմադարան գրականության մեծագույն գագաթներից է: Երգել է Հայաստանի ու հայ ժողովրդի սրբազան ուժը, փառապանծ անցյալը, պատմության ողբերգական դրվագները, պայծառ ապագան:

Պարկերավոր է նրա մասին արևային գույների հրաշագործ Մարտիրոս Մարյանի հեղինակ խոսքը՝ «Նաիրին ծնեց Չարենցին... Ժայռակոփ պարկերներ ու սեպագրեր տեսավ, ծաղկազարդ մագաղաթներ և ձուլածուրաձարներ, բայց ծովարյան ու ծովցավերի մեջ... բարձրացրեց գլուխը, տեսավ շողացող արևը... Եվ իր հայրենիքի արցունքները սրբելու համար մխրձվեց փոթորիկների մեջ ու էլքեր որոնեց»:

Եղիշե Չարենցը ժամանակին ձեռնամուխ է եղել դասագրքասրբո՞ գործունեության. մշակել է դասագրքերի և առհասարակ մանկական գրականության սրբո՞ման պահանջներ ու սկզբունքներ: Նա այդ գործը համարել է պատասխանատվությամբ և խորին համոզմունքով, որ դրանով պիտի զբաղվեն միմիայն բարձրակարգ արվեստագետներ՝ գրողներ, նկարիչներ, մանկավարժներ, հրատարակիչներ, ձևավորողներ, կազմարարներ և այլն:

Ձեռնամուխ լինելով սույն մարենաշարի հրատարակմանը՝ «Էդիթ Պրինս» հրատարակչության աշխատակազմը ձգտելու է հավատարիմ մնալ մեծն Չարենցի պարզամտ-սկզբունքներին և պարանի ու հասուն ընթերցողին հրամցնել մեր ոսկեդարի գրական մշակույթին արժանի գեղարվեստական բարձրաձայն ձևավորմամբ սրբո՞ված գրքեր:

ԵՂԻՇԵ ՉԱՐԵՆՑ

Եղիշե Աբգարի Սողոմոնյանը ծնվել է 1897թ. մարտի 13-ին, Կարսում՝ գորգավաճառի ընտանիքում: 1908-1912թթ. սովորել է ծննդավայրի ռեալական դպրոցում, որտեղ և կատարել է գրական առաջին փորձերը: Բարձրագույն կրթություն ստանալ չի հաջողվել: Կարճատև մի շրջան եղել է Վալերի Բյուսովի հիմնած գրական համալսարանի ուսանող: Հարուստ ու համակողմանի գիտելիքներ ձեռք է բերել տաղանդի ուժով, ինքնազարգացմամբ: «Օ՛, գրքերի աշխարհը տիեզերք է անեզր», - սա նաև սեփական փորձի ընդհանրացում էր:

Գրական ճանապարհի սկիզբը «Երեք երգ տխրադալուկ աղջկան» խորագրով ժողովածուն է՝ բաղկացած երեք բանաստեղծությունից (Կարս, 1914): Առաջին տպագիր բանաստեղծությունը լույս էր տեսել սկսնակներին խրախուսելու նպատակ հետապնդող «Պատանի» ավանսախում (Թիֆլիս, 1912): 1915-ի ամռանը նա արդեն Քանաքեռում ձևավորվող 6-րդ կամավորական բանակի զինվոր էր և այդ բանակի հետ էլ մասնակցել է հայրենիքի փրկության մարտերին՝ հասնելով մինչև Վան ու Բիթլիս: Պատերազմի դաժան իրականության ազդեցությամբ գրում է «Դանթեական առասպել» պոեմը (Թիֆլիս, 1916):

1916թ. վերջերին մեկնում է Մոսկվա՝ դառնալով Շանյավսկու համալսարանի ազատ ունկնդիր: Ձևավորվում ու ամբողջանում են «Սոմա» և «Ամբոխները խելագարված» պոեմները, որոնք նույնպես հրատարակում է առանձին գրքույկներով:

Հայաստանի առաջին հանրապետության օրոք ուսուցիչ էր Կարսի մոտակայքում գտնվող Բաշքյադիկլար փոքրիկ գյուղում: Լուսավորության և արվեստի նախարար Նիկոլ Աղբալյանի հայտնի զեկուցումից հետո գալիս է Երևան, նախարարի կողմից արժանանում ջերմ ընդունելության և աշխատանքի նշանակվում նախարարությունում:

Չարենցը նվիրվում է գրական-մշակութային գործունեության՝ զուգակցելով այն ստեղծագործական աշխատանքին: Բանաստեղծի

կյանքում նշանակալից երևույթ էր 1922-ին Մոսկվայում պետական հրատարակությամբ լույս տեսած «Երկերի ժողովածուի» երկ-հատորյակը: Նոր գործերի հետ («Ամենապոեմ», «Չարենց-նամե», «Ողջակիզվող կրակ», «Տաղարան» և այլն) այն ներառում էր նաև մինչ այդ սեփական միջոցներով հրատարակած ստեղծագործությունները: Ժողովածուն տասնամյա գրական ճանապարհի հանրագումարն էր: Որոնումի այս տարիներին է ստեղծում նաև «Երկիր Նաիրի» պոեմանման վեպը, որը հայ արձակի նշանակալից արժեքներից է:

«Խմբապետ Շավարշը» (1928) ստեղծագործական նվաճում էր, սկիզբը նոր գեղագիտության, որն ամբողջացավ «Լալիքական լուսաբաց» (1930) ժողովածուում:

Գրական ու քաղաքական մթնոլորտը գնալով մռայլում է: Նոսրանում են հայ գրողների շարքերը՝

Իջել է այսօր Հելիկոնն ամբողջ

Նաիրյան երգի-նկուղ սևասև...

Մեկուսացված բանաստեղծի անվան ու անձի շուրջ գնալով թանձրանում է կենցաղային բամբասանքի ու քաղաքական ամբաստանության մթնոլորտ: Նա ձերբակալվում է 1937-ի հուլիսի 27-ին: Չարենցը նվաստացուցիչ հարցաքննությունների ժամանակ հավատարիմ մնաց գրողի և քաղաքացու իր խղճմտանքին:

Մարտիրոս Սարյանը Եղիշե Չարենցի կենդանության օրոք մտերիմ էր նրա հետ, բանաստեղծի անզուգական տաղանդի երկրպագուն էր: Իր սերն ու հիացմունքը Չարենցի հանդեպ տաղանդաշատ նկարիչն արտահայտել է դեռ 1923 թվականին՝ ստեղծելով 26-ամյա բանաստեղծի՝ ասես տիեզերքի անհունության մեջ թափանցող, սևեռուն հայացքով գալիքին նայող դիմանկարը: Նկարում դիմանկարի կողքին պատկերված դիմակը խորհրդանշում է անսահմանությունն ու հավերժությունը՝ եգիպտական սֆինքսի անբարբառ խոսունությամբ, միաժամանակ արտահայտում է սուր մի տագնապ՝ գալիք արհավիրքների նկատմամբ: Ընդգծում է ստեղծագործության խորին ենթատեքստը:

Սարյանը նորարարական մոտեցում է ցուցաբերում կերպարի էության բացահայտմանը՝ Չարենցին պատկերելով ոչ միայն տվյալ պահին, այլև ժամանակի զարգացման մեջ: Բանաստեղծի դիմանկարը անառարկելիորեն ճշմարտացի է ու հուզառատ: Այն բացահայտում է բանաստեղծի նուրբ ու զգայուն, աշխարհը սրությամբ ընկալող խորունկ հոգին: Սարյանի ուշադրության կենտրոնում Չարենցի ներքին բարդ, հակասական ու հարուստ ներաշխարհն է: Մեծ վարպետությամբ արված դիմանկարի հմայքը, Չարենցի ու Սարյանի նկատմամբ մեծագույն սերն ու հարգանքը փրկեցին կտավը ոչնչացումից ստալինյան բռնապետության ժամանակ:

ՏԱՂԱՐԱՆ

Արփիկին

Հիղրս խոսի՛, մի՛ կենսա խոռովի պես,
 Տալրա՛ տրվիր, գեւմիս² տարար ծովի պես.
 Կու մեռնիմ, չիս տեսնի Սայաթ — Նովի պես ...

ՍԱՅԱԹ-ՆՈՎԱ

* * *

Ինչքան որ հուր կա իմ սրտում — բոլորը քեզ.
 Ինչքան կրակ ու վառ խնդում — բոլորը քեզ. —
 Բոլորը տամ ու նվիրեմ, ինձ ո՛չ մի հուր թող չմնա՛՛
 Դն՛ չմրսես ձմռան ցրտում, — բոլորը քեզ ...

1 տալրա - ալիք, հորձանք

2 գեւմի - նավակ, մակույկ

* * *

Ամռան անուշ, հուրհրատող տո՛ր ես, ջան, —
Նախշուն՝ նռան ու նարնջի հո՛տ ես, ջան.
Երբ խստադեմ ի՛նձ ես նայում դու հանկարծ —
Ասես սրտիս մահվան դաժան բո՛թ ես, ջան...

* * *

Երազ տեսա. Սայաթ-Նովեն մոտս էկավ սազը ձեռին,
Հրի նման վառման գինու օսկեջրած թասը ձեռին,
Նստեց, անուշ երգեր ասավ՝ հին քամանչի մասը ձեռին:
Էնպես ասավ, ասես ուներ երկնքի ավմասը ձեռին:

Ու էն երգին օրոր-շորոր, ինչպես հուրի¹, ատլաս² ու խաս³,
Երազիս մեջ գոգալն էկավ՝ ինքն էլ վառման քաղցր երազ.
Նազանք արավ, Սայաթ-Նովի սիրտը լցրեց միրգ ու մուրազ,
Կանգնեց — մնաց՝ դեմքից քաշած օսկեկարած խասը ձեռին:

Նայե՛ց — նայեց Սայաթ — Նովեն, ամպի նման տխուր մնաց.
Ասավ՝ Չարենց, էս գոգալից սրտիս մե հին մրմուռ մնաց.
Սիրտս վառվեց, մոխիր դարձավ՝ ինքը կրակ ու հուր մնաց,
Դո՛ւ էլ նրա գովքը արա, որ գա՛ օսկե մազը ձեռին:

Էսպես ասավ Սայաթ — Նովեն ու վեր կացավ, որպես գիշեր,
Գնաց նորից տխուր ու լուռ՝ սիրտը հազար մուրազ ու սեր.
Երազն անցավ — դո՛ւ մնացիր, պատկերքը քո մնաց լուսե,
Մեկ էլ իմ խեղճ սիրտը մնաց՝ Սայաթ — Նովի սազը ձեռին:

1 հուրի - փոխաբ. գեղեցկուհի

2 ատլաս, կերպաս - բամբակե կամ մետաքսե նուրբ կտավ

3 խաս - ընտիր տեսակի, լավորակ

* * *

Աշուղ Սայաթ-Նովի նման՝ ես երգ ու տաղ պիտի ասեմ,
Երգեմ պիտի գիշեր-ցերեկ — ու սրտի խաղ պիտի ասեմ,
Եվ էն սրտին, որ իր խորքում սիրո երգեր ունի ու սեր —
Ես էն սրտին դրախտային մրգերի բաղ պիտի ասեմ:

Աստղ ու նկար շորեր հագած՝ դեմս ելար երազի պես,
Էշխդ՝ կրակ՝ սիրտս էրեց անհասնելի մուրազի պես,
Անուշ հոտով սիրտս լցրիք — Վարդաստանի, Շիրազի պես,
Ինչ էլ ըլի էշխդ¹, գոգալ², — երգս ուրախ պիտի ասեմ:

Աշխարհը մե բաղ է, գոգալ, — նստել ես դու բաղի մեջը,
Վարդ ես բացված՝ առավոտվա դրախտային շաղի մեջը,
Ժամ ես դարձել տեսքով քո սուրբ՝ Հավլաբարի թաղի մեջը, —
Սրտիս անուշ արտասուքին երկնային շահ պիտի ասեմ:

Էնքան ըլի մե-մե անգամ տեսքդ տեսնեմ՝ վարդ ես, գոգալ,
Էս փուչ կյանքում սրտիս տված անմահական զարդ ես, գոգալ,
Էնպես արա, որ քեզ չասեմ՝ դու էլ ինձ պես մարդ ես, գոգալ, —
Թե լի մնա սիրտս քեզնով՝ ափսոս ու ախ պիտի ասեմ:

* * *

Ես մե անգին գոգալ տեսա — Գյուրջստանի³ քաղաքումը, —
Վզին՝ վարդեր ու խալ տեսա — Գյուրջստանի քաղաքումը:

Կանգնել էր լեն քուչի մեջը, հագին ատլաս ու խաս ուներ,
Գլխին ոսկի ու շալ տեսա — Գյուրջստանի քաղաքումը:

1 էշխ - գվռ. եռանդ, ավյուն, ոգևորություն, սեր

2 գոգալ, գյոգալ - գեղեցկուհի, չնաշխարհիկ, սիրուն

3 Գյուրջստան - Վրաստան

Արեգակի շողքն էր ընկել վրեն ոսկե չիքիլի¹ պես՝
Շրթերը խաս ու ակ տեսա — Գյուրջատանի քաղաքումը:

Անցա, կամաց աչքով արի, ուզի ասեմ՝ ջան ես, էլի՛, —
Դեմն կեցած մե սանր տեսա — Գյուրջատանի քաղաքումը:

Հիմի տխուր երգ եմ ասում, էշխս կրակ ըլի ասեմ՝
Անմահական մե յար տեսա — Գյուրջատանի քաղաքումը:

* * *

Կուզեմ հիմի փչե գումնեն — հարբած ըլիմ մինչև էգուց,
Ամեն մարդու ընկեր ըլիմ — ու բաց ըլիմ մինչև էգուց:

Ֆայտոն նստած՝ անցնեմ քուչով, պատուհանից վրես նայեմ՝
Էշխո անքուն սիրտս ընկնի — ու լաց ըլիմ մինչև էգուց:

Խելքս քամուն, հովին տված՝ երթամ ընկնեմ դուքան ու բաղ՝
Ընկերների սուփրին² գինի ու հաց ըլիմ մինչև էգուց:

Երթամ — ուրիշ գոզալների գիրկը դնեմ գլուխս տաք՝
Քո էդ անուշ, ազիզ տեսքով հարբած ըլիմ մինչև էգուց:

* * *

Ես մե հարբած դուքանդար³ եմ — դուքանիս մեջ բան չմնաց,
Ամենքի հետ սեղան նստա՝ սուլթան, վեզիր, խան չմնաց,
Ամենայն տեղ գովքդ արի, տաղեր ասի՛ դրախտային —
Էլ ինչ ասեմ սիրեկանին՝ գոզալ, հոգի, ջան չմնաց:

1 չիքիլի - շղարշ, երեսի քող

2 սուփրա - ժող. սփռոց, փխբ. հացի սեղան

3 դուքանդար - պարսկ. խանութպան

Թողի ամենն, ինչ ունեի՝ կյանքս դարձավ հովի նման,
Էշխդ ելավ, ճամփես կտրեց՝ Հնդստանի ծովի նման,
Հարբած՝ խալխի նոքար¹ դարձա աշուղ Սայաթ-Նովի նման,
Կարոտ կեցա հրամանիդ՝ ուրիշ հրաման չմնաց:

Ես մե հարբած դուքանդար եմ — դուքանիս մեջ բան չմնաց,
Էլ ինչ ասեմ սիրեկանին — գոգալ, հոգի, ջան չմնաց:

* * *

Մե ձեռիս արաղ է, մեկելը գինի.
Երկուսն էլ քո անուշ կենացը, գոգալ:
Կարոտ եմ սուլթանի, սիրեկան խանի —
Անուշ է քո էշխի բերածը, գոգալ:

Սրտիս համար անուշ երազ ես հիմի,
Քնիս մեջը տված մուրազ ես հիմի,
Լեռու ես — Վարդստան, Շիրազ ես հիմի՝
Չի լավանա էշխիդ էրածը, գոգալ:

Մե ձեռիս արաղ է, մեկելը գինի.
Երկուսն էլ քո անուշ կենացը, գոգալ:
Էշխդ թող թուր ըլի, իմ սիրտն հանի —
Անուշ կենա սրտիդ սիրածը, գոգալ:

* * *

Ինչքան զանգ են տալիս — իմ միտն ես գալիս՝
Զանգի նման անուշ, հալանլ ես, գոգալ:
Ինչքան գարուն բացվի — դու հետն ես գալիս՝
Գարնան ջրի նման վարար ես, գոգալ:

¹ նոքար, նոքյար - գվռ. ծառա

Ոնց որ պանդուխտ ըլիմ աշխարհում հիմի,
Անունիդ ճիստ ըլիմ աշխարհում հիմի,
Ասես թե՛ թճուղթ ըլիմ աշխարհում հիմի —
Գարնան քամու նման տարար ես, գոզամլ:

Չես հասկանա իսկի, թե ի՞նչ ես արե.
Հազար մարդ ես էշխից գերեզման տարե.
Էշխո՞ օսկե գրիչ, սիրտս դամթար է —
Արնե գրով գրած զարանր ես, գոզամլ:

* * *

Էսօր մեր փողոցով անցար — շրթերդ գինու թաս էին,
Մազերդ օսկի — արբեշում, աչքերդ ավմաս էին:

Փողոցում կեցած մնացի՝ աչքերս պղտոր ու գինով.
Արևը խաղում էր վրեդ՝ հագիդ շորերը խաս էին:
Մե աչքով վրես նայեցիր, ասի թե՛ սիրով է էլի.
Կարմրագուն կրակի նման այտերդ կարմիր-կաս էին:

Ասի թե՛ ոտքերդ ընկնեմ, բայց տեղում կեցած մնացի՝
Այտերիդ կարմիր կրակին աչքերդ անմաս էին:

* * *

Շրթերդ կրակով լիքը օսկեջրած չինի են, ջան,
Խոսքերդ դրախտի խմիչք՝ անմահական գինի են, ջան:

Էսօր տնում սուփրա ունեմ՝ էշխիցդ քե՛Ֆ պիտի անեմ.
Ի՞նչ կըլի որ օթախս գաս — ու մե անգամ լինի էն, ջան:

Փռել եմ խաս խալիչեքը, վրեն ծաղիկ ունեմ շարած՝
Ոտքիդ կարոտ սպասում եմ — շահնշահի, խանի են, ջան:

Աչքերս թող կրակ ըլին քո սուրբ չրաղվանի համար.
Դափ ու զուռնեն հազրել եմ՝ մտքերդ ինչ բանի են, ջան:

Կուզես՝ հոգիս ճամփա անեմ, սիրտս դնեմ ոտքերիդ տակ՝
Սրտիցս արյուն է հոսում — ինչ որ ուզես կանի էն, ջան:

* * *

Էլի գարուն կգա, կբացվի վարդը,
Սիրեկանը էլի յարին կմնա:
Կփոխվին տարիքը, կփոխվի մարդը,
Բլբուլի երգն էլի՛ սարին կմնա:

Ուրիշ բլբուլ կգա կմտնի բաղը,
Ուրիշ աշուղ կասե աշխարհի խաղը,
Ինչ որ են չեն ասե — նա՛ կասե վաղը.
Օրերը ծուխ կըլին, տարին կմնա:

Հազար վարդ կբացվի աշխարհի մեջը,
Հազար աչք կթացվի աշխարհի մեջը —
Հազար սիրտ կխոցվի աշխարհի մեջը —
Էշխը կրակ կըլի՝ արին կմնա:

Ուրիշ սրտի համար կհավվի խունկը,
Կբացվի շուշանը, վարդերի տունկը.
Գոզալը լաց կըլի, կընկնի արցունքը —
Գերեզմանիս մարմար քարին կմնա:

* * *

Հազար ու մե գիրք կարդացի — խելացի գիրք չտեսա,
Հազար կնկա գիրկն ընկա — սիրեկան գիրկ չտեսա:

Հասա մինչև Ֆռանգստան, երգ ու տաղեր լսեցի —
Սայաթ-Նովի ձիրքի նման երկնային ձիրք չտեսա:

Աղեքի հետ սեղան նստա, նոքարի հետ խմեցի՝
Մարդու ասած խոսքերի մեջ արդար կշիռք չտեսա:

Հազար գոգալ սիրտս էրեց ու հազարին սիրեցի —
Քո սուրբ կրքից ավելի վառ ու անմար կիրք չտեսա:

Ամեն բանից բար ու բեզար երեսս շուռ տվեցի —
Բաղերն ընկա՝ քեզնից անուշ ու հասած միրգ չտեսա:

* * *

Ամեն տեսակ երգ երգեցի — ամենից լավ տաղն է էլի,
Սայաթ-Նովի դրախտային, անմահական խանդն է էլի:

Ինչքան էլ լեն դուքաններում ռանգ¹-ռանգ մրգեր ըլին շարած՝
Անմահական մրգերի տեղ — շահնշահի բաղն է էլի:

Բախչի միջի ծաղիկները ինչքան էլ լավ ջրով անես՝
Ծաղիկների ջուրը ուզած — առավոտվա շաղն է էլի:

Գնա՛ կուզես Ֆռանգստան, ամենամեծ քուչեքը տես՝
Սրտիդ ուզած տեղը միակ — սիրեկանի թաղն է էլի:

1 ռանգ - գվռ. երանգ, գույն

Վայն քեզ, Չարենց, լսվ իմացի, ականջ արա սիրեկանին՝
Ամեն բանից լավ ու անուշ սիրեկանի դաղն է էլի:

* * *

Ինչքան կանչես ու տաղ ասես, խելքի արի՛ բանվ է էլի, —
Առանց անգին գոգալի էլ աշխարհը լեն, լավ է էլի:

Ինչքան էլ խաս, ատլաս հագնի, երեսը ալ, գոգալ անի —
Աքլորների հոգի հանող սիրեկանդ հանվ է էլի:

Ինչքան էլ ֆանդ, զար ունենաս, ինչքան էյթիբար ունենաս՝
Սիրող սիրտը ծովըն ընկած անօգնական նավ է էլի:

Թեկուզ սիրի, գիրկդ ընկնի, դնես օսկե դափազի մեջ —
Կնկա էշխը հոգի հանող անհանգչելի ցավ է էլի:

Վայն քեզ, Չարենց, լսվ իմացի, խելքդ թող միշտ գլխիդ մնա՝
Ամենասուրբ խոսքը կնկա արյունաքամ դանվ է էլի:

* * *

Հիմի շատ են երգիչները — հոգու ուզած տաղը չկա,
Ամենայն տեղ խնդություն է՝ սրտի ուզած խաղը չկա,
Ուր ոտ կոխես — բաղ է հիմի, շահնշահի բաղը չկա,
Ման են գալիս քուչա-քուչա — սիրեկանի թաղը չկա:

Ես ո՞ւմ ասեմ երգս հիմի՝ ոչ դու կուզես, ոչ էլ յաղը,
Թեկուզ անուշ տաղերիցս չէ հեռացե Աստու մատը.
Ոչ-ով ուզեց ականջ դնի, իմանա սրտիս գանգատը՝
Ուզում են սիրտս հովանա՝ արտասուքի շաղը չկա:

Ասում եմ թե՛ թողնեմ սազը, ամենքի պես մարդ ըլիմ ես,
Թե որ վարդ եմ — փուշ ունենամ, անհասնելի վարդ ըլիմ ես,
Դուշմանի հետ դուշման ըլիմ, վատերի հետ վատ ըլիմ ես,
Որ ինձ կարոտ ամեն անգամ ասեն՝ սուփրի աղը չկա:

Մարդիկ են փուշ ու բեղամաղ — աշխարհը լեն, լավ է, Չարենց,
Մարդու խոսքը մարդու սրտին անհանգչելի ցավ է, Չարենց,
Ականջ արա ազդու խոսքիս՝ ասում եմ թե բավ է, Չարենց,
Քեզ չեն սիրի, քանի որ քո սրտի տված դաղը չկա:

* * *

Երբ էս հին աշխարհը մտա ես տաղով, սագով-քամանչով՝
Բնչ պիտի անե աշխարհում էս անմիտ-անձարը, ասին:

Սակայն երբ խալխի քեֆերին ես անուշ տաղերս ասի՝
Ամառվա մրգերի նման անոնշ է քո բառը, ասին:

Բայց խալխի անսիրտ քեֆերին ես տխուր, մենակ մնացի,
Ուզեցի թողնեմ-հեռանամ՝ հպարտ է ու չար է, ասին:

Եվ սրտիս ցավից հուսահատ ես մե թաս օղի խմեցի, —
Չարենցը ցնդած-գինեմով, հարբեցող-հիմար է, ասին:

Ու ձմռան բուքերի միջին ես բոբիկ ու մերկ մնացի. —
Դուրսը ցուրտ, ձնեռ է, սակայն հոգուդ մեջ ամառ է, ասին:

Ասի թե՛ մարդ եք ախար դուք, չե՞ք տեսնում մարմինս ծվատ.—
Չարենցի հոգին տաղերում աննկուն¹, համառ է, ասին:

1 աննկուն - ոչ նկուն, չընկճվող, դիմացկուն, անպարտելի

Խնդացին, քրքացին միայն, որ այդպես մնացել եմ մերկ. —
Դարերի հիացմունքը վսեմ տաղերիդ համար է, ասին:

* * *

Բախչովն անցան, բույր շնչեցին, ավստու, որ վարդը չտեսան,
Չոր ու դատարկ տեսքով տարված՝ հոգեկան, բարդը չտեսան:

Երգիս ձայնին մեջլիսն եկան, ու անտարբեր անցան նորից՝
Սրտիցս իրենց սիրտը գցած հոգեղեն կարթը չտեսան:
Եղա ինչպես ամառվա արտ՝ քանի դեռ սիրտ կար ու կրակ՝
Յողունների օսկով տարված՝ անսահման արտը չտեսան:

Քնյր, սիրեկան, օտար մարդիկ, բարեկամ ու անծանոթ
Մոտովս անցան՝ տաղերիս տակ կենդանի մարդը չտեսան:

* * *

Հիմի անտուն ման եմ գալիս, գիշեր-ցերեկ երգ եմ ասում.
Մոռցել եմ էշխիդ անունը, հարցնողաց՝ վերք եմ ասում:

Էշխդ հին յարա է, գոգալ, վառվում է կրակի նման —
Ու էն յարեն տվող ձեռքին շահնշահի ձեռք եմ ասում:

Գանգատ չունեմ սրտիս միջին. սիրեկան պատկերքիդ նման
Սիրում եմ սրտիս մոխիրն՝ անմահական բերք եմ ասում:

* * *

Աշխարհիս մեջ ես էլ մե օր կանցնեմ անդարձ ու կերթամ,
Ետ չեմ նայի, չեմ պահանջի ես փառք ու վարձ ու կերթամ:

Աշուղ Սայաթ-Նովի նման ես էն գլխեն իմացա,
Որ աշխարհում փուչ է ամեն երազ ու լաց — ու կերթամ:

Էն էլ, որ ես իմ վառ սրտով ու կարոտով սիրեցի —
Քամուն կտամ, կմոռանամ ամեն մե հարց — ու կերթամ:

Ու գոզալի պատկերքը վառ, դեմքը մախնուր¹ ու անուշ
Կմոռանամ... կառնեն խոնավ, հողե մե բարձ ու կերթամ:

Կյանքիս նման հեռո՛ւ մարդիկ, անանուն ու անծանոթ,
Ձե՛զ կթողնեմ երգերս այս՝ կյանքս երազ — ու կերթամ:

¹ մախնուր – թավիշ, փխբ. խումար, գինով թեթև հարբած

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ

Հազար ու մե վերք ես տեսել — էլի՛ կտեսնես,
Հազար խալխի ձեռք ես տեսել — էլի՛ կտեսնես:

Աշնան քաղած արտի նման՝ հազար զոհերի
Չհավաքած բերք ես տեսել — էլի՛ կտեսնես:

Գլուխդ չոր քամուն տված պանդուխտի նման
Հազար տարվա հերք¹ ես տեսել — էլի՛ կտեսնես:

Նարեկացի, Շնորհալի, Նաղաշ Հովնաթան —
Ինչքան հանձար, խելք ես տեսել — էլի՛ կտեսնես:

Քո Չարենցին լեզու տվող երկիր Հայաստան,
Հազար ու մե կրգ ես տեսել — էլի՛ կտեսնես:

¹ Կերք - գրք. հոգն. մազեր

Ես իմ անուշ Հայաստանի արևահամ բառն եմ սիրում,
Մեր հին սագի ողբանվագ, լացակումած լարն եմ սիրում,
Արնանման ծաղիկների ու վարդերի բոնյրը վառման,
Ու նաիրյան աղջիկների հեզաձկուն պաննն եմ սիրում:

Սիրում եմ մեր երկինքը մուգ, ջրերը ջինջ, լիճը լուսե,
Արևն ամռան ու ձմեռվա վիշապաձայն բուքը վսեմ,
Մթուն կորած խրճիթների անհյուրընկալ պատերը սև
Ու հնամյա քաղաքների հազարամյա քանն եմ սիրում:

Ուր էլ լինեմ — չեմ մոռանա ես ողբաձայն երգերը մեր,
Չեմ մոռանա աղոթք դարձած երկաթագիր գրքերը մեր,
Ինչքան էլ սճիւր սիրտս խոցեն արյունաքամ վերքերը մեր —
Էլի՛ ես որք ու արնավառ իմ Հայաստան-յանն եմ սիրում:

Իմ կարոտած սրտի համար ո՛չ մի ուրիշ հեքիաթ չկա.
Նարեկացու, Քուչակի պես լուսապսակ ճակատ չկա.
Աշխարհի անցիր՝ Արարատի նման ձերմակ գագաթ չկա.
Ինչպես անհաս փառքի ձամփա՝ ես իմ Մեսիս սանն եմ սիրում:

Երեք երգ փխրադայուն աղջկան

Ասպրիկ Ղոնդախյանին

Et c'était le dernier amour

du soir antique...

Albert Samain

1. ՃԱՄՓԻՆ

Օրորվելով կառքն էր վազում սրընթաց
Դաշտի միջին՝ ճանապարհով ցեխապատ:
Թոնն էր մաղում միապաղաղ, ցուրտ ու թաց:
Օրն էր մարում հիվանդոտ ու մեղմ-վհատ:

Օրորվում էր կառքը, վազում ու վազում:
Կառապանը երգում էր մի ինչ-որ երգ:
Թոքախտավոր կինն էր մոտիս դառն հազում:
Մութն էր գրկում արևմուտք ու արևելք:

Թոնն էր մաղում միապաղաղ, ցուրտ ու թաց:
Ազոավները անցնում էին քրքջալով:
Թոքախտավոր կինը տխուր հեծկլտաց:
Քամին անցավ՝ մեկի մասին ողբալով:

Եվ կառապանն, օրորվելով, դեռ երկար
Երգում էր իր օրերի երգը անգույն:
Գնում էինք: Ու՞ր — չգիտեմ: Վերջ չկար:
Գնում էինք: Անխոս: Անձայն: Ու անքուն...

2. ԱՆՔՈՒՆ ԳԻՇԵՐԻՆ

Քնել չի՛ լինում...

Հիմա, երբ այնպես ուզում եմ քնել,

Ամեն, ամեն ինչ մտքիցս հանել:

Հայացքներս՝ անփակ՝ թափառում են լուռ—

Ու միտքս, տարտամ, դեզերում է մութ

Դաշտերում տխուր:

Մթության գրկում լալիս է դողդոջ

Լույսը լապտերիս՝ մեռնող աղջկա

Հոգեվարքի պես...

Մեկը բախում է դռներն անցածի —

Ու հիշում եմ քեզ:

Մոռացված երգի նվագի նման

Դողում է հոգիս լույս մատների տակ —

Եվ ահա մեկ-մեկ շարվում են իմ դեմ

Պատկերներ, դեմքեր, որ կորել էին

Առանց հիշատակ:

Այնտեղ, մութի մեջ հայտնվում է ահա

Տեսիլդ գունատ ու տխրադալուկ, —

Օրերի անհայտ մշուշից ելած

Գունատ այցելու:

Ու հիշում եմ ես անձրևոտ մի օր —

Մի հին իրիկուն.

Հեռու երգերի խանդավառ օրոր,

Հարսանքի հանդես. —

Մաղող անձրևի կաթիլների տակ

Կանգնել էի ես...

Է, քնել, քնել...

Աչքերս փակեմ ու սեղմեմ ամուր

Ու չնտածեմ ոչնչի մասին:

Մի՞թե, երբեմն, չէի՞նք միասին...

Ա՛խ, օրոր ասա, անդորր ու օրոր.

Քնել եմ ուզում՝ գիշերն անց կացավ...

Երա՛գ էր արդյոք, զառանցա՛նք, թե ցավ...

Ցավ, ցավ էր, անշուշտ.

Դու երբե՛ք, երբե՛ք ինձ չես ժպտացել —

Քո ժպիտն անգամ ցավ է թվացել

Իմ հոգուն տկար...

Ես քեզ կանչեցի երկա՛ր ու երկա՛ր —

Դու չեկար, չեկար, —

Ցանկացա լինել քո դեմ մի հլու

Ու անկամ գերի —

Եվ ես իմ սիրով քեզ ձանձրույթ բերի...

Օտա՛ր էր հոգիս քեզ համար, ինչպես

Օտար դաշտերից բերած ծաղկեփունջ.

Տանջանքի վարդեր, հույզի ծաղիկներ,

Երազի աստղեր, հույսերի ցուլքեր —

Ու կարմիր, կարմիր խաշխաշներ ցավի, —

Այս ծաղիկներով զարդարված հոգիս քեզ նվեր բերի,

Որ քո կույս հոգին իմի հետ ցավի...

Ու ես չեմ հիշում, թե ինչպե՛ս մի օր —

Օտար, անմեկին —

Ես քեզ կորցրի նոր կյանքի շեմքին...

Չէ, դու գնացիր, չգիտեմ թե ուր:
Ես էլ գնացի: Իհարկե, այնտեղ,
Ուր ապրել ես դու երկար ժամանակ —
Ապրել չէր լինի: —
Չէր լինի տեսնել լույսերը ձեր տան,
Չէր լինի տեսնել լայն փողոցը ձեր,
Որ մինչև հիմա ես չեմ մոռացել...

Թողնենք, ախ, ինչ հոգ.
Չէ որ չգիտե, չգիտե ոչ-ոք,
Թե ինչո՞ւ կյանքում այսպես է եղել. —
Սերը մեզ համար — արցունք ու արյուն,
Սերը մեզ համար մահվան գին ունի,
Իսկ կնոջ համար — հրձվանքի գինի...

Այս անքուն, անքուն ու լուռ գիշերին,
Ախ, էլ չեմ ուզում վերհիշել կրկին
Անցյալը անմիտ ու անմխիթար.
Էլ ինչո՞ւ ես դու գալիս անդադար
Եվ ուշ գիշերով փորել ես ուզում
Իմ հոգին տկար...

Դրա համար ես դու այստեղ եկել,
Օ՛, նենգոտ տեսիլ...
Ուզում ես հոգուս վերքերը պեղել,
Որի գանձերը չուզեցիր տեսնել...

Օ՛, զզվելի կին, —
Քեզ արատ է պետք, սին արատ հոգու,
Որ լավ ծիծաղես ու չարկամ խնդաս —

Եվ ամբողջ հոգով հրճվանքից թնդաս...
Ուզում ես՝ պատմեմ, թե ինչպես հանկարծ
Ինձ համար փոխվեց ամեն, ամեն բան —
Եվ ես կորցրի երազի ճամփան...

* * * * *

Մի գիշեր էր մութ: Անձրև էր գալիս:
Խավար էր իջել իմ սթնած հոգում: —
Անայությունն էր հեկեկում այնտեղ
Հին, անվերադարձ երազների տեղ:
Եվ ես դուրս եկա: Ցեխտտ փողոցով
Քայլեցի երկար:
Չգիտեմ, թե ո՞ր, ինձ համար արդեն
Ճանապարհ չկար...

Երկար քայլեցի:
Եվ իմ դեմ ահա — մի երկար փողոց:
Հեռվում — դեղին, տարտամ կրակներ:
Եվ ես մոտեցա այն կրակներին,
Որոնք իմ սրտին մի հի՛ն լուր բերին...
Մի հին լուր՝ հոգուս մեջ պահված ծածուկ —
Եվ ես այն շեմքը անցա կամացուկ...

Ու... այս եմ հիշում՝
Մի հին անկողին — թաղված մշուշում:
Ու մի մերկ մարմին:
Ու ցավոտ, ճնշված հեկեկանքը իմ...
Ու դուրս եկա ես:
Զգացի միայն, որ ցուրտ է, քամի, —
Որ կյանքն ինձ համար էլ կատակ է մի...

Ինձ համար մեռավ ամեն սրբություն:
Գնան, սիրելիս:
Թող կյանքը գլխիս մորիկներ տեղա
Ու մոխիր ցանի —
Էլ ո՛չ մի գոջում իմ երազը հին
Ետ չի դարձնի...
Գնան, սիրելիս.
Ու թող մի վայրկյան քեզ մտքից հանեն, —
Ուզում եմ քնեն — ախ, ինչպե՞ս քնեն...

3. ՄԵՌԵԼՈՑ

Երեկոն անձրևոտ էր ու թաց:
Փողոցները — դատարկ, անաղմուկ:
Ու քամին էր անցնում սրընթաց
Ու տամուկ:

Ու գիշերը իջնում էր մթին.
Երևում էին մութ հեռվում
Փողոցի կրակներն երերուն՝
Հանձնված ամոթին ու ստին:

Ու գնում էի ես համրընթաց,
Ինքս ինձ քո անունը ասում:
Հեռվում ինչ-որ մեկը խնդաց
Փողոցի անձրևոտ երազում:

Ու օրհնում էի ես իմ սրտում
Մոռացված դամբարանը քո մութ:
Մեկն ասաց, որ ստում եմ, ստում, —
Ու լավում էր հեռվում մեկի լացն անօգուտ...

1913 թ., Կարս

ԴԱՆԹԵԱԿԱՆ ԱՌԱՍՊԵԼ

I

Մենք ճամփա ընկանք առավոտ ծեփին՝
Կապույտ երկնքի խորությամբ արբած:
Թարմ, թեթև էր մեր ճամփորդի հոգին՝
Ուրախ էինք մենք և մեր սիրտը — բաց:
Կանչում էր, կանչում ճամփան անմեկին
Ոլորապտույտ մեր առաջ փռված:

Եվ վերջին անգամ նայեցինք մենք ետ,
Ուր ոչինչ չկար մեզ համար դյութիչ.
Անցյալը կորել, ցնդել էր անհետ,
Որպես երազում արձակած մի ճիչ:
Ո՛չ մի տխրություն չէր ճախրում մեզ հետ՝
Կախարդել էր մեզ առավոտը ջինջ:

Պար էինք խաղում ու երգեր ասում,
Զենքերի փայլով հրձվում էինք մենք:
Կարծես մանկական կապույտ երազում՝
Ամեն ինչ այնպես ժպտում էր աննենգ:
Ո՛չ հրաժեշտի անորոշ հուզում,
Ո՛չ էլ մեռնելու կասկածանք կար նենգ:

Անսահման դաշտն էր փռված մեր առաջ:
Ոսկի հասկերով ողջունում էր մեզ
Աշխարհի հեռուն՝ բնց, լայնատարած,
Արևի շնչով լվացված կարծես:
Իսկ ճամփան, անծայր իրանը փռած,
Թավալվում էր մի հսկա օձի պես:

Թեթև քայլերով ու սրտով թեթև
Քայլում էինք մենք կայտառ ու ջահել:
Մեր հոգին ուներ թռիչքներ ու թև՝
Ո՞վ էր մեզ արդյոք այդպես հմայել...
Նայում էին մեզ լեռները պարթև՝
Կոչումն է նրանց — հավիտյան նայել:

Ուշ իրիկուն էր, երբ մի գյուղ մտանք:
Վրաններն արդեն զարկըված էին,
Երբ նույնպես ուրախ, անհոգ, անվտանգ
Բոլորեց իսկույն մեր շուրջպարը հին.
Զնգացին նորից հազար երգ ու վանկ
Եվ վերջին անգամ պղպջաց գինին:

Լուսնյակը արդեն բարձրացել էր վեր
Եվ շուրջը փռել արծաթե մշուշ,
Երբ հոգնած մտանք վրանները մեր,
Խոտերի վրա պառկեցինք անուժ.
— Է, բարի գիշեր, անգի՛ն ընկերներ, —
Ու խոր քուն մտանք, քնեցինք անուշ:

II

Եվ ուրախ էինք այսպես — երեք օր:
Բայց հետո հանկարծ բացվեց մեր առաջ
Մի ավեր ուղի, ուր անհուն ու խոր
Մի տառապանքի խորշակ կար վառած:
Եվ կամաց-կամաց դարձավ վիրավոր
Մեր հոգին անօգ ու բազմաերազ:

Երկինքն էլ կարծես փոխվել էր արդեն:
Անձրևներ էին մեր գլխին տեղում:
Ավերված ուղին փոված էր մեր դեմ՝
Իր ծայրը թաղած մեզ-մառախուղում:
Եվ երկնքի պես մեր հոգին էլ թեն՝
Անձրևների տակ մրսում էր, դողում:

Ճամփի մոտ ընկած տեսանք մի դիակ:
Կանգնեցինք, մի պահ նայեցինք իրար:
Փոել էր արդեն անձրևների տակ.
Բնչ ցեղից էր նա — այդ ո՞վ կիմանար:
Իր ապրած կյանքից ամեն հիշատակ
Սրբել էր, տարել անձրևը վարար:

Երկար կանգնեցինք: Մի զինվոր — ընկեր
Դիակն հրելով, խնդաց խելագար:
Բայց չէ՞ որ նա էլ կրել է զենքեր,
Եղել է մեզ պես կյանքի սիրահար:
Ես մտածեցի՝ գնում ենք մենք էլ
Այսպիսի դիակ դառնալու համար:

Եվ անցա առաջ: Լեռներից անդին
Երևաց հանկարծ արեգակը հուր:
Եվ ես մոռացա այն այլանդակ դին,
Շնչեցի հողի թարմությունը խոր,
Եվ նորից իմ բաց ու լցված սրտին
Աշխարհը թվաց այնքան թանր ու նր:

Արևի ոսկի մատները իջան
Ու գուրգուրեցին հեռուները թաց:
Հավիտյան վազող ու միշտ ժրաջան՝
Խոտերի միջից առվակը խնդաց:
Եվ թեթև նետած սլաքի նման
Դեմից մի թռչուն անցավ սրընթաց:

Այս, այդ դաշտերի հեռուն ոսկեգույն,
Այդ երկինքների կապնյտը պայծառ...
Ամեն ինչ կարծես ասում էր հոգուն,
Որ այս աշխարհում քմահաճ ու չար՝
Չըպենք է, որ մարդն հեկեկա անքուն —
Աշխարհում մի օր ապրելու համար:

Եվ ես հարց տվի հանկարծ ինքս ինձ,
Թե ո՞ր ենք գնում այսպես եռանդով:
Չէ՞ որ աշխարհում կա խոր մի կսկիծ,
Ամենքի համար կա մի վիշտ անթով —
Էլ ի՞նչ ենք ուզում վերցնել կյանքից
Ահաբեկիչի խելագար խանդով:

Ինչո՞ւ է երազն այս աշխարհավեր
Կախվել մեր գլխին այսպես կուրորեն:

Ինչո՞ւ են փռում այսքան ցավ, ավեր,
Հողմերը այս չար է՛րբ պիտի լռեն:
Եվ ո՞վ է լարում այսպիսի դավեր —
Կյանքը դարձնում նզովյալ գեհեն¹:

Եվ մի՞թե մարդիկ այստեղ չեն նայել
Երբեք հեռուներն այս լավ աշխարհի,
Ուր արևը բյուր հրաշք է վառել,
Որ մարդու հոգին խանդավառ, բարի՝
Գգվի հիացքով երջանկավայել —
Ամեն մի խոտի, ամեն մի քարի:

Ախ, ո՛չ... Սատանան քրքջացել է այս
Ոսկի դաշտերի քնքշությանը խոր,
Փռել է կարմիր խորշակ ու երաշտ,
Վառել է ոսկի հասկերը բոլոր: —
Սրտի կսկիծով ես անցա առաջ
Ու շուրջս նորից նայեցի մոլոր: —

Եվ ահա — կրկին մի քանի դիակ:
Եվ այստեղ ահա — վարսեր կանացի:
Իսկ այստեղ, արնոտ վերմակների տակ —
Փտած փշրանքներ արնաներկ հացի:
Ո՞վ է հեռացել այստեղից — մենակ,
Քարացած սրտով, լուռ, առանց լացի...

Իսկ այստեղ ահա — մի ոսկրացած ձեռք:
Մարմինը չկա: Ընկած է անձայն:
Քիչ հեռուն գտանք սրունքները մերկ,

1 գեհեն - կրոն. անշեջ հնոց, փխբ. դժոխք, ծանր՝ տանջալից կյանք

Իսկ քիչ էլ այն կողմ — ատամներ ցիրցան:
Իսկ այնտեղ, ժայռի կատարին այն լերկ,
Մոռացել էին մի հին հրացան:

Սարսափած սրտով մենք անցանք առաջ,
Եվ մեր հայացքից արյուն էր կաթում:
Լուսնոտի նման բուրբ ու շվարած՝
Այլևս ոչինչ չէինք նկատում:
Մի ծանր կսկիծ ուսերիս առած՝
Լուռ քայլում էինք արնաբույր տոթում:

Իրիկնամուտին մենք մի գյուղ մտանք:
Անունն էր միայն, իսկ ինքը չկար:
Այլանդակ գուղձեր, դևի ապարանք:
Մնացինք՝ հանգիստ առնելու համար:
Եվ գիշերն ամբողջ պատմեցին նրանք
Զրոյցներ զազիր ու խայտանկար...

III

Եվ նորից՝ կանուխ, առավոտ ծեգին,
Մենք ճամփա ընկանք անխոնջ ու համառ:
Այս անգամ արդեն լեռնոտ էր ուղին,
Բայց տրտունջ չկար մեր հոգու համար:
Նախատում էինք տրտնջացողին,
Դեպի նա դառնում անողոք ու չար:

Ես չեմ մոռանա մեր վերելքը թեք
Թափարիզ լեռան ծերպերով անտես:
Այնքան գեղեցիկ չի եղել երբեք
Տոկացող կամքի մաքառումը վես:

Թվում էր, թե հին ասպետներ ենք մենք,
Եվ վեր է մղում սուրբ ցնորքը մեզ: —

Սառած-ծերպերով գնում էինք մենք՝
Եվ զենք, և՛ զրահ ուսերիս առած:
Իսկ ձյունոտ ուղին խաբող էր ու նենգ՝
Սայթաքում էինք, բայց անցնում առաջ:
Վագրերի նման ձկուն էինք մենք՝
Հայացքներս լուրթ գագաթին հառած:

Վերելքը ծանր էր և ուղին — ավեր:
Եվ այնտեղ չկար ո՛չ մարդ, ո՛չ թռչուն:
Եվ շարան-շարան բարձրանում էր վեր
Մեր բեռնավորված ընկերների չուն:
Իսկ ձյունն անընդհատ լարում էր դավեր՝
Ոտքերիս կպած մեզ վա՛ր էր կանչում:

Կեսօր էր արդեն, երբ հսկա լեռան
Ձյունապատ ու ցուրտ գագաթը հասանք:
Կանգնեցինք ձերմակ գագաթի վրա,
Ուր ո՛չ արարած, ո՛չ բույս կար, ո՛չ կյանք:
Եվ կրծքերը մեր ահից թունդ առան՝
Անհո՛ն զգացինք, որ ապրում ենք, կանք:

Հպարտ հայացքով նայում էի ես
Եվ խմում էի անսահման հեռուն:
Բարձրության վրա անհո՛ն է այնպես
Մարդկային հոգին աշխարհը սիրում:
Անբառ հրձվանքով զգում էի ես,
Որ կյանքն է իմ մեջ ցնծում ու եռում:

Եվ՝ խորասուզված կույս հեռուների
Անսահման ու խոր անհունության մեջ —
Ես հոգուս խորքում խոստանում էի
Լինել վեհասիրտ, ու հպարտ, ու մեծ —
Երբ հեռվից հանկարծ մի զինվոր ընկեր —
Դողդոջուն ձայնով ինձ իր մոտ կանչեց:

Մոտեցա... և քար կտրած մնացի: —
Սառույցի վրա ընկած էր մի կին,
Որ առանց խոսքի ու առանց լացի
Մեռնում էր՝ անմիտ մի ժպիտ դեմքին:
Դողդոջ մատներով փշրանքը հացի
Սեղմել էր ամուր, որպես գանձ անգին:

Աչքերը թարթեց նա վերջին անգամ
Եվ գոհ ժպտալով՝ ժպտադեմ հանգավ:
Սարսափելի էր այս ամենն այնքան,
Որ մեր շրթերից ո՛չ մի բառ չընկավ:
Բայց ճշում էր մեր սրտերում կարկամ
Մի անհուն կսկիծ, ամեհի մի ցավ:

Մենք լուռ փորեցինք սառցի կուրծքը ծեր
Եվ անալելու¹ թաղեցինք նրան:
Դողդոջուն, սառած, չոր ձեռքերը մեր
Նույն ձյունն անհամբույր դիզեցին վրան:
Եվ ճամփա ընկանք, որպես մեռելներ,
Թաղելով այնտեղ և մեր խիղճն ունայն:

Ու քայլում էինք, հոգնած ու մռայլ,
Այդ ճամփաների հետքերով ավեր:

1 անալելու - առանց ավելուիա ասելու, առանց կրոնական արարողության

Եվ մեր թափորի ընթացքն համրաքայլ
Չար, մահաշշուկ բարձրանում էր վեր:
Եվ մեր համր հոգին ծանր էր, որպես քար,
Եվ չէինք կարող այլևս ցավել:

Մենք չէինք կարող խղճալ ոչ ոքի.
Սարսափն էր նստել մեր հոգիներում:
Զգում էինք, որ — մի մուռ թշնամի
Նենգ, դարան մտած, պահվել է հեռուն:
Զգում էինք, որ չար ոտնի կա մի,
Որ վերք է տալիս ու մահ է բերում:

Եվ սուրբ էր թվում ճամփան ահավոր,
Այդ ճամփան խելառ, քմահաճ բախտի:
Եվ քայլում էինք մենք հանդիսավոր,
Ինչպես մի վսեմ սրբազան ուխտի:
Եվ վերջին անգամ երդվում էինք, որ
Էլ ո՛չ ոք իր այս ուխտը չխախտի:

Եվ՝ ծանրաբեռնված քարավաններով՝
Դառնում էր մեկը ճամփաներից ետ:
Ինչ էր հավաքել, ինչո՞ւ, ո՞ւմ գնով —
Մուռ էր մեզ համար, անմիտ, անհեթեթ:
Բարեկամ էր նա... բայց մեր արյունով
«Բարեկամ» դարձած մի գիշեր մեզ հետ...

Եվ թշնամի էր մեզ ամեն մի քար.
Եվ ամեն մի իր լարում էր դավեր:
Եվ անցնում էինք մենք հանդիսաքայլ
Այն ճամփաների հետքերով ավեր,
Ուր ո՛չ մի էակ այլևս չկար,
Ուր չէր կարող մարդ խղճալ ու ցավել...

IV

Եվ ահա մի օր մենք մտանք մի գյուղ,
Որ գտնվում էր ծովակի ափին:
Հրդեհված էր նա: Այստեղ ու այնտեղ
Մի քանի տներ դեռ մխում էին:
Իսկ ծովի կապույտ ջրերը հնչեղ
Դեռ երգում էին իրենց երգը հին:

Կարկաչուն, հնչուն մանուկների պես,
Դեմքերին ժպիտ ու փրփուր փռած՝
Ալիքներն, անհոգ ու ժպտուն այնպես,
Վետվետում էին ու թռչում առաջ:
Անուշ ճիչերով պատմում էին մեզ
Հազար մանկական զրույց ու երազ:

Իսկ ավեր դարձած գյուղակն ալևոր,
Ծեր, խորհրդավոր, որպես մեռած հայր,
Ննջում էր անվերջ իր սև նինջը խոր,
Մեռելաստանի իր նինջը մռայլ:
Եվ չէր հասկանում այդ ժիր, բախտավոր,
Չար ալիքների զրույցները չար:

Իսկ այգիների շուրջպարը կանաչ
Ձգվում էր անծայր ու անծայր հեռու:
Բնությունը, գիրգ ստինքները բաց,
Ցոփ կնոջ նման հեթանոս, հլու —
Պատրաստ էր ամեն անցորդի առաջ
Իր աշնանային տոփանքը տալու:

Երկու ընկերով ներս մտանք այգին
Եվ տեսանք մեր դեմ — խաղողի մի ծով:

Անձնատուր եղած բախտի քնայքին՝
Մնվել էր անմահ արևի բոցով:
Հովերը նրան օրորել էին
Կարկաչուն ծովի հեռու զնգոցով:

Մոռացած մի պահ հոգնությունը մեր
Խոնջացած սրտի, փոշոտ ոտքերի —
Մոռացած ամեն քանդում ու ավեր,
Բնության անձառ հնայքին գերի՝
Չորացած, ծարավ շրթունքները մեր
Վայելում էին բերքը տունկերի —

Երբ տունկերի մեջ... տեսանք մի դիակ:
Խեղդամահ արված՝ ընկած էր մի ծեր:
Ընկած էր արնոտ խաղողների տակ՝
Նրանց ստվերին ընկեր էր դարձել...
Ու չովել էին աչքերն այլանդակ՝
Զարիուրանքալի մեզ տալով հարցեր:

Ընկերս ճչաց ու ընկավ գետին:
«Ջնր», — շշնջացին շրթերը նրա:
Մոայլ մոտեցա այգու ջրհորին,
Ամբողջ մարմնով կախվեցի վրա՝
Ուզեցի նայել հատակի ջրին —
Ոչինչ չերևաց: Պարան կար: Առա, —

Եվ կախ տվեցի անտակ հորի մեջ: —
Լսեցի հեռու ճղփոցը ջրի:
Ու վեր քաշեցի ձիգ պարանը ես:
Դույլը մի վայրկյան գարնվեց քարի.

Էլի մի վայրկյան... Եվ հանկարծ ասես
Իմ դեմ ոգիներ ելան շուրջպարի...

Չռած աչքերով նայում էի ես
Դույլում օրորվող ջինջ, հստակ ջրին,
Որի մեջ մարմնի կիսանելս մասեր
Հանդարտ, դանդաղկոտ օրորվում էին:
Ճիչը իմ կրծքում զապելով հազիվ՝
Ջրհորի մոտից հեռացա լռին:

Հարբածի երեր, տարտամ քայլերով,
Որպես հալածված երկու ուրուններ՝
Մենք դուրս վազեցինք դեմքերով խռով, —
Եվ սարսափահար հայացքները մեր
Ո՛չ այգի էին էլ տեսնում, ո՛չ ծով, —
Ուր Մանին էր արդեն իր թույնը քամել...

V

Եվ ահա մի օր տաժանքոտ ճամփից
Հոգնաբեկ, անուժ, հանգստի համար —
Մենք մտանք Մեռած Քաղաքի շենքից
Մեռած Քաղաքի փողոցները մառ՝:
Սարսափն էր սահում մեր մռայլ դեմքից,
Ու տենդում էր մեր սիրտը դիվահար:

Մեռած Քաղաքում ո՛չ մի մարդ չկար:
Եվ ամայացած շենքերը ավեր,
Մութ, մահատեսիլ, կույրերի նման

1 մառ - մշուշապատ, մթամած. մռայլ, տխուր, դաժան, անողոր

Փորած աչքերով նայում էին վեր:
Եվ չէին կարող նրանց հանդիման
Գետին չնայել հայացքները մեր:

Զգիտեն ինչո՞ւ — մենք մտանք մի տուն:
Անարև, անբիբ աչքերի նման
Նայում էին մեզ կասկածով անքուն
Պատուհանների խռռոչները լայն:
Շենքի մոտ ընկած՝ նեխել էր կատուն.
Այն ո՞վ էր արդյոք սպանել նրան:

Ներս մտանք: Տեսանք՝ կոտրած թախտի մոտ
Ընկած էր մի կին՝ արնաշաղ ու մերկ:
Խռռոչի նման բացված ահահոտ՝
Քրքջում էր կարծես բերանն արնաներկ:
Իսկ կոնքերն ու չոր ծծերն արյունոտ
Պատմում էին մեզ պղծումներ անելք:

Ցնդեցին գանգիս ճիգերը հետին.
Ուղեղս կարծես արդեն իմը չէր:
Ու պար բռնեցին երկինք ու գետին,
Եվ մեկն ինձ ասաց, որ պետք է փախչել...
Սակայն ո՞ր գնալ, որ քեզ չգտնեն
Այդ կոնքերը մերկ, այդ ծծերը ծեր...

Եվ մենք այդ գիշեր մնացինք այդտեղ՝
Մեռած Քաղաքի ավեր շենքերում:
Ամբոխվել էին տեսիլներն ահեղ.
Խեղերի նման ցատկոտում, պարում,
Ու դառնում էին մեռելներ մի տեղ՝
Սատանայական տենդոտ շուրջպարում:

Մեռած Քաղաքի շենքերից մեկում,
Աչքերս անլույս խավարին հառած,
Պառկել էի ես — ահավոր, անքուն:
Ու դեմս, կարմիր կրակներ վառած՝
Ցատկոտում էին, բառաչում, տնքում
Մեռելներ զարհուր ու բազմատարազ:

Գույնզգույն շորեր, մարմիններ մեռած,
Սրունքներ կապույտ, ստինքներ դեղին,
Հետույքներ ուռած ու արնակալած —
Խեղկատակ, արագ ցատկոտում էին, —
Իմ սարսափահար աչքերի առաջ,
Անթափանց միգում գերեզմանային...

Երգ էին ասում, ոռնում էին խուլ,
Հեծկլտում էին, ծիծաղում, շաչում, —
Խինդի էր նման ոռնոցը տխուր,
Լացի էր նման խինդը կարկաչուն, —
Բայց մահո՛ւ նման, և՛ ծանրը, և՛ խոր —
Կրծում էր հոգիս ամեն մի հնչյուն:

Եվ դժժում էր իմ ուղեղում բորբոք
Երգը այդ շփոթ, սատանայական,
Դառնում էր հեռու կարոտի մորմոք,
Եվ թվում էր ինձ, որ արդեն չկամ,
Այլ ինչ-որ հեռու երազում մի շոգ
Տարվում է հոգիս անզոր ու անկամ:

Թռչում էի ես, որպես մի ուրու —
Նրանց պես ուրախ խաղում, ցատկոտում:

Եվ հանկարծ նրանց աղմուկը հեռու
Երգ դարձավ անփույթ՝ մանկական խնդում:
Եվ ես հասկացա, որ հեռո՞ն-հեռուն
Ծո՞վն է շառաչում գիշերվա տոթում: —

Մանուկներ ուրախ, խլրտուն ու վառ,
Արևի նման կարմրավառ լուսին,
Մեռելներ զվարթ ու խայտանկար —
Պար էին խաղում, երգում միասին...
Թռչկոտում էին սեթևեթ¹ ու չար
Եվ երգում էին Աստղկա մասին...

Խենթ երգում էին, որ Աստղիկը կա՛,
Ապրում է այնտեղ — ջրերի խորքում.
Թո՞ղ բուքը ոռնա՞ աշխարհի վրա —
Իրեն ինչ՝ նա կա՛ — անմահ, անհերքում, —
Եվ միշտ գեղեցիկ ու կույս կմնա
Իր աստվածային, անհուն եզերքում:

Եվ մեռելների շուրջպարն էր թռչում
Լուսնահար, խելառ, տխուր, արնաներկ,
Հնչում էր նրանց երգը կարկաչուն՝
Սատանայական տազնապի մի երգ, —
Ու ցատկում էին խավարի միջում
Մարմինները մառ, սրունքները մերկ...

Ու ձուլված իրար սեր, ցնորք ու մահ,
Լուսնահար ծովի երգով օրորում —
Ուղեղիս բորբոք կտավի վրա

¹ սեթևեթ - կոտրատվող

Թանձրացան նրանք ու անցան հեռուն, —
Եվ խավարն իջավ աչքերիս վրա
Եվ ճղճը կորավ աներագ նիրհում...

VI

Մեռած Քաղաքից մենք ճամփա ընկանք
Ճիշտ դեպի կռիվ — դեպի ռազմավայր:
Գնում էինք մենք՝ համառ և ուրախ
Կռվելու, կռվով մեռնելու համար:
Նահանջում էր դեռ թշնամին արագ —
Եվ չէինք մենք դեռ հանդիպում իրար:

Թնդանոթները թնդում էին թունդ,
Եվ սրտատրոփ տեսնում էինք մենք,
Թե ինչպես այնտեղ, լեռներում կապույտ
Ավեր է փռում նա, հարված ու վերք,
Եվ դառնում են շեն գյուղեր — մոխրակույտ,
Եվ ծուխը կապույտ բարձրանում է վեր:

Եվ գնում էինք առաջ ու առաջ՝
Ձյունապատ լեռան ահավոր կողով:
Դժվար էր ուղին: Բայց աչքերս հառած
Փախչող թշնամուն՝ անհուն մի կորով
Մղում էր մեզ միշտ առաջ ու առաջ
Եվ սրտերս այրում քանդումի հրով:

Երբ մենք, մի վայրկյան, հանգստի համար,
Կանգնեցինք լեռան ճերմակ գագաթին —
Նայեցի հեռուն: — Վարը, հողմավար,
Ծովն էր աղմկում գանգատով մթին:

Զարնվում էին ջրերը իրար,
Ու խուլ, ու վարար մորմոքում էին:

Արձիձի նման գորշ, անփայլ ու մութ
Փռվել էր իմ դեմ ծովը հողմակոծ:
Գորշացել էին ջրերը կապույտ
Ու գորշ էր թվում աշխարհը ամբողջ:
Եվ ինչ-որ մի խոր ու տխուր խորհուրդ
Համակեց հանկարծ էությունս ողջ:

Եվ ծեր ծովի պես, ծանրացավ հոգիս:
Ու կատակ թվաց արած գործը մեր:
Բայց լուռ բարձրացա, քայլեցի նորից:
Թնդանոթները թնդում էին դեռ:
Լցվել էր հոգիս անբառ մի կսկիծ՝
Թվում էի ինձ մենանկ ու անտեր:

Հանկարծ կանգ առա ես ձորամիջին:
Այլանդակ մի դի փռված էր իմ դեմ:
Նրա մոտ ընկած վիրավոր մի ձի
Ջղաձգորեն մեռնում էր արդեն:
Հեյ, մի քիչ առաջ, հլու իր սանձին՝
Սա՛ էլ էր փախչում այս վայրից գեհեն:

Ո՛ր էիր փախչում, խղճնիկ անասուն...
Քեզ քո տերն այստեղ ծեծելով բերեց:
Բայց նա չգիտեր, որ այս երազում
Միայն Մանին է տեր՝ անողորք ու մեծ:
Էլ ինչնո՞ էր նա ավերել ուզում,
Այս դաժան մարտին ո՞վ նրան հրեց:

Տէն, այլանդակված այժմ ընկած է նա:
Սևացել է, տէն, արձիճի նման:
Անթաղ, անշիրիմ այստեղ կմնա,
Ոչ որ չի փորի նրան գերեզման, —
Ոչ որ չի տխրի, որ նա զոհ եղավ
Մի արնածարավ, անիմաստ ցասման:

Զգիտեմ ինչու, կամքիս հակառակ,
Նայեցի ահով նրա երեսին, —
Ու առաջ անցա քայլերով արագ,
Հոգուս բեռ արած խեղճությունը իմ:
Իսկ մերոնք, անմար եռանդով վայրագ,
Կովում էին դեռ ու քանդում էին:

Հուր ու ծխի մեջ օրը վերջացավ —
Եվ մենք կանգ առանք լեռան փեշի մոտ:
Հուր ու ծխի մեջ թշնամին անցավ՝
Ուսին շալակած պարտություն, ամոթ:
Եվ ամեն անկում, ամեն վերք ու ցավ
Ծածկեց գիշերվա վարագույրը տոթ:

Եվ մենք ետ դարձանք դաշտերից մարտի՝
Հանգստանալու հեռավոր գյուղում:
Հեռուն՝ մի այրած, սևասև արտի
Ցողուններն էին ծուլորեն մխում:
Ու քայլում էինք՝ հոգնած, անոթի,
Աշնան գիշերի մեզ-մառախտողում:

Երկու ընկերով քայլում էինք լուռ՝
Հոգնած գինվորի եռանդով անշեջ:

Մեռելի նման ահավոր, տխուր
Ծովն էր տարածվել մշուշոտ ու գեջ¹:
Գնում էինք լուռ, չգիտեմ, թե ո՞ր՝
Միշտ նոյն ծովափով — անվերջ ու անվերջ:

Երբ ուրվագծվեց մշուշում մի լեռ —
Ասացին, որ գյուղն այնտեղ կլինի:
Բայց ծավվում էին սրունքները մեր.
Ընկերս ուզեց, որ ընկնի, քնի —
Բաց երկնքի տակ, գյուղ չհասած դեռ,
Հենց ճամփի վրա՝ ինչ կուզե — լինի:

Ու մնաց այնտեղ: Ես անցա առաջ:
Նրան երևի ձիով կբերեն:
Վերելքը ծանր էր, ծանր էր՝ ի՞նչ արած...
Պետք է իմ բոլոր ուժերը լարեմ,
Հասնեմ — նոր քնեմ հոգնած, խոնջացած,
Որ երազները հոգիս օրորեն:

Բարձրանում էի: Վայրենի քամին
Ծեծում էր կուրծքս ահռելի ուժով
Եվ մթնում էին հայացքները իմ,
Լցվում էր հոգիս թանձր մշուշով:
Բայց ճիգ թափելով մի գերմարդկային՝
Ես քայլում էի լուռ, ուշի-ուշով:

Մենակ, անընկեր: Հսկա բուի պես
Ավազե մատներն աչքերիս հառած՝
Ոռնում էր քամին: Ընկնում էի ես,

¹ գեջ - թաց, խոնավ, կեղտոտ

Նորից բարձրանում ու անցնում առաջ:
Երբեք չէր եղել մարմինս — այնքան հեզ,
Եվ ոգիս — այնքան կամքի ուժ առած:

Ու վատնում էի ճիգերս հետին:
Գազաթը մոտ է — կհասնեմ հիմա:
Բայց հանկարծ քամին շարտեց գետին,
Դեպի անդունդը՝ ուղիղ դեպի մահ:
Բայց ո՛չ... Մեռնողի տագնապով մթին
Գրկեցի քարերն ու ոտքի ելա:

Քայլեցի նորից: Եվ հանկարծ իմ դեմ
Փռվեց լույսերի մի ոսկի մշուշ:
Ա՛, հասել էի ես գյուղը արդեն:
Հասել էի ես: Կես-գիշեր էր ուշ: —
Եվ ցուրտ խրճիթի խոտերի մեջ թեն
Քնեցի անո՛ւշ, քնեցի անո՛ւշ...

VII

...Կռիվն սկսվեց — անողորք ու գոռ:
Մենք դաշտում էինք: Ձյունոտ լեռներից
Հարձակվում էին նրանք — բյուրավոր,
Մերթ ետ նահանջում մեր գոռ գրոհից,
Մերթ առաջ անցնում ոհմակներով նոր —
Ու փախչում էին, ու գալիս նորից:

Եվ ընկնում էին նրանք շարեշար,
Մոնչում էին գազանների պես:
Բայց խիտ, անհատնում շարքերով վարար
Շարժվում էին նորից դեպի մեզ:

Ամեն ինչ հանկարծ խառնվեց իրար —
Եվ սվինամարտն ահա սկսվեց:

Մենք գրկում էինք ու չանկռում իրար,
Սվինի զարկով գլորում գետին:
Վագրերի նման խորամանկ ու չար,
Ապրելու հսկա ծարավով հետին՝
Խոշտանգում էինք — ապրելու համար, —
Եվ կռվում էինք, և կռվում էինք:

Եվ չէինք հիշում այլևս ոչինչ,
Եվ չգիտեինք ինչ էինք անում:
Եվ շատերն էին ընկնում մեզանից
Եվ ոտքերի տակ մեր անշնչանում:
Չէինք տարբերվում վայրի գազանից
Ահի ու արյան այդ խառնարանում: —

Կոխտտում էինք ընկերների դին,
Ընկերների դին դիրք էինք անում:
Ու վատնում էինք ճիգերս հետին
Անհասկանալի տագնապով անհուն:
Եվ չգիտեինք, և չգիտեինք,
Թե հորձանքը սև մեզ ո՞ւր է տանում:

Իրիկունն իջավ: Անհուն խավարի
Խավար ծալքերում կորավ ամեն բան:
Եվ իջավ մոայլ երազը Չարի
Այն խայտաճամուկ դաշտերում անբան:
— Է՛, մնաք բարի, ընկերներ արի,
Դուք պատվով անցաք ձեր կյանքի ճամփան:

Իսկ մենք — նենգորեն նահանջեցինք ես՝
Չյունագիշերի մրրիկների տակ:
Եվ իմաստ չունե՞ր ճամփան անհեթեթ,
Եվ անցնում էինք՝ անկումին գիտակ:
Երբեք չէր եղել հոգիս — այնքան խենթ,
Եվ գանգս — այնքան զառանցոտ ու տաք:

Հոգուս մեջ կարծես հնոցներ կային,
Եվ աչքերիս մեջ — խարույկներ լափիլեզ:
Բայց մարմինս հավերժ, հավերժ մարդկային՝
Ապրել էր ուզում: Մահապարտի պես
Հայացքներս հառած ահավոր Մահին՝
Մյուսների հետ փախչում էի ես:

Եվ խավարի մեջ կարմիր ու կարմիր
Գնդակներն էին թռչում ու շաչում:
Եվ ընկնում էին ընկերները մեր
Սատանայական խուճապի միջում:
Եվ ընկնում էին անգի՛ն ընկերներ:
Եվ վերջին անգամ մեզ էին կանչում:

Եվ երբ արևը բարձրացավ երկինք,
Եվ մենք լույսի տակ իրարու գտանք —
Մեռելների պես սփրթնած էինք,
Չէինք հավատում, որ ապրում ենք, կանք.
Անխոս հայացքով իրար թաղեցինք,
Իրար հոգու մեջ գերեզման մտանք:

* * * * *

Նրանք մնացին ձյունոտ դաշտերում՝
Քաղցած գայլերի ոհմակներին կեր,
Այնտեղ, ուր ընդմիջտ տանջանքն է լռում
Եվ հոգին դառնում անհունին ընկեր.
Ուր իբր հիշատակ կյանքերից սիրուն —
Մնում են միայն այլանդակ գանգեր:

Ու մութ է հիմա այնտեղ, ամայի,
Քամին է միայն ոռնում ու կոծում,
Տոնելով վայրագ հարսնիքը Մահի՝
Նենգավոր ու խոր ձյունների ծոցում:
Եվ ո՞վ կգնա, և ո՞վ կնայի
Անդրշիրիմյան տոնող Աստծուն...

* * * * *

Իսկ մենք ապրում ենք ու շնչում ենք դեռ
Այս խայտանկար, ավերակ գյուղում,
Ուր ամեն տան մեջ մահ է ու ավեր,
Ուր ամեն վայրկյան արյուն է ցողում,
Ուր ամեն վայրկյան լարում է դավեր
Քմահաճ բախտի ժրաջան մեղուն:

Եվ առօրյա է հիմա մեզ համար
Մարդկային անթաղ, այլանդակված դին:
Ահաբեկիչի քրքիջով համառ
Մենք կեր ենք նետում անկուշտ անդունդին:
Եվ իմաստ չունի այլևս հիմար
Ճակատագրի որոշած Անդին:

Եվ գինին այստեղ ծորում է առատ,
Եվ հարբում ենք մենք կարմիր խնջույքում:
Այլևս չկա և ո՛չ մի արատ,
Որ ծաղիկ չտա մեր գինով այգում:
Պատրաստ է ընդմիջտ մեր զոհը պարարտ՝
Մենք՝ զոհ, մենք՝ դահիճ՝ ուրիշի ձեռքում...

VIII

...Երեկ առավոտ բարձրացա կանուխ
Եվ լուռ կանգնեցի բլուրի վրա:
Հեռուն՝ զնգալով իջնում էր մի ուղիս¹,
Լսում էի ես կարկաչը նրա:
Կապույտ երկնքում ո՛չ ամպ կար, ո՛չ ծուխ:
Եվ ես մոռացա՜ տաժանքն առօրյա...

Ա՛խ, գյուղակաների շուրջպարը կանաչ՝
Դաշտերի ոսկի՛ հեռաստաններում,
Ուր մի անսահման թախիծ կա փռած
Եվ մի հոգեթով տխրություն հեռու,
Ուր հավերժության ցնորքը անհաս
Ճախրում է կարծես ոսկի՛ դաշտերում...

Ամեն ինչ այնպես անդորր է ու կույս,
Որ չեմ հավատում կարմիր երագին:
Միրաժի նման փարվում է հոգուս
Անէ աշխարհի քնքշությունը հին:
Բայց չե՞ որ այստեղ ապրել են անհույս —
Եվ չե՛ն էլ լսել քնքշության մասին...

¹ ուղիս – հոսող ջուր, առվակ, վտակ

Օ՛, խորհուրդների հավերժական մանյր,
Որ տառապանքի ու տարփանքի մեջ
Հղանում ես միշտ կյանքեր անհամար —
Հազար գույներով՝ հազար ելևէջ, —
Որ հղանում ես աշխարհի համար
Հավիտենական կշռույթների վեճ...

Օ՛, դո՛ւ, բարբարո՛ս, խելագան՛ր, ցավո՛ւտ,
Երբեմն իմաստուն, երբեմն — գազան,
Աշխարհներ այրող կախարդական խո՛տ,
Աշխարհներ շինող բախտի գավազան, —
Դիվային ոգի՛՝ ճահիճների մոտ,
Ոչնչի՛ մասին — աղոթք սրբազան...

...Ու պե՛տք է քայլել ու քայլել համառ՝
Ապրելու հսկա տենչը բեռ արած —
Քայլել անիմաստ մի կյանքի համար,
Մարել — ու վառել աստղերը մարած,
Որ — տիեզերքի զառանցանքը մառ
Չցնդի՛ երբեք ու մնա — երազ...

1915 — 1916

ԱՄԲՈՒՆԵՐԸ ԽԵԼԱԳԱՐՎԱԾ

I

Հեռու, մոտիկ ընկերներին, — աշխարհներին, արևներին, —
Հրանման հոգիներին: —

Բոլոր նրանց, ում որ հոգին վառվում է վառ, —

Բոլոր նրանց հոգիներին արևավառ, —

Կյանքի, մահի այս ամեհի աղջամուղջում՝

Ողջակիզվող հոգիներին — ողջոյն, ողջոյն: —

II

Իրիկուն էր, հրակարմիր մի իրիկուն:

Արևը բորբ՝ մայր էր մտնում արևմուտքում:

Դաշտի վրա փռվել էր մուժ արյունամած՝

Թույն էր կարծես՝ բորբ արևի սրտից քամած:

Արևը թեժ՝ մայր էր մտնում արևմուտքում —

Ու արյուն էր դաշտի վրա, թոնյն էր թքում:

Հորիզոնում վառել էր մի կարմիր քուրա —

Ու արնավառ փայլ էր փռում դաշտի վրա:

Ու արտերը, ալեծածան, վառվել էին

Արեգակի կարմիր փայլով իրիկնային: —

Դաշտը, անծայր ու անսահման, լայնատարած՝

Հրակարմիր տարածվել էր նրանց առաջ:

Ծով էր կարծես, որ սկիզբ ու սահման չունի —
Ծով էր կարծես՝ մշուշի մեջ իրիկունի: —

III

Արևի տակ իրիկնային, իրիկնային հրով վառված՝
Այդ հին դաշտում կովում էին ամբոխները խելագարված:
Քաղաքներից ու գյուղերից, ստեպներից՝ հեռու ու մոտ՝
Եկել էին նրանք նորից՝ հուսավառված ու կրակոտ:
Ով քաղաքից էր հեռացել — նա թողել էր մշուշը ծեր, —
Մշուշը, որ կյանքի վրա մխաշաղախ ամպ էր դարձել:
Ով եկել էր գյուղից հեռու — նա թողել էր հողը խոնավ,
Որի վրա կյանքը հլու ո՛չ մի ոսկի հասկ չծնավ:
Ով եկել էր ստեպներից, նա թողել էր անծայրածիր
Լայնությունը հորիզոնի, որ իր համար բանտ էր դարձել:
Ով քաղաքից էր հեռավոր, ուր մառախուղ էր անորոշ՝
Նա բերել էր թոքախտավոր սիրտը, որպես կարմիր դրոշ: —
Ով եկել էր, թողած հեռուն անծայրածիր մութը գյուղի՝
Բերել էր իր մկաններում բեղմնավորված ուժը հողի:
Ով եկել էր ստեպներից, ուր ապրում էր որպես գերի —
Բերել էր իր լուրթ աչքերում լայնությունը ստեպների...
Ընթոստացած, խելագարված, չտանելով հին կյանքը էլ՝
Անծիր դաշտում այդ հավաքված՝ նրանք կովի էին ելել:

IV

Մայր էր մտնում իրիկնային արևը՝ թեժ լույսով վառված: —
Ու երգելով կովում էին ամբոխները խելագարված: —
Դաշտն էր դեմը՝ փոված էր նա շառագունած ու արևուն, —
Ու հետևում, ճամփի վրա հսկա քաղաքն էր երևում: —

1 ստեպ (ռուս.) - տափաստան, դաշտավայր

Ծնյլ նազանքով, իրիկնային արևի տակ անփույթ փռված՝
Պսաղում էր քաղաքը հին՝ հազարերանգ մի զանգըրված:
Հեռո՛ւ, հեռո՛ւ, անձայր ու լայն, տարածվել էր քաղաքը հին —
Լողանում էր կարծես մարմանդ մշուշի մեջ իրիկնային:
Հաղթ շենքերը, բարձր ցցված, կարծես կախված կարմիր օդում՝
Հետըզհետե մթնում էին, անգունանում ու աղոտում:
Հեռու հրով միայն վառված պատուհանները ապակի
Փայլում էին արյունամած վերջին հրին արեգակի.
Արևի դեմ փայլում էին հրաբոսոր՝
Բռնկվել էր նրանց սրտում տագնապը սուր...
Եվ երկընքի սիրտը մխված բևեռների պես արնաքամ՝
Փայլում էին արյունամած ծխնելույզներն հսկայական:
Ծուխ չէր ելնում նրանց փողից՝ չէին փնչում երկինքն ի վեր.
Չէր կարծրանում նրանց ծուխից իրիկնային երկինքը էլ: —
Լոկ մշուշը իրիկնային թանձրանում էր հետզհետե —
Ու մշուշում կորչում էին ծխնելույզները երկաթե: —

V

Իսկ քաղաքից դեպի հարավ՝ ահատեսիլ ու հաղթական՝
Երևում էր երկաթուղու կայարանը հսկայական:
Լսվում էր մերթ շոգեկառքի սուլոցը սուր հեռու մուժում —
Մհրթում էին կարծես այնտեղ խելագարված մի անասուն...
Ճչում էր սուր, հուսակտուր, ու հուսահատ ձայնը նրա,
Որպես անդարձ մահի մի լուր տարածվում էր դաշտի վրա: —
Ցրված էր նա, կայարանը, հսկա ու հաղթ, նրանց առաջ: —
Ու հանգույցից կայարանի, դաշտովը մեկ լայնատարած՝
Դեպի հյուսիս, դեպի հարավ, ու արևմուտք, ու արևելք —
Ուղիները երկաթագիծ ձգվել էին ամենուրեք: —
Երակների պես երկաթե քաղաքամոտ կայարանից
Հեռո՛ւ, հեռո՛ւ ձգվել էին ուղիները երկաթագիծ:

Երակների պես երկաթե՝ ամուր գրկած կուրծքը հողի՝
Սեղմըվելով հետզհետե՝ փախչում էին գաղտագողի...
Ու ցցված էր ուղիների խաչակնքման սեղմ հանգույցում —
Կայարանը, որպես մի հարց, որպես հսկա մի քարացում:
Ուղիների ճամփամիջում հանգույց էր նա կարծես կապված
Ու անզիջում կովում էին ամբոխները խելագարված:
Կարծես նետված մի հաղթ ձեռքով՝ աշխարհային կամքին հլու՝
Գնում էին կովով, երգով կայարանը գրավելու: —

VI

Կովում էին: Սուրում էր մի իրիկնային մարմանդ քամի:
Դեմը քաղաքն էր տարածվել՝ հազարամյա մի թշնամի:
Սֆինքսի պես հսկայական, շեկ ծծերը դրած հողին՝
Նա կտրել էր արևական ամբոխների կարմիր ուղին: —
Ու կայարանը՝ հաղթանդամ իրիկնային կարմիր մուժում,
Հաղթ նստել էր նրա առաջ, որպես նրան հսկող մի շուն:
Հաղթ նստել էր նրա առաջ ու տիրուհու կամքին գերի՝
Երթն էր հսկում գետնատարած, երկաթագիծ ուղիների:
Ու գծերի մոտ երկաթե, դեպի հյուսիս, դեպի առաջ՝
Ձգվել էին ալիքաձև խրամատներ գետնատարած:
Թշնամին էր պահվել նրանց ալիքաձև գետնափորում
Ու մատներով արյունոտած դեմը փոված դաշտն էր փորում:
Մտել էր ջերմ կուրծքը հողի՛, հողի սրտում դարան մտած՝
Կրակում էր գաղտագողի, նենգ ձեռքերով արյունոտած:
Կովում էին՝ մոտենալով, մոտենալով հետզհետե:
Պայթում էին զրընգալով հրանոթները երկաթե: —
Երգ էր կարծես կռիվը այդ, որ զնգում էր մայրամուտում.
Նայես՝ թռավ մի հրանոթ ու թունդ պայթեց խրամատում...

VII

Կովում էին, ու կովելով անցնում էին նրանք առաջ:
Ու դաշտերում իրիկնային մահն էր քրքջում համատարած:
Երգում էր նա՝ երգը խառնած հրանոթի զրնգունին, —
Անցնում էին նրանք առաջ ու կրակված կովում էին:
Երգ էր սիրտը ամեն մեկի, երգ էր հայացքը կրակոտ.
Վառվում էր սիրտը ամենքի, որպես կարմիր մի առավուտ:
Երգ էր կարծես արևը հին՝ իրիկնային լույսով վառված —
Եվ երգելով կովում էին ամբոխները խելագարված...

VIII

Եվ երգում էր մեկը՝ հզոր, հուժկու ձայնով ահեղագոչ,
Գո՛վքն էր երգում կովի ելած, արիացած իր ընկերոջ: —
Որպես բազե՝ երգը նրա սլանում էր հեռո՛ւ, հեռո՛ւ —
Եվ երգելով կովում էր նա՝ լուսաժպիտ ու ահարկու:
Երգում էր նա: Մայր էր մտնում արևը հին՝ կարմիր քուրա:
Եվ դաշտերում իրիկնային — զանգ էր կարծես ձայնը նրա:
Զանգ էր կարծես, զանգում էր զիլ, որ ողջ աշխարհը իմանա —
Բորբ կարոտով անծայրածիր, կրակելով երգում էր նա: —

IX

«...Ստեպներից, անտառներից, քաղաքներից հեռու ու մոտ —
Մենք մեր սիրտն ենք բերել նորից՝ հուսավառված ու կրակոտ:
Այստեղ հիմա կռիվ է, մահ, ու աղջամուղջ է անորոշ, —
Մենք մեր սիրտն ենք պարզել հիմա — մահի հանդեպ՝
կարմիր դրոշ:
Արյունաքամ մայր է մտնում հազարամյա արևը հին.
Արյունավառ ժպտում է մեզ այս աշխարհը իրիկնային...
Ու խնդասիրտ կովում ենք մենք, երգ ենք ասում կովում հիմի.

Կուրծք է տվել աշխարհը ողջ՝ հազարամյա մի թշնամի...
Բայց անվհատ կռվում ենք մենք, ու մահը՝ սեզ ժպտում է մեզ —
Շատերս, ախ, պիտի գոհենք սրտերը մեր կարոտակեզ: —
Անողորմ է երթը այս սեզ, ինչպես կարմիր կարոտը մեր —
Կրակեցեք, կրակեցեք, խելագարված իմ ընկերներ...»:

X

...Մայր էր մտնում իրիկնային արևը՝ թեժ լույսով վառված:
Ու անվհատ կռվում էին ամբոխները խելագարված:
Աչքերի մեջ՝ կարմիր մի հուր, ու սրտերում — կարմիր կրակ՝
Վերջին թափով մի ամրակում՝ անգայթ՝ կռվում էին նրանք:
Խենթ երգելով, կրակելով նրանք անցնում էին առաջ —
Ու թշնամին փախուստ տվեց՝ ահաբեկված ու վտարված: —
Մութ էր արդեն, մայր էր մտել արեգակի շողը վերջին,
Երբ գրոհով մի անվեհեր կայարանը գրավեցին...

XI

Մութ է հիմա: Գիշերը, խոր, իջել է վար:
Մութ է հիմա, թանձր խավար:
Երկաթուղու կայարանում, ուր ո՛չ մի լույս չկա վառված,
Խռնվել են հազարանուն ամբոխները խելագարված: —
Գիշերի մեջ չեն երևում հաղթ կամարները երկաթե՝
Լույս չեն վառել կայարանում, որ թշնամին չնկատե:
Սպասում են՝ աչքերն հառած խավարամած հեռուների՝
Մութը իջավ համատարած, մինչ կայարանը վերցրին: —
Սպասում են, որ մինչև լույս գոնե մի քիչ հանգստանան
Ու առավոտ դուրս գան նորից ու քաղաքի վրա գնան:

1 անգայթ - անսայթաք, անսխալ

Աչքերն հառած թանձր մութին, սրտատրոփ, անապաքեն՝
Սպասում են առավոտին, որ կռիվը շարունակեն:
Մի քիչ առաջ, արյունաքամ, երբ դեռ դաշտում կռվում էին —
Մնտ էր թվում քաղաքն այնքան երկաթուղու կայարանին...
Եկան իրենք, կռվով, երգով գրավեցին կայանը մեծ —
Իսկ թշնամին փախուստ տվեց ու քաղաքում պատսպարվեց:
Սպասում են իրենք հիմա, որ մինչև լույս հանգստանան —
Ու առավոտ դուրս գան նորից և քաղաքի վրա գնան:

XII

Ու մթի մեջ հազարամյա, գիշերի մեջ խորը, անհուն՝
Խռնվել են նրանք ահա երկաթուղու կայարանում:
Դաշտն է դեմը, խավարակուռ ձգված է նա:
Չկա մի ձայն, չկա քամի, մութ է հիմա:
Դաշտն է դեմը՝ անծիր, անծայր մի զանգված խավարամութ,
Ուր նստել է անաչք, անլույս, խորհրդավոր կասկածը մութ:
Շնթռկել է, որպես մի շուն, ու խավարն է հսկում հիմի, —
Շնթռկել է թանձր մութում, որպես անտես մի թշնամի:
Մութ նստել է կասկածը հին ու աչքերով խավարամած
Նայում է նա կայարանին, որ կանգնած է իրա դիմաց:
Շարժվում է մութը կարծես ու խավարով իր աչքերի —
Նայում է նա լուրթ աչքերին խելագարված ամբոխների: —
Ու տագնապով անլռելի, հայացքներով անթարթ լարված՝
Նայում են մութ հեռուներին ամբոխները խելագարված:
Լուրթ աչքերով խորը, տխուր — մութն են դիտում նրանք
անհուն —
Ու դժժում է աղմուկը խուլ գիշերային կայարանում...

1 ապաքեն - ապաքինություն, ապաքինվել

XIII

Հոծ բանակով հսկայական կայարանի դեմ խոնված՝
Լուրթ աչքերով արևական — դաշտն են դիտում խավարամած:
Մնիթ է դեմը, ու խավարում, որ բացվել է, որպես անդունդ՝
Երևում է հեռու-հեռուն կարմիր լույսով վառվող մի գունդ:
Աչքերի դեմ մթակալված, հայացքների դեմ ակրնդետ —
Հեռու մթում լույսն այդ վառված գունդ է թվում, կարմիր մի կետ:
Գիշերի մեջ — կարմիր, կարմիր, տազնապալից վառվում է նա՝
Գիշերի մեջ վառել են, որ գորքը պատրաստ, արթուն մնա:
Անծայրածիր մթում հեռվի կարծես կարմիր գլուխ է շան —
Վառել են այն, որպես կովի ու տազնապի ազդանշան:
— Քաղաքն է այն հազարամյա, ուր տազնապ ու տենդ կա հիմի:
Պահվել է նա, որպես վախից խելագարված մի թշնամի:
Ու կրակը այդ կարմրակեզ — ահանշան ու վիթխարի —
Մի արնագույն կետ է կարծես ուղեղի մեջ խելագարի:
Բռնըկվել է հույսով հետին, հոգեվարքի տենդով վառված —
Ու նայում են կարմիր կետին ամբոխները խելագարված...

XIV

Գիշերի դեմ խավարամած, աչքերն հառած կարմիր կետին՝
Ամբոխները խելագարված սպասում են առավոտին:
Ու վառվում է խավարակուռ հոգիներում նրանց անգայթ
Կետը այդ մուգ, որպես հեռու, հրաբոսոր մի ճառագայթ:
Սուր մխվել է նրանց սրտում, որպես մի թեժ, կարմիր բևեռ —
Թույն է լցնում ու բորբոքում ու երազներ աշխարհավեր...
Աղմըկում է նրանց սրտում մորմոքը հին, հազարամյա —
Տենդ է սփռում ու խլրտում նրանց անգայթ սրտում հիմա:
Լուրթ աչքերում փայլում է վառ արյունամած մի ցանկություն —
Ու աչքերը միլիոնավոր թռչն են թքում, արյուն ու թույն:

Բարձրանում է նրանց սրտից տարիների մաղձը աղի —
Ու վառվում է լուրթ աչքերում՝ արյունալից ու կատաղի:
Ու աչքերը արյունամած անթարթ հառած կարմիր կետին՝
Ամբոխները խելագարված սպասում են առավոտին:

XV

...Գիշերի՛ դեմ գիշեր է մութ խավարամած նրանց հոգին,
Որ կարոտով մի կրակոտ սպասում է առավոտին:
Խավար է մեծ սիրտը նոցա, բայց խավարում անծայրածիր —
Երկինքներ կան կապուտաչա, հորիզոններ՝ անծայր, անծիր:
Ու աչքերում նրանց կապույտ, ուր իջել է գիշերը մութ —
Հագամբ բողբոջ կա կրակոտ, ու արշալույս, ու առավոտ:
Նրանց ձգված մկաններում ճիժն է նստել խոնավ հողի, —
Եթե ուզեն՝ արևներին նոր տե՛մպ կըտան ու նոր ուղի...
Եթե ուզեն՝ արեգակներ կշարտեն երկինքն ի վեր.
Եթե ուզեն՝ վանք կըբերեն երկինքներից արեգակներ...
Եթե ուզեն՝ կամքով արի ու աշխարհի հրով վառված —
Ինչեր միայն չեն կատարի ամբոխները խելագարված...

XVI

Ու հոսում է գիշերը մութ, մոտենում է առավոտին:
Հոսում է պաղ ու անօգուտ սպասումի ժամը հետին:
Դաշտից ահա սուրում է զով, մարմանդ քամին առավոտի —
Ու վառվում է վերջին լույսով կրակը այն կարմիր կետի:
Նոսրանում է խավարն ահա, գունատվում է հետզհետե —
Ճեղքում է մութն արևելքում հսկայական, հրե մի թև:
Ու սուրում է հեռուներից առավոտվա կիսամթում —
Մարմանդ, մարմանդ, բուրումնալից, գարնանային մի
թարմություն:

Շարժվում է խավարը թեն ու հեռվում խավարամած
Երևում է քաղաքն արդեն՝ մութ, անորոշ մի զանգրված:
Հաղթ շենքերի պատերը հաղթ որոշվում են հետզհետե,
Երևում են ահա հպարտ ծխնելույզները երկաթե...
Ու բորբ սրտում ամբոխների թո՛նդ է առնում կարոտը վառ,
Երկինքներում լուրթ աչքերի վառվում է տենդը հոգևար...
Բորբ աչքերով նայում են մեծ, խավարակուռ զանգրվածին —
Ու վառվում է սիրտը նրանց, որպես հրդեհ արեգնածին...
— Պիտի երթան առա՛ջ հիմա, պիտի առնեն քաղաքը մեծ,
Պիտի թափեն նրա վրա հազարամյա մաղձը իրենց:
Քանդեն պիտի ու ավերեն, տեղը փոշի՛ պիտի փռեն —
Հազարամյա քաղաքը այդ քանդեն պիտի ու ավերեն: —
Այրեն պիտի, խելագարված պիտի պարեն հրդեհներում,
Ու կարմրավառ կրակ ու կայծ պիտի փռեն երկրի հեռուն: —
Ու մնացած մոխիրը ձիգ պիտի այրեն նրանք նորից,
Որ կյանքը հին, որպես փյունիկ՝ չբարձրանան մոխիրներից...
Քամո՛ն տալով մոխիրը այն, որ տանի ու ետ չբերի —
Դեպի հեռո՛ն պիտի երթան դեռ չծնված արևների...

XVII

...Լուսաբացին, երբ կարմրածուփ հորիզոնում հրաշուշան
Կարմիր վառվեց արևը բորբ, որպես կովի ազդանշան,
Երբ բռնկվեց արևելքում արևը՝ նոր լույսով վառված —
Դուրս նետվեցին կայարանից ամբոխները խելագարված...
Դեմը դաշտն էր անծայրածիր, ուր մշուշ էր արևագույն,
Ու մշուշում շոգիացող, առավոտի մարմանդ միգում,
Կրկեսի պես մի վիթխարի, խայտաբղետ, խայտանկար —
Եզերքի մոտ ձանապարհի երևում էր քաղաքը քար...

1 փյունիկ - ինքն իրեն այրելու և կրկին վերակենդանանալու և երիտասարդանալու հատկությամբ օժտված առասպելական թռչուն

Աչքերն հառած հեռո՞ւ-հեռո՞ւն կարմիր վառվող արեգակին՝
Արևավառ հեռուներում նրանք կռվում էին կրկին.
Հոծ խմբերով հազարանուն, արեգակի հրով վառված՝
Դեպի Արևն էին գնում ամբոխները խելագարված...

* * * * *
* * * * *

1918, հուլիս

ՏԱՂ ԱՆՁՆԱԿԱՆ

Թողած Կարսում, գետի ափին, տունս՝ շինված անտաշ քարով,
Կարսը թողած, Կարսի այգին ու հայրենի երկինքը մով
Եվ Կարինե Քոթանձյանին անգամ չասած մնաս բարով —
Ա՛նց եմ կենում հիմա օտար քաղաքների ճանապարհով:

Անց եմ կենում. շուրջս — մարդիկ, շուրջս դեմքեր
հազմր-հազմր.

Շուրջս աշխարհն է աղմկում, մարդկային կյանքն
անհավասար. —

Եվ ղ՛վ կասի՝ ինչո՞ւ ես դու, և ղ՛վ կասի, թե ո՞ր հասար,
Դեմքերը, ախ, բույժ են այնպես՝ կարծես շինված են տապարով:

Գորշ, տաղտկալի ու խելագար երգ է կարծես այս կյանքը մի.
Ինչ-որ մեկի սրտում բացված — վերք է կարծես այս կյանքը մի.
Եվ ղ՛ում համար — էլ ղ՛ում համար կարոտակեզ երգե հիմի
Սիրտս՝ լցված տարիների սեղմ արձիճով ու կապարով:

Բայց շուրջս թող որքան կուզե աշխարհը այս խնդա, ցնդի —
Ես — հաշմանդամ ու խելագար ու հավիտյանն վտարանդի՝
Դեպի երկինք պիտի գնամ, դեպի եզերքը Ամենտի —
Իմ բարձր, հին ու աստղային երազների ճանապարհով...

Ու էլ ամեն մեղքի համար սիրտս հիմա ունի ներում.
Պիտի անդարձ ես հեռանամ, պիտի գնամ՝ անչքս է հեռուն.
Թե Կարինե Քոթանձյանին տեսնեք Կարսի փողոցներում —
Ասե՛ք նրան՝ Չարենցն ասավ — մնաս բարով, մնաս բարով...

1919

ՀԵՌԱՅՈՒՄԻ ԽՈՍՔԵՐ

Իմ աչքերի մեջ այնքան կրակներ եմ մարել ես
Եվ հոգուս մեջ, հուսահատ, այնքան աստղեր եմ մարել:
Կյանքս, որ հուշ է դարձել, հեռանալիս չանիծես.
Կյանքս կանցնի, կմարի — բայց երգս կա, կապրի դեռ:

Կյանքս կանցնի, կմարի, որպես կրակ ճահիճում՝
Աննպատակ ու տարտամ, անմխիթար ու անհույս:
Երգերիս մեջ — դու գիտե՛ս — ինձ ոչ ոք չի ճանաչում՝
Կարծես ուրի՛շն է երգում կապույտ կարոտը հոգուս:

Հավիտյան գոց ու անխոս՝ թափառել եմ ու լռել.
Ոչ ոք, ոչ ո՛ք չգիտե՛ր արդյոք ի՛նչ է կյանքս, ես.
Միայն գիտեն, որ կյանքում ինչ-որ երգեր եմ գրել,
Ինչպես գիտեն, որ դու կաս, որ սիրում է մեկը քեզ:

Ես երգել եմ քո հոգին, քո ժպիտը լուսավոր,
Քո աչքերի, քո դեմքի տխրությունը սրբազան.
Կյանքս թողած անհունում — ես երգել եմ սերը խոր
Ու կարոտը թևերիս, որ երբեք քեզ չհասան...

Մոտենում է, քո՛յր իմ, անխ, իրիկունսս միգամած.
Ես ի՛նչ անեմ, որ հոգիս չհեծկլտա կարոտից.
Ինչպե՛ս, ինչպե՛ս ընդունեմ կյանքիս բաժակը քամած,
Որ ձեռքերս չդողան, որ օրերս ներեն ինձ:

Գուցե՛ հանկարծ կասկածեմ, չհավատամ ինքս, ես,
Ու սուտ թվա իմ հոգուն քո կարոտը սրբազան...
— Ի՛նչ էլ լինի, քո՛յր իմ, քո՛յր, հեռանալիս չանիծես
Խեղճ կարոտը թևերիս, որ երբեք քեզ չհասան...

ՄԱՀՎԱՆ ՏԵՍԻԼ

Որպես լքված թավջութակի ձգված մի լար՝
Դողում է սիրտս կարոտով մի ահարկու.
Կարոտներիս գագաթն է այն՝ վերջին քնար. —
Մի պիրկ պարան ու երկնուղե՞՜ փայտեր երկու:
Որպես բախտիս մութ քամահրանքը, կամ որպես
Մի հին խոստում, որ անկատար, դրժած թողի —
Կախաղանի փայտերն ահա քաղաքի մեջ
Կանգնել են, սեգ, ու սպասում են կախվողի:
Կանգնել են, լուռ, իրար կքած, փայտեր երկու,
Ու մեջտեղում դողում է, մեղկ ու երերուն,
Մի գորշ պարան, ինչպես տխուր այս օրերում
Անբոց մորմոքը նաիրյան իմ ո՛րբ հոգու:
Իջել է շուրջը մի անհուր իրիկնաժամ,
Ու լուրթյուն մի անստվեր, անդուռ, անդող,
Ինչպես մորմոքը օրերի, ինչպես դաժան
Մահվան թախիժը՝ իմ անլուր սիրտը բանտող:
Ու խանութները, գորշ կքած, ու այն մարդիկ,
Որ հավաքվել են փայտերի շուրջը հիմա,
Մահվան բեկուն այդ քնարին այդքան մոտիկ —
Ինչ են ուզում՝ այդքան տխուր ու ակամա:
Եվ արդյոք ո՞վ է երազել այդքան դաժան —
Ու լուսավոր առավոտները իմ հոգու
Ո՞վ դարձրեց — մի անկրակ իրիկնաժամ,
Ու գորշ պարան, ու երկնուղե՞՜ փայտեր երկու:
Գուցե այդ են եմ, որ սրտով իմ լուսնահար
Ո՛չ մի կրակ հեռուներից ձեզ չբերի,
Ու ցանկացա, որ չօրհներգե ո՛չ մի քնար

1 երկնուղե՞՜ - դեպի երկինք ձգվող՝ բարձրացող ուղեղներով

Լուսապսակ, պայծառ գալիքը Նաիրի...

Երթամ հիմա: Ու կարոտով անմխիթար,
Իմ երգիչի երազներով ու հրերով,
Անհրապույր իմ օրերի երգով մթար¹
Ու նաիրյան իմ երազի վերջին սիրով, —
Երթամ մարող ու մարմրող իրիկվա մեջ,
Որպես ուրու հալածական, որպես տեսիլ —
Տան պարանոցս կարոտին այն երկնուղեջ
Ու օրորվեմ՝ եղերական² ու անբասիր...
Թող ո՛չ մի գոհ չպահանջվի ինձնից բացի,
Ուրիշ ոտքեր կախաղանին թող մոտ չգան.
Եվ թող տեսնեն իմ աչքերի մեջ կախվածի,
Իմ բո՛րբ երկիր, լուսապսակ քո ապագան:
Թող դուրս ընկած իմ աչքերի մեջ կախվածի
Նոքա տեսնեն պայծառ օրերդ ապագա, —
Թող ո՛չ մի գոհ չպահանջվի ինձնից բացի,
Ո՛չ մի ստվեր կախաղանին թող մոտ չգա...

1 մթար –կեղտ, մութ, խավար, մռայլ

2 եղերական – սգալի, ողբալի, ողբերգական

ԱՆՎԵՐՆԱԳԻՐ

Ես սիրում եմ նրանց, յուրաքանչյուր անգամ
Երբ թերթում եմ էջերը բազմապիսի.
Մեկը լալիս է ջերմ, կամ աղերսում անկամ,
Մեկը նզովք նետում մեր ավերիչ եսին: —

Ա՛խ, տողերում նրանց յուրաքանչյուր
Ինձ համար կյանք կա, կամ — կա մահվան սերմ. —
Ա՛խ, միևնույն թափով դեպի մահ է մղում
Եվ դեպի կյանք — մյուսը՝ կարոտով ջերմ...

ԱՆՎԵՐՆԱԳԻՐ

Նրանք գալիս են անտես ու աննշմար,
Ինչպես արյունն է հոսում երակներում,
Բերում են մեզ բոլորիս թե՛ կյանք, թե՛ մահ,
Նետում են բախտը մեր անեզրական հեռուն: —

Եվ ինչն է սահմանում նրանց ղեկավար,
Եվ ինչն է նրանց բեղմնավորում —
Հավետ անհայտ է մեզ, ինչպես սրտի համար
Արյան ընթացքը, որ ամոքում է բերում: —

ԱՆՎԵՐՆԱԳԻՐ

Կնոջ և բարեկամիս՝ Իզաբելլային

Իմ մահվան օրը կիջնի լռություն,
Ծանր կնստի քաղաքի վրա,
Ինչպես անպ մթին կամ հին տրտմություն,
Կամ լուր աղետի թերթերում գրած:
Ծանոթ կնոջ պես այրի կամ դժբախտ,
Բարեկամուհու նման տխրատեսք,
Լուրը կշրջի փողոցները նախ,
Ապա կմտնի դուռ — դարպասից ներս...
Իբրև ծերունի մի թերթավաճառ՝
Հուշիկ քայլերով և համարյա կույր,
Կշրջի բոլոր տներն անպատճառ
Ու կհայտնվի ամեն մի բակում:
Սովերի նման, սահած տնից տուն,
Կկանգնի անտես հյուրի պես մռայլ,
Կկանգնի, ինչպես դժնի լռություն՝
Տարածված ամբողջ քաղաքի վրա:
Եվ համր մի պահ գիշերվա կեսին,
Բոլորի սրտում կկանգնի հանկարծ
Անհաղորդ, ինչպես հեռավոր լուսին,
Իմ դեմքը՝ արդեն հավիտյան հանգած:
Եվ մարդիկ երեկ կյանքիս անծանոթ,
Եվ երբեք, երբեք դեմքս չտեսած,
Եվ մարդիկ՝ միայն երբեմն ինձնով
Իրենց ֆանտաստիկ առասպելն հյուսած,
Եվ մարդիկ անգամ երգերիս անգետ,

Մարդիկ, որ թեև կյանքիս արձագանք՝
Մնացել են լոկ վկա անտարբեր
Եվ կարծել են, թե ես վաղուց չկամ, —
Այդ բոլոր մարդիկ իմ մահվան բոթից,
Որպես ընդհանուր աղետից սարսած՝
Ջարմացած կզգան ինձ այնքան մոտիկ
Եվ հանկարծ այնքան թանկ ու հարազատ...
Եվ երկրում, ինչպես բարձրանա փոշի,
Եվ հոգիներում, ինչպես հուշ հառնի, —
Ելնելով անցած օրերիս նաշից՝,
Իմ ուրվականը պիտի սավառնի:
Եվ քաղաքներում, և գյուղերում խուլ,
Անցորդներն իրար անծանոթ անգամ,
Աչքերում իրար և հայացքներում
Պիտի միևնույն թախիծը կարդան...
Եվ դեմքով տխուր և լուռ աչքերով
Պիտի միևնույն սուգը հաղորդեն,
Երգերիս հանդեպ անսահման ներող,
Մոռացած բոլոր հանցանքներս արդեն...
Կբանան ոմանք իմ գիրքը գուցե,
Կթերթեն դանդաղ, կկարդան տողեր,
Տարտամ շարժումով գիրքը կգոցեն,
Եվ թախիծը խոր հուշս կողողե:
Եվ գուցե միայն սենյակում մի խուլ,
Գլուխը թեքած պատկերիս վրա՝
Կնայի մի կին աչքերիս տխուր,
Եվ կարցունքոտվեն աչքերը նրա: —

.....
Եվ ինչպես կյանքում՝ տարիներ առաջ,
Հուշերում հանկարծ անցյալը բուրի,
Երազանքներում գուցե իմ անցած
Եվ արդ իմ հառնած գրքում հուշերի...
Այն, որ են էի, որ իմն էր առաջ,
Արդեն չի հառնի և ոչ մի գրքում
Եվ ո՛չ մի գրքում՝ աշխարհում գրած,
Եվ ո՛չ մի գրքում, և ո՛չ մի գրքում...

ՄՈՐՍ ՀԱՄԱՐ ԳԱԶԵԼ

Հիշում եմ դեմքը քո ծեր, մայր իմ անուշ ու անգին,
Լույս խորշոմների ու գծեր, մայր իմ անուշ ու անգին:

Ահա նստած ես տան դեմ ու կանաչած թթենին
Դեմքիդ ստվեր է գցել, մայր իմ անուշ ու անգին:

Նստել ես լուռ ու տխուր, հին օրերն ես հիշում այն,
Որ եկել են ու անցել, մայր իմ անուշ ու անգին:

Եվ հիշում ես քո որդուն, որ հեռացել է վաղուց, —
Ո՞ր է արդյոք հեռացել, մայր իմ անուշ ու անգին:

Ու՞ր է արդյոք հիմա նա, ո՞րջ է արդյոք, թե մեռած,
Եվ ի՞նչ դռներ է ծեծել, մայր իմ անուշ ու անգին:

Եվ երբ հոգնած է եղել, և երբ խաբվել է սիրուց —
Ո՞ւմ գրկում է հեծեծել, մայր իմ անուշ ու անգին:

Մտորում ես դու տխուր, և օրրում է թթենին
Տխրությունը քո անծիր, մայր իմ անուշ ու անգին:

Եվ արցունքներ դառնաղի ահա ընկնում են մեկ-մեկ
Քո ձեռքերի վրա ծեր, մայր իմ անուշ ու անգին...

Ա.Բ.-ԻՆ

...Եվ բառերի համար քո մարմարյա,
Հնամենի, բուրյան, որպես մեր հին
Քարաքանդակ անդուռ մատուռների
Անշընջելի գրերն հնադարյան, —
Եվ մյուռոնի¹ նման սրբազնագույն
Քո երկերի մաքուր սկիհներում² պահված
Խորհուրդների համար մշտահիմա,
Որպես խորհուրդը մեր նաիրական ոգու, —
Քո «Միրհավի» համար — և լուսեղեն՝
Արփենիկի հուշով սրբագործված հավետ
«Ալպիական ծաղկի» այն բուրավետ, —
Որ բուրելու է հանր աննյութեղեն, —
Եվ վերջապես քո վեհ, հերոսական
«Սերմնացանի» համար, որ ձեռքերով վսեմ,
Սև ցելերի վրա մեր գոյության այս սև,
Շաղում է շողք ու սերմ անանձնական, —
Այս ամենի համար, — և «Ծիրանի»
Հազարամյա փողի՝ համար քո այն,
Որ դարերով տենչած խաղաղության
Երգն է հնչում, — և մեր ժողովուրդը քանի
Ունի գեթ ափ մի հող արեգակի ներքո՝
Հնչելու է երգեր եղբայրական, —
Այս ամենի համար, ճ, խեղճ իմ բարեկամ,
Ես քեզ օրհնում եմ արդ իմ անաղարտ երգով...
Այս ամենի համար, — և քո եղերական

¹ մյուռոն, մեռոն – անուշաբույր նյութերով ձիթապտղի յուղ, որ գործածվում է եկեղեցում՝ սկրությունների և օծումների ժամանակ

² սկիհ – արծաթյա անոթ՝ թաս, որի մեջ լցնում են նվիրագործների գինին

Տառապանքի համար, որ արդ կրկին
Վեհություն է խառնում քո անաղարտ երգին —
Ես քեզ պարզում եմ ձեռք եղբայրական...
Եվ ներբողում եմ քեզ ահա կրկին անեղծ
Իմ շրթերով, ինչպես օրեր առաջ, —
Երբ դեռ դու այր էիր մի անարատ,
Եվ ես ընկերն էի քո բանաստեղծ...

ՀԱՐԴԱԳՈՂԻ ՃԱՄՓՈՐԴՆԵՐԸ

Միրելի Վիվանին

И так мы живем, что нельзя нам не жить.

Փետ

Հարդագողի ճամփորդներ ենք մենք երկու՝
Երկու ճամփորդ պատառոտած շորերով:
Ու սիրել ենք տրտմությունը մեր հոգու՝
Անբջական կարոտներով ու սիրով:
Մենք սիրել ենք տրտմությունը մեր հոգու՝
Անբջական ինչ-որ կարոտ, ինչ-որ սեր:
Ու սիրում ենք առավոտից-իրիկուն
Ճամփա երթալ — ու հավիտյան երազել:
Աչքերիս մեջ մենք պահել ենք երկնային
Ճամփաների հեռուները դյուրական —
Ու անցնում ենք ուղիներով երկրային,
Ուր բյուր մարդիկ երազեցին ու չկան:
Մշուշի պես մեր մանկությունը անցավ՝
Գորշ, անարև, անմխիթար մանկություն:
Զառանցանքի պես մանկությունը անցավ —
Ու հեռացանք: Ու չենք դառնա կրկին տուն:
Լնու հեռացանք ու քայլեցինք անդադրում,
Երազելով հավերժական հեռուներ:
Կյանքը դարձավ հավերժական մի փնտրում —
Մութ, անհեթեթ, տարօրինակ կյանքը մեր:
Ու օրերում բազմագույն ու բազմազան
Վառվեց, վառվեց ողջակիզվող սիրտը մեր, —
Բայց աչքերը մեր — արևներ չտեսան,
Եվ մեր սրտերը — լուսավոր հեռուներ:
Ու մշուշոտ մեր աչքերը հավիտյան

Որոնեցին պատահական աչքերում
Հարդագողի ուղիները ոսկեման,
Նրա անծիր, անծայրածիր այն հեռուն:
Բայց աչքերում նրանք երկինք չգտան,
Ու սրտերում — արեգակներ ոսկեվառ.
Ու բզկտվեց հայացքներից անկենդան
Որք սիրտը մեր՝ երագորեն — հոգևար:
Ես ուզեցի երգել գովքը Աստծու,
Երգել փառքը պայծառ սիրո ու հացի.
Սիրտս լցվեց... բայց չգիտեմ, թե ինչու —
Գորշ օրերի տաղտկությունը երգեցի...
Թաղված մնաց իմ աչքերում մի անհուն,
Կապուտաչյա երջանկության առասպել.
Մի երկնային առնչության պատմություն —
Ու կարծրացավ սիրտս՝ անլույս ու անբեր:
Չէ՞ որ կյանքում չհասկացավ ոչ ոք մեզ, —
Ու խնդացին լուսավոր մեր աչքերին,
Բութ հեգնեցին մեր կարոտները հրկեզ —
Ու հեռացան: Ու ո՛չ մի լույս չբերին:
Քույրը խնդաց, բարեկամը ծիծաղեց,
Օտար մարդիկ հայհոյեցին ու անցան:
Միայն պոռնիկը մշուշում համբուրեց,
Եվ խելագարը բարևեց կիսաձայն:
Հոգ չէ, որ մեր օրերն անցան տենդի պես,
Կյանքը դարձավ անմխիթար զառանցանք,
— Մենք կժպտանք, գոհ կժպտանք մեռնելիս,
Որ երագում երագեցինք ու անցանք...

Իմ օրերում ես ցանկացա լինել վսեմ և ինքնուրույն,
 Իմ օրերում ես ցանկացա կյանքս գոհել դրա սիրուն:
 Իմ օրերում դժվար էր շատ լինել հաստատ ու մնայուն, —
 Իմ օրերում պատմությունն էր յուրաքանչյուր բառիս նայում:

Իմ օրերում երգը միայն նրանով էր մեծ ու անգին,
 Որ բորբոքում, հար էր տալիս դեռ չկոփված, չեկած կյանքին:
 Իմ օրերում շատ էր դժվար երգը՝ կյանքի համար երգած. —
 Յուրաքանչյուր բառը — կամ մի թռիչք էր վեհ, կամ — մութ արկած:

Բայց օրերում իմ հուրհուրան աշխարհի էր նոր ծնվում հնից, —
 Եվ մեծ եմ ես, քանզի ինձ մեծ երթ էր նշված Պատմությունից...
 Իմ օրերի երգը եթե իմ տողերից հիմա լսես —
 Ուրեմն ես մեծ եմ ու խոր, երգից էլ իմ խոր ու վսեմ...

Եվ եթե ես ունեմ մի բան, որով կարող եմ պարծենալ —
 Իմ օրերի շափանդն է այդ, իմ օրերի ձայնը անահ...
 Ողջունյն, ուրեմն, օրերիս, իմ օրերի անհունն շնչին, —
 Եվ օրերիս հանդեպ այդ մեծ — թող երգս ձեզ թվա չնչին...

Բայց եթե կա երգում իմ գեթ շեշտ կամ բառ իմ օրերից —
 Ես կմնամ հանր ու հավետ, ես կարթնանամ մահից նորից...
 Մեծ եմ և վեհ իմ օրերով — ես այդ գիտեմ — հուր-հավիտյան,
 Ողջունյն, իմ էրգ, իմ խնդությունն, իմ օրերի անհունն մատյան...

ՄԵՐ ԼԵԶՈՒՆ

Մեր լեզուն ձկուն է ու բարբարոս,
Առնական է, կոպիտ, բայց միևնույն պահին
Պայծառ է նա, որպես մշտաբորբոք փարոս,
Վառված հրով անշեջ դարերում հին: —

Եվ վարպետներ, խոնարհ ու հանճարեղ,
Հղկել են այն դարեր, որպես մարմար,
Եվ փայլել է նա մերթ, ինչպես բյուրեղ,
Մերթ կոպտացել, ինչպես լեռնային քար:

Բայց միշտ պահել է նա իր կենդանի ոգին, —
Եվ եթե մենք այսօր կոտորատում ենք այն մերթ —
Այդ նրանից է, որ ուզում ենք մեր
Նոր խոհերի վրա ժանգ չչոքի: —

Այդ նրանից է, որ մեր այսօրվա ոգուն
Այլևս չի կարող լինել պատյան
Ո՛չ Տերյանի բարբառը նվագուն,
Ո՛չ Նարեկի մրմունջը մագաղաթյա: —

Եվ ո՛չ անգամ Լոռու պայծառ երգիչ
Թումանյանի բարբառը գեղջկական, —
Բայց նա կգա — լեզուն այս երկաթյա բերքի
Եվ խոհերի այս խո՛ր ու երկրական...

Հ.Թ.

Ես կարդում եմ նրան ու ասում. —

Այս հմնուտ, հանձարեղ Լոռեցին

Հումերի, Գյոթեի հետ մի օր՝ հավասար՝ նստել է քեֆի,

Եվ թաս է բռնել նրանց հետ, մեծարանք տվել ու առել,

Ինչպես իր պապերն են արել իրար հետ խնջույքի նստելիս: —

1933. IV. 15

Հ.Թ.

Նա մեծ էր հողմով, արյունմով: — Արմատներ ուներ նա հողում:

Իր երգերը — գեղջուկ նաիրցու քրտինքով էր նա ողողում:

Հանձարեղ երգերում նրա — իր երկրի արևն էր շողում: —

Նա մեծ էր հողմով, արյունմով: — Արմատներ ուներ նա հողում: —

1933, IV.17

Հ.Թ.

Նա մեծ էր ավելի, քան եղավ: — Երկրնքի նման ընդարձակ,

Օվկիանի նման՝ իր ոգին ընդգրկել էր կյանքը անեզր: —

Եվ ոգու ափերին նստած՝ նա նայում էր հայացքով պայծառ —

Եվ որսում էր երգեր ու խոհեր, և տեսնում էր չքնանղ երազներ...

1933. IV.15

Ա. Մ.

Նաիրյան արևն էր քո մեջ՝ լենինյան հրով ճառագած,

Կործանվող մեր երկրի համար դու եղար փրկության

առագաստ: —

Դու տվիր ընթացք և ուղի մեզ մինչև դարերն հեռակա, —

Նաիրյան արևն էր քո մեջ՝ լենինյան հրով ճառագած: —

1933. IV.16

1

Գիշերը ամբողջ հիվանդ, խելագար,
Ես երազեցի արևի մասին:

Շուրջս ո՛չ մի ձայն ու շշուկ չկար —
Գունատ էր շուրջս՝ գիշեր ու լուսին:

Ես երազեցի արևի ոսկին,
Տենչացի նրա հրաշքը խնդուն՝
Ուզեցի սիրել շշուկն իմաստուն՝
Արևանման, արնավառ խոսքի, —

Բայց շուրջս այնպես գունատ էր, տկար —
Խոսքեր չկային, ու արև չկար...

ՇԱՄԻՐԱՄ

Իրիկնային փողոցում ես տեսա նրան:

Նա — սևաչյա պչրուհի, գուցե — Շամիրամ:

Եվ ինձ տվեց հինավուրց հուռույթները նա.

Երկու համբույր — փողոցում, մայթերի վրա:

Եվ հնայեց ու տարավ նա դոյակը հին:

Լապտերները ժպտալով ճանապարհ դրին:

Եվ, չնայած որ անթիվ դարեր են անցել՝

Նոյնն է երազը նրա, լոկ մարմինն է — ծեր:

Նոյնն է խոսքը, կարծես նոր տրվող աղջկա,

Միայն մարած աչքերում էլ հրդեհ չկա:

1916

* * *

Երգում է քաղաքն իր երգն առօրյա

Իսկ ես — մտածկոտ, տրտում ու լռին —

Կանգնել եմ ահա կամուրջի վրա

Եվ նայում եմ հորդ, հեռացող ջրին:

Նայում եմ տարված, մոռացված, անթարթ:

Վազում են, վազում ջրերը անվերջ:

Փրփուրի միջից ահա մի նայադ

Ինձ ձեռքով արավ և իր մոտ կանչեց:

Որպես մանկական կապույտ երազում —

Խառնվեց ահա ճերմակ փրփուրին.
Եվ թվում է, թե կամուրջն է վազում,
Որ հասնի անդարձ հեռացող ջրին...

1916

* * *

Գիտեմ, որ մի օր կմեռնեմ ես էլ
Ու կվերջանա իմ կյանքի ուղին:
Մոռացած բոլոր երգերս լուսե՛
Կհանձնեն ինձ էլ արգավանդ հողին:

Արևը նորից անհոգ կխնդա՝
Փռելով չորս դին լուսավոր գանձեր:
Եվ մայրս անգամ էլ չի՛ հավատա,
Որ եղել եմ ես, ապրել ու անցել:

Եվ գերեզմանս երբ փակվի ինձ հետ —
Մեղքս կմոռնան, սիրո խոսք կասեն, —
Եվ անցած կյանքս կդառնա լեզենդ՝
Օրերիս նման անդարձ ու վսեմ...

1916

ՊՈԵՏ

Ինձ համար չարը դառնում է բարի,
Անգույն առօրյան — մոգական երագ.
Սիրում եմ բոլոր գույներն աշխարհի՝
Երկրային հեռուն ու աստղերն անհաս:

Եվ շրջիկների երգերը անհոգ,
Վազքը կառքերի, փողոցի ուղին —
Դառնում են հանկարծ հեռավոր ցնորք,
Որ երագել է պոետի հոգին:

Երբ համբուրում եմ շրթերը կնոջ,
Շրթեր, որ հազար մարդ է համբուրել —
Հավատում եմ ես, որ նրանք քրոջ
Շրթունքներ են կույս — ու մաքուր են դեռ:

Ո՞վ կհասկանա պոետի ուղին...
Երբ փողոցներում թափառում է նա —
Նրա թևավոր, աստղային հոգին
Ճախրում է հեռու աստղերի վրա:

Ո՞վ կհասկանա, թե ինչն է նա
Համբուրում նեխած շրթերը կնոջ,
Երբ նույն վայրկյանին աղոթում է նա
Ստվերի առաջ հեռավոր քրոջ:

Ո՞վ նրա տրտում երգը կլսի,
Երգը խելագար, կամ ցնդած մարդու:
Բայց նա մեռնելիս կժպտա, կասի.
— Օրհնությունն քեզ, կյանք: Հրա՛ջք էիր դնի...

ՊԱՏԱՀԱԿԱՆ ԱՆՑՈՐԴԻՆ

Մենք երկնուսս էլ, մենք երկնուսս էլ անվերադարձ աշխարհում
Ապրում ենք, կանք, գնում ենք — ո՞ր. միևնույնն է մեր հեռուն:

Կանգնիր, անցորդ: Կանգնիր: Նայենք: Նայենք իրար —
գուցե՛ մենք
Հանկարծ ժպտանք՝ չձանաչված մի բարեկամ ձանաչենք:

Կանգնիր, կանգնիր, ո՞ր ես վազում, ո՞ր ես գնում դու արագ.
Աչքերիս մեջ գուցե՛ գտնես ոսկեժպիտ մի կրակ:

Դու ուրախ չե՞ս, որ ապրում ենք — ու հանդիպել ենք իրար,
Ո՞ր ես անցնում անվերադարձ, որպես անդարձ ձանապարհ...

Ես էլ կանցնեմ — տրտում, մենակ, — ու կգնամ իմ անծայր
Երազ-ձամփան, որով դու էլ այս իրիկուն կնյր անցար:

Դու կույր անցար, չնայեցիր ու հեռացար մշուշում.
Բայց ես երկանր քո անծանոթ, օտար դեմքը կհիշեմ:

Կհիշեմ, որ դեգերումիս ձանապարհին, որպես հուշ,
Մեկը անցավ, իրիկուն էր. իրիկուն էր ու մշուշ...

ԱՐՏԻՍՏԸ

(Պ. Աղամյանի հիշարարկին)

«Իմ հոգին – որպես լույսերի տաճար,
Իմ հոգին – որպես երազի խորան.
Բոցերի նման թե Բարի, թե Չար
Խանձեցի հոգիս – Արվեստի համար...

Իմ արքայական երակների մեջ
Հոսում էր արյունն Համլետի, Լիրի.
Ես – հազարանուն, ես – թռիչք ու վեճ,
Ես – աստվածային խարոյկ կրքերի...

Երբ տրտմությունս էր մի գիշեր հոսում,
Երևաց տեսիլն Արվեստի – իմ Հոր...
Եվ փնտրումների լաբիրինթոսում
Հեծկլտանց հոգիս՝ երկընթի պես խոր...

Խելագարության մղձավանջի մեջ
Ես արքայական Մավրի դոյակում
Խանձեցի հոգիս, որի հուրն անշեջ
Եղավ ինձ համար, մարդիկ, ամոքում...

Եվ ես խելագար, երկնեցի միայն,
Դեզդեմոնային – Արվեստին ծարավ...
– Ամբոխը, սակայն, Յագոյի նման,
Իմ խաչված հոգին գերեզման տարավ»...

* * *

Ոսկեփրփուր, ոսկեպուրպուր,
Փռեմ չորս դին, թափեմ բուռ-բուռ
Երգերը իմ հրահրան.
Երգով խնդան թող բոլորին,
Որ մեռնելիս զգամ, որ իմ
Օրերն անցան ու չկորան:

1919

I

Արևն արծաթել է ամպերը թիթեղ.
Լույսից սփրթնել են ամպերը տեղ-տեղ:

Դանդաղ բարձրանում է արևն արծաթե —
Սառցի պես հալչում է երկինքը կաթե:

Ու պաղ հիացքով մի, կարծես թե իզուր,
Սահում են լույսերը սարսուռ առ սարսուռ:

1919

II

Աշունը թափում է թերթերս հիմա,
Ու թոնը թրջում է արտերս հիմա:

Օ, սիրտ իմ, դու լուռ ես ու երգդ տխուր է.
Բոլոր իմ հույսերը ջարդել ես հիմա:

Գարնանն պես, ծաղկանց պես անցել է քո հուրը,
Ու հովը քաղում է վարդերս հիմա...

1919

ԱՆՔՆՈՒԹՅՈՒՆ

Դոփում են, դոփում են, դոփում են ձիերը,
Մթի մեջ դոփում են, խփում են պայտերը,
Պայտերը խփում են, խփում են հողին. —
Անծայր է գիշերը, անհայտ է ուղին:
Գնում են, գնում են, գնում են ձիերը,
Մտտիկ են, հեռու են, դոփում են պայտերը,
Պայտերը դոփում են քունքին մեջ հիմա. —
Անհայտ է աշխարհը՝ անցնում է ու մահ...

1919

* * *

Աղմկում է իմ սրտում ամեն գիշեր մի կարոտ,
Աղմկում է, որպես խուլ ու հեռավոր մի քամի,
Աղմկում է մինչև լույս, գանգատվում է վարանտո
Ու ժամերն է հաշվում իմ, վայրկյանները մի առ մի:

Գիշերի մեջ լռանիստ աղմկում է անորոշ,
Խոնկ ծփում է իմ սրտում, և ուղեղում, և հոգում.
Ու թվում է, թե նրա երգը ուրիշ, մի ուրիշ
Աշխարհից է մոտենում հեռուներին իմ հոգու:

Ջարթնում է մեջս հանկարծ հազարամյա մի քառս,
Ծփում է հորդ, տարուբեր, օվկիանի պես վարար,
Ժամանակի պես անդեմ, մշտահոլով, մշտահոս,
Ջառանցանքի պես շփոթ, ու անհաստատ, ու խավար:

Հնչում է մերթ, որպես երգ անծայրածիր մշուշում,
Հիվանդ մանկան պես անօգ՝ մերթ գանգատվում է կամաց,

Ու ոռնում է մերթ տխուր, հուսակտուր, որպես շուն,
Լուռ, լուսնկա ու անդորր գիշերի մեջ միգամած:

Եվ լսում է իմ հոգին երգը այդ մութ քառսի,
Շփոթ աղմուկը նրա, ոռնոցները կատաղի. —
Եվ ես գիտեմ, որ այդպես պիտի իմ կյանքը հոսի
Մինչև մարի հավերժի օվկիանի մեջ աղի...

1919

* * *

Իսավար է, գիշեր է: Մթում սպասում եմ:
Սենյակս անլույս է, ու լուռ է գիշերը:
Գիշերը մթի մեջ հոսում ու խոսում է.
Կասկածը ու ահը իմ սիրտը մաշել են:

Լռել եմ: Լսում եմ: Անծայր է գիշերը:
Իսկ մութը մանվում է, մանվում է, մանվում է:
Իսկ սիրտս բռնոր այն ահերը հիշել է.
Ահով ու մահով, ախ, լցվել է իմ տունը:

Պոկում են ծերպերը: Մթում քրթմնջում են:
Անտես փսփսում են — ու սիրտս լսում է:
Գաղտնիք է ու ահ է ամեն մի հնչյունը —
Մահով պես դժվար է անլույս սպասումը...

1919

* * *

Հիմա հիշում եմ բոլոր օրերս հին ու անցած,
Լուսազարդ ու թևավոր օրերս հին ու անցած:

Եվ թվում է, թե նոքա կարկաչելով պիտի գան —
Մանուկների նման հուր — օրերս հին ու անցած:

Բայց գալիս են նոքա լնու, ու հոգնաբեկ, ու տխուր,
Անցորդների պես մոլոր — օրերս հին ու անցած:

Պանդուխտների նման այն, որ հեռացել են վաղուց —
Տուն են դառնում նորից նոր — օրերս հին ու անցած:

Եվ նստում են, հոգնաբեկ, ահա սրտիս վրա ծեր
Ու հորանջում են տխուր — օրերս հին ու անցած:

Եվ չեն կանչում ոչ-որի. մտորում են ու լռում. —
Քնն են փնտրում ու անդորր — օրերս հին ու անցած:

1920

ՎԱՀԱՆ ՏԵՐՅԱՆԻ ՀԻՇԱՏԱԿԻՆ

I

Վահան՝ Տերյան, ինչպե՞ս երգեմ հիշատակը քո,
Թող լուռ փռվի հիմա իմ դեմ անլույս երեկո:
Սրտիս վրա իջնի թող մութ մի ամպի քուլա,
Քամին բերե թող մահվան բոթ ու անձրևը լա:
Եվ թող թափվեն շուրջս աշնան տերևներ դեղին
Եվ զարդարեն, Վահան՝ Տերյան, քո անցած ուղին:
Ու մշուշում տխուր երգով բյուրավոր զանգեր
Թող օրհներգեն թախիծը քո, իմ հեռու ընկեր...

II

Դու արդեն հեռացել ես, աշխարհում էլ չկաս դու,
Ու լռել է երգը քո արդեն հիմա,
Բայց զգում է սիրտս, որ նորից կգաս դու,
Երբ իջնի գիշերը ու անձրևը լա:

Երբ իջնի գիշերը ու անցած հուշերը,
Անցածի փշերը դառնորեն խոցեն —
Ո՛րբ, մենակ կգաս դու և կերգես քո սերը,
Որ վերջին մեր սերն է աշխարհում գուցե:

Որբ, մենակ կգաս դու և նորից քո երգը
Կվառե սրտում մեր կարոտանք ու սեր,
Անարև սրտում մեր կվառե քո երգը
Երագներ անմար ու ցնորքներ լուսե:

Եվ նորից կզգանք, որ մեր սրտին դու մնտ ես,
Մորմոքող հրի՛ պես մեր հիվանդ արյան,
Որ լուսե երգին քո մեր հոգին կարոտ է,
Օ, հեռու ընկեր իմ, օ, Վահան Տերյան...

III

Դու — լուսե, անցար ու չկաս:
Դու — թեթև, անմարմին, անծիր:
Դու ուրի՞շ խնդության երազ:

Դու սրտում մեր ընդմիշտ վառեցիր
Կրակներ անմար ու թաքուն:
Փռեցիր լուսավոր գանձեր:

Եվ երբեք, երբեք չի աղոտի
Քո կանթեղը խավար մեր հոգում, —
Քո կանթեղը — հեռու կարոտի:

ԿԱՐՄԻՐ ՍՈՆԵՏ

Поэт всегда с людьми, когда шумит гроза.

БРОСОВ

Որպես դաշույն՝ օրերի հնամենի պատյանից
Ելնում է, կարծր ու բոսոր, ու վառվում է ապագան.
Եվ չի մտնի նա հնի փոշոտ պատյանը նորից,
Ու չի թաղվի օրերում, որ վառվեցին ու չկան:

Ինչ է ուզում էլ տաղտուկ հիմարությունը ձեր խեղճ
Եվ ձեր մեռնող աշխարհի տխրությունը հուսահատ.
Այն, որ օրերն ապրեցին, և բանաստեղծը երգեց —
Չի խորտակվի տագնապից ու սարսափից ձեր վիատ:

Իմաստուն է օրերի վայրագ նահանջը հիմա.
Ինչպես փոշոտ պատյանի բիրտ հեռացումը սրից —
Երբ ոտխի հանդիպած՝ պիտի կովես ակամա: —

Եվ ես, պոետ իմաստուն, ահա երգում եմ նորից.
Նահանջում եմ օրերն ետ, հեռանում եմ ու չկան —
Ու թռչում է երգս՝ նետ՝ դեպի վառվող Ապագան...

1921

2

Ո՞վ կհանդիպի, ո՞վ կբարևի,
Ո՞ւմ հոգեհամբույր խոսքը կլսեմ:
Ո՞ւմ ուրախացած դեմքը կարևի՝
Բարեկամական հրձվանքով վսեմ:

Ո՞վ կհամբուրի, ո՞վ կհեկեկա,
Ո՞վ կհիանա անսուտ հրձվանքով:
Գուցե աշխարհում, դուրսը մեկը կա,
Որ ապրում է իմ անուրախ կյանքով:

Գուցե իմ սրտում, երգերում իմ մութ,
Խոսքերում՝ ասված իմ հոգու մասին —
Հեռավոր մեկի անրջանքն եմ սուտ՝
Նետված աշխարհի անսուտ երազին:

Գուցե՝ ապրելով նրա երազում՝
Երգում եմ նրա տագնապները խոր —
Եվ թվում է ինձ աշխարհի մուժում,
Որ ինձ եմ երգում, կյանքս մենավոր: —

— Ողջո՛յն քեզ, անհայտ, անծանոթ ընկեր,
Խաղաղությունն քեզ, հեռավոր եղբայր.
— Ողջո՛յն ձեզ, վաղվա չծնված կյանքեր:
— Ես՝ եղբայրորեն ու մտերմաբար՝
Ողջունում եմ ձեզ անցած խավարի
Իմաստուն, տխուր ժպիտով բարի...

ՉԱՐԵՆՑ-ՆԱՄԵ

Ձեր մտքերը մի պահ ես պիտի
Այսօր տամ երգերիս քարե:—
— Ես եմ այս՝ անտուն, անոթի
Մի պոետ— Եղիշե Չարենց:

Ես եկել եմ հեռու Իրանից:
Հայրենիքս է— Խանի Մակուն:
Իմ հոգում— արևն Իրանի,
Իրանի արևն է իմ հոգում:

Իսկ արյան մեջ երգում է իմ—
Նաիրյան տխրությունն անծիր...

Իսկ ուղեղս— կարմիր-կարմիր
Մոսկովյան հրով այրեցի:

Թող իմ սիրտը— բուրմունքը վարդի,
Իսկ ուղեղս— կրակը խանձի:—

— Իսկ հիմա լսեցեք, մարդիկ,
Շահ-Նամեն բանաստեղծ Չարենցի...

I

Ոսկեվառ արևի նման
Իրանից նետված Նաիրի,
Նաիրից նետված Մոսկով—
Ես երգում եմ կյանքս հիմա—
Արևով,
Արյունով,
Ոսկով:

Ես ի՛նչ հրաշքով դարձնեմ
Օրերիս անիվն անգո.

Թող իմ երգը ձեզ թոցնե—

Նաիրի.

Կարս—

Մանկություն...

Ես Կարսում եմ—

Նորի՛ց,

Նորի՛ց...

Մանկական շրթերըս կախած՝

Ես տեսնում եմ մորս

Նորից—

Ստինքները՝ երկու ձագար...

Դեռ հոգիս մի նետ է հանգիստ՝
Օրերիս աղեղին կպած:

Հեռվում— մորմոքը զանգի:

Ահա հայրս՝ հագին կապա...

Նրա դեմքը՝ արծաթե ափսե,
Վրան քիթը՝ կեռ մի դանակ:
Թափել է ժամանակն անսեր
Մազերին— ձերմակ նիրվանա:
Ահա մայրս՝ գնում է ջրի,
Գլխին՝ Թեհրանի լաչակ...
Սուլում է քամին Նաիրի—
Ուզում եմ բարձր ճչալ:
Պարզում է ձեռքերն առաջ
Հոգիս, որպես որբ տղա.—
Ուզում է— արևկեզ հարավ,
Ուզում է արևի ծնծղան...
Իսկ երբ մայրս մազերին իր ձյուն
Դնում է ոսկեմուգ հինա—
Թվում է՝ մազերի միջով
Ես կարող եմ Թեհրան գնալ...
Կարող եմ հասնել Հնդուչին,
Տիրանալ գանձերին Շահի...

Մանկություն... ոսկեթև թռչուն...

Դեղնավուն ոսկի հինայի...

II

Ես ծնվել եմ Մակու քաղաքում,
Արևի տակ ոսկեղեն, հասուն,
Շոգ շնչի տակ Որմուզդի թևի—
1897 թվին:

Թափել է արևն Իրանի
Իմ հոգում Շիրազի վարդեր:

Բայց տխուր նահրյան քամին
Իմ սրտում թախիծ է բարդել:
Դեռ աչքերս արևին չբացած
Նետել է ինձ հին մի քաղաք:—

Ես անգույն Կարսում մեծացա՝
Հայրենիքս հեռուն թողած:

Աչքերս թևերի նման
Դեռ նիրհել էին շվարած—
Երբ գրկեց ինձ թախիծն հնամյա,
Որպես տան մշտական ծառա:—

(Նա մեր տանն էր վաղուց մեծացել,
Դեռ եղել էր պապիս ժամանակ:
Մնացել էր՝ հոգնած ու ծեր,
Սպասում էր, որ երկինք գնա:
Մենք նրան ասում էինք՝ ապի,
Նա տանում էր ինձ փողոց.
Սիրում էր ամեն բան թափել.
Երդվում էր նահրյան հողով...):

Հորական տնակում նստած,
Նա մռռում էր, որպես տան կատու:

Բայց հոգիս կարոտով վստահ
Երագում էր արև ու խնդում:

Եվ հենց նա՛ էր, թախիծն հնամյա,
Որ ծածկած արև ու Իրան—
Մի ծերուկ ուսուցչի նման
Ինձ մի օր վարժարան տարավ:

Ու, ծածկած արև ու Իրան,
Նա, շնչով կարծես մի հրե—
Ուղեղիս կտավի վրա
Փորփրեց հնամյա գրեր...

(Իմ հոգին
Ո՞ւց
Իմանար,
Որ հոսանքը այդ հին գրերի
Իմ հոգու անհաղթ թևերին
Պիտի բյուր երկինքներ բանա:

Որ հետո,
Տարիներ հետո,
Առածից բյուրպատիկ ավելի—
Նավերիս ճերմակ կտավին
Նա քամի ու արև պիտի տա...):

Իմ խաղանդ, կապույտ մանկություն,
Դու նման ես լճակն ընկած
Արծաթե լուսինի դիսկին:—

Դու կայիր— ու չկաս հիմա դու,
Արևի դեմ դու, թույլ, հանգար—

Բայց արդյոք կայիր դու իսկի...

III

Եվ ահա— պատանի եմ ես
Տասնըջորս, տասնըհինգ տարեկան:—

Հիմա քեզ,— պիտի քեզ երգեմ,
Իմ լուսե, հեռու բարեկամ:—

Աստղիկ:— Քո անունը այս
Ես պահել եմ սրտում իմ— վառ:

Ինչպես ծովն ընկած առագաստ
Թող ընդմիշտ նա այնտեղ մնա:

Օ, հաճախ, հաճախ, բարեկամ,
Որպեսզի հոգիս չմրսի—
Ես հիշել եմ վայրկյան-վայրկյան
Կանաչած այգին Կարսի...

Ես հիշել եմ—
Ինչ.
Չգիտեմ:—

Ես հիշել եմ այն ամառվա
Քո ժպիտը—
Տխուր,
Անթև —
Իմ շապիկը— հիշում ես- ձերմակ...

Հիշում ես...

Ախր ի՞նչ հիշես...

Ախ, ոչինչ չկա հիշելու:—

Աշունը
Տերևներ քշեց—
Թիթեռներ դեղնած հուշերի...

Ների՛ր ինձ,
Ների՛ր, բարեկամ,
Ինչքան էլ լուսե լինեիր—
Ես անմիտ պատանի էի
Տասնըչորս-տասնըհինգ տարեկան...

IV

Եվ
Ահա—
Տասներկու թվին—
Առաջին անգամ... այնտեղ...
Առաջին համբույրս տվի—
Քեզ...
Հիշատակ անթև:

Ես ուզում էի— շնգ,
Իրան...
Շիրազի վարդեր կարմիր:—

Բայց գտա...
Անկողնի...
Վրա...
Տարածված... մի պաղ... մարմին...
Ներիր, Աստղիկ Ղոնդախյան,
Իմ լուսե բարեկամ...
Ներիր...

Ես...
Հետո...
Աշխարհներ անցա—
Բայց թողածս ետ չբերի...

Սիրելի,
Լուսե
Ղոնդախյան—

Ներիր... օ...
Ներիր...
Ներիր...

V

Եվ ահա
Առաջին
Անգամ...
Այնտեղ... միևնույն տարին—

Երևաց մի ուրիշ անգո,
Անունը... Երկիր Նաիրի:

Երևաց:

Երևի չկար:

Երևի չկային վարդեր:

Եկավ—

Ուսերիս վրա

Մի անհուն տխրություն բարդեց:

Թվաց թե—

Տեսնում եմ մշուշում

Մի կապոնյտ-կապոնյտ աղջիկ:—

Նման էր— հնամյա փոշու,

Նման էր— արնոտած խղճի:

Սպիտակ շրթերի վրա

Կային... դեղնավուն վերքեր:

Տվեցի սիրտս նրան—

Ուզեցի, որ նրան երգեմ...

.....

VI

Օ, երգեր իմ—

Առաջին,

Առաջին...

«Երեք երգ»...

Աստղիկ Ղոնդախյան
Քրքրեմ
Մոխիրն իմ խղճի

Եվ երբեք, երբեք
Չզղջամ...

VII

Ես ինքս էլ լավ միտ
Չբերի—
Թե ո՞նց՝ Կարսի այգուց—
Տասնըհինգ թվի վերջերին—

Արթնացա... զորքերի շարքում:

Կամավոր:

Հայկական բանակ:

Հրացան: Թնդանոթ: Ռուսեր:

Եվ ահա— Այգեստանը Վանա:

Եվ ահա— Վարդան, Ռուբեն:

Եվ ահա ընկերներ նոր-նոր:
Նյու Յորքից, Բասենից, Պոլսից...

Մահ
Մահ,

Մահ:

Ընդհանուր, հանուր:

Զինվորի, աղջկա, հարսի:—

Ես կարծում էի— այնտեղ,

Ռումբերի ահեղ որոտում

Կգտնեմ քո դեմքը լուսե:

Բայց գտա... դիակներ փայտե,

Ու տեսա մի երկիր, որը դու

Լքեցիր խուժումից մեր սև:

Ու իջավ թախիծն հնամյա

Ու հոգիս ճնշեց, ճնշեց...

Եվ իմ դեմ հրաշքի նման

Կրակվեց քո ուղին անշեղ...

VIII

(Ո՞ւմ ինչ, որ— միևնույն թվին

«Պրոգրես» տպարանը Թիֆլիսում

Ավետեց իմ կոտրած թևի

Արնոտած անկումի մասին...

Ու «Գիր»-ը փոշոտ վիտրինում

Մի փոքրիկ բրոշյուր դրեց:—

Իմ տողերը վիշտ բերին ո՞ւմ—

Դանթեյան իմ տողերն հրե):

IX

Իսկ

Հետո—

Տասնըհինգ թվին—

Երբ եկա, հասա Մոսկով—

Զգացի հսկա մի թևի

Թայրտում... Վիթխարի սոսկում:

Թվաց թե—

Հասնում եմ ահա

Աշխարհի վերջին վրանին,—

Բայց որպես ոսկի մի վահան

Բարձրացավ արևն Իրանի...

Վառվեցին իմ հոգում հանկարծ

Վարդերը հեռու Շիրազի...

Օ, սիրտ իմ, գլխիվայր ընկար—

Կախվեցիր... աղջկա վարսից:

Զարթնեցին հեռու տարիներ—

Ձիերի նման վրնջան...

Արթնացավ հրկիզող մի սեր...

Կարինե:

Կարինե Քոթանձյան...

X

«Ծիածանը»...

Արևն է այնտեղ,—

Նաիրյան թախիծի միջից.

Հրկիզված իմ հոգին բանտել

Եվ ուզում էր անդարձ շիջի¹:

Իրանի արևն էր շոգ—

Լացակումած կապույտը Նաիրի...

Ու թախիծը—խեղդող, ճնշող,—

Խառնված ոսկեման հրին:

(Դեռ չկանր աշխարհում անշող

Դեռ չկանր արև-Նաիրին...):

XI

Մոսկով:

Տասնըյոթ թվական:

Իմ սրտում— արևն Իրանի:

Եվ ուզում էր արևն ագահ

Հրդեհել սկսվող տարին:

Հունվար...

Փետրվար...

Քսանրվեց:

Պոկվեց, ինչպես քար սարից:—

¹ շիջել — հանգչել, մարել

Արևը՝ կարմրակեզ բանվոր՝
Գլորվեց թափով վիթխարի:

Ինչ...

— Հսկա,
Վիթխարի մի քար,
Որ նստել էր մեր թևերին:
Ծծում էր մեր արյունն, ագահ,—
Շնչում էր սառնություն բևեռի:

Գլորվեց:
Ու գուր,
Երերուն,
Մի վայրկյան սպասեց, չըզնաց:
Բացվել էր— անհուն մի հեռու:

Ջարդել էր մի հին մեքենա:

.....

Կանգնել էր ճամփի սկզբին,
Հետևում— մռայլ տարիներ:

Վախենում էր կարծես վազքից...

Կարինե...

Հիմա՛ր Կարինե...

XII

Իմ հոգում— արևն Իրանի
Լափլիզում էր հրդեհի նման:

Ու ծանր, որպէս գրանիտ,
Նաիրյան թախիծն հնամյա:

Թե իզո՞ր կրքերիդ բազէն
Հետևեց ինձ երկանր տարիներ...

Տխրություն էր հմայքդ մտե—

Կարիսէ...

Մշո՞ւ— Կարիսէ...

XIII

Ինչպէս քարը, մնացած ճամփին,
Որ նորից գլորվի պիտի—

Իմ հոգին կարոտով անբիծ
Սպասում էր վերջին աղետին:

Պիտ ընկներ, որպէս գրանիտ,
Քո կարոտը հոգնած իմ խղճից—
Որ ոսկի արևն Իրանի
Խառնըվեր նաիրյան թախծին...

Եվ ահա—

Հունիս,

Հուլիս...

Եվ ահա—

Սեպտեմբեր,

Հոկտեմբեր...

Զարնվեց կռանը— սալին:
Տեղացին վիթխարի ռունբեր:

Ու ռունբերը— արնակեզ երգով
Պայթեցին ուղեղում իմ մութ:—

Ու կարմիր ռունբերի ներքո—
Երազներս տվի... քանուն:

Գլորվեց, որպես գրանիտ,
Քո կարոտը հոգնած իմ խղճից:

Ու ոսկի արևն հրանի
Խառնվեց նաիրյան թախծին...

XIV

Տասնըութ:
Թվական կյանքի:

Իրիկուն: Վերադարձ: Առավոտ:
Ազատվեց հին կապանքից
Հոգիս՝ վիթխարի ցավով:

Տասնըութ:
Թվական հրի.

Ողջակեզ— կարմրակեզ բոցում:
Արթնացավ արև—Նաիրին
Իմ հոգու նոր զնգոցում:

Հրդեհ էր:

Անհատնում կրակ:

Արնաքան վերքեր կարևեր:

Ու կարոտդ հանկարծ ավվըլան—

Ողջակեզ— հոգիս արևեց:

Ողջակեզ: Խնդություն: Ու մի

Անհատնում վատնում միասին —

Եվ հոգիս սանձարձակ թռավ...

Այսպես էր տասնըութ թվին:—

Սո՛մա...

Լյուսի Թառայան...

XV

(Հոսում է արնակեզ մի գինի,

Հրդեհվում է սրտում իմ շոգ.

Անցնում է իմ թեժ արյունից

Ու քանդում է կապանքը ճնշող:

Նա այնտեղ է— դուրսը, նա կա,

Որպես կին, որպես նոր Նաիրի,

Հարբել են խմբեր խելագար

Ու աշխարհը հանձնել են հրին:

Նա այնտեղ է— Լյուսի Թառայան.

Վարդերում, արևում Շիրազի,

Նաիրյան դաշտերի վրա,

Սկյության¹ դաշտերում անծիր...

Ու բոլոր նրանց սրտերում,
Որ աշխարհը հանձնել են հրին:
Հրդեհվել է աշխարհի հեռուն...
— Այստեղ էր այն կարմիր տարին...):

XVI

Կարմիր Բանակ:

Հորդել են հեղեղները սև:

Անսահման դաշտերի վրա
Շաչում են քո թևերը լուսե:

.....
Կայարան:

Զորքեր:

Զորքեր:

Զինվորներ կարմիր:

Գիշեր:

Ու կարմիր զորքերի վրա
Կործվել է խավարը սև:

Խոր,

Խավար,

¹ Սկյութիա — երկիր, որը գտնվում էր Սև ծովի հյուսիսային ափերին (մ.թ.ա. 7-րդ դարից մինչև մ.թ.ա. 3-րդ դարը):

Ահավոր սպասում:

Հեռուն՝ կրակներ տարտամ:

Առավոտ— կգնանք, հզոր.—

Կփշրենք թշնամու շղթան:

.....

Այստեղ էր — 19 թվին:

Օ, ինչ հորդ էր տագնապն ուղեղիս...

Ու հոգիս հրդեհին տվի,

Որ լափվի բոցերում դեղին:

Այստեղ էր:

19 թվին:

Հավաքվել էր Բանակը Կարմիր:

Ու բոլոր աչքերում ծավի

Անսահման խնդություն կար մի:

Ու մոտիկ, մոտիկ էր այնքան

Երագած աշխարհը գալիք...

Հավատում էր— տերնն անգամ

Որ... կգամ, կգամ Անձկալին...

Կանգնել էր Նա դռանը

Կարծես—

Խանդավառ՝ ճակատին արև:

Ես երբեք քեզ չեմ մոռանա—

Թառայան...

Կայարան Տիխոբեցկ...

XVII

(Եվ միթե

Ես

Չերգեցի

Ձեր կռիվը, կարմիր

Ընկերներ...

Նայեցի երկաթե գծին—

Հասկացա, որ ամբողջը— մերն է:

Ու կարմիր հրդեհում հրձիգ

Վառվելով՝ ձգտեցին իրար—

Անձրևը նաիրյան թախծի

Եվ արևը քո, ոսկի իմ Իրան:

Հասկացա, որ որպեսզի դուք

Միանաք ու ձուլվեք ի մի—

Պիտի նախ իրար միանան

Լույսերը Փարիզի, Պեկինի:

Դեռ պիտի խմիչքը վեղյան¹

Բյուրավոր սրտեր խանձե:—

Բայց ուղին ես արդեն գտա՝

Դեռ երեք, անմարմին, անձև...):

XVIII

Ինձ կանչում էր կարծես անծիր

Կարոտով— երկիր Նաիրին.—

1 Վեղյան խմիչք — նկատի ունի հին հնդկական կրոնական ուսմունքը՝ իբրև հոգևոր սնունդ:

Նորից Հայաստան գնացի
Տասնըինը թվի վերջերին:

Այնտեղ— Նաիրի երկրում,
Հնավանդ ցանկությամբ ուրիշ՝
Արդեն խմբապետ Դրոն
Պարզել էր երեքգույն դրոշ:

Պարզել էր— Երևան քաղաքում,
Հնամյա Մասիսին մոտիկ:

Ու լցրել էին հողագույն
Ուրունքը քաղաքն անոթի:

Որպես քար՝ տխրությունն իջավ,
Ծանրացավ ուսերիս,
Վրաս:

Ես նորից, նորից քեզ տեսա—
Մանկություն...

Կարոտի իմ...

Կարս:

.....

XIX

Կարս:

Տասնըինը թվին:

Տասնըինը թվի վերջերին:

Նոյն երկինքն էր՝ կաթսա արևի:

Նույն խշշոցը քչփչան ջրի...

Բայց արևը իզուր էր փորում
Կուրացած աչքերը շենքերի:

Իզո՞ւր էր նաիրյան հեռուն
Ունկնդրում քչփչան ջրին...

Մանկական երազում տեսած
Շուքերի նման չկային
Ծանոթներս— լուսն մարդիկ...

Դարձել էր— սրերի հեսան
Կապույտ մանկությունը իմ—
Իմ կանաչ, պայծառ բարդին...

Էլ ինչո՞ւ ծիծաղեր հոգիս,
Երբ մի լուրջ քննադատ մի օր
Սարսելով դահլիճն ու ֆոյեն¹—

Ավետեց ամբողջ աշխարքին,
Որ ծնվել է— մեծ մի պոետ...

Որ ծնվել է երգիչ մի վառ
Ու բերել է երգեր հրե.—

Ցնծա՛, նաիրյան աշխարհ,—
Ցնծա՛... Եղիշե Չարենց...

¹ ֆոյե — ձեմասրահ

XX

Երևան:
Քսան թվական:
Փետրվար,
Մարտ,
Մայիս:

Ողջուն, ընկեր Թավաքալ:
Մուսայել:
Սարուխան:
Ավին...

Ողջուն բուրբիդ, բուրբիդ:
Ձեր կամքին— երկաթ,
Գրանիտ:

Մոսկովյան կարմրակեզ հրին,
Կարմրավառ վարդին Իրանի.

.....

Երևան:
Մեկ մայիսի:
Աստաֆյան փողոցում— խմբեր:

Խանդավառ ելած միասին—
Կտրել են փողոցի ճամփեն:

Եվ ահա— դրոշներ կարմիր:
Հնամյա Մասիսի առաջ...

Ով որ կա— թող գա՛,
Վառվի՛,

Սուր ձչա, խնդասիրտ գոռա՛:

Զիգզագներ—

Նժույգներ թռան,

Կապվեցին՝ Երևան-Մոսկով.

Թափվեցին շենքերն հնօրյա

Հարվածի տակ երկաթե բազկի:

Ու սրտում իմ վառ խտացան

Գալիքները... Ո՞ւր գայիր էլ:—

Իսկական մարմին ստացած—

Կանգնեց խնդավառ Նաիրին...

XXI

Քսանրմեկ:

Հատված քսանրմեկ:

Ինչ եղավ քսանրմեկ թվին—

Թող հոգիս գալիքին գամե,

Թող հոգիս ընդմիշտ արևի:—

Ընթերցող: Քո հոգին հիմա

Թող ձեռքեմ երգիս դանակով.

— Ես եղա... առաջին Նաիրյան

Իսկական Կարմիր Բանակում...

Ու տեսավ Մասիսն հնամյա,

Առաջին անգամ իր օրից—

Չերագած հրաշքի նման

Կռիվը նաիրցի բանվորի...

Իսկ
Երբ
Տուն դարձանք բանակից,
Սպասում էր ինձ արդեն
Նաիրին... երկրային մի կին.
Աչքերը— ջահեր կրակի,
Շրթունքները— Շիրազի վարդեր:

Ինչքան շատ անցան դեմքեր,
Բայց հոգիս թող քեզնով հարբի.
— Ախ, ինչքան ես սիրում եմ քեզ,
Արփիկ, լուսավոր Արփիկ...

XXII

Ես հիմա ապրում եմ Մոսկվայում
Գլխիս մեջ՝ մրրիկներ ոսկի:

Գլխիս մեջ մի Ռոբերտ Օուեն
Հիմա վառ գալիքն է հսկում:

Գրում եմ պոեմներ, երգեր:
Երագում եմ— Գալիքն անծիր:

Նաիրի՛, ես սիրում եմ քեզ.
Քեզ սիրում եմ, իմ Իրան հրձիգ:

Ես հիմա հեռո՞ւ եմ... Օ, ո՛չ.
Ձեզ մոտիկ եմ հիմա ավելի—
Ինչպես նետը՝ դեպի ետ քաշած՝
Առաջից փախչող գազելին:

Իմ հոգին երեք նետ ուներ—

Պիրկ հենած աղեղին օրերի:—

Հիմա՝ թռել են երեքն էլ—
Զարնվել են— խնդուն հրին:

Ես ձեզ չեմ, ձեզ չեմ մոռացել.
Դուք հիմա դարձել եք— մի:—

Մենք շուտով, ինչպես նես երեքօայր—
Թռչելու ենք— Հնդուչին, Պեկին:

Ընդունեք, առեք ինձ հիմա—
Մոսկով կարմրակեզ հրի,

Իմ ոսկի, ոսկի իմ Իրան,
Իմ հեռու, հեռու Նաիրի...

Պոեմներ

ՍԱՍՈՒՆՅԻ ԴՎՎԻԹԸ

Դառնանք — բարբառենք նզովք մենք նախ

Սարամելիքին, թագավորին:

Դառնանք — բարբառենք նզովք ապա

Ձենով — Օհանին, իշխանին նենգ:

Դառնանք — բարբառենք նզովք ապա

Ա՛յլ իշխաններին բոլոր այն մեր

Որ բերին մեզ մահ, ու մուժ, ու նեռ:

Փանք փառաբանենք ապա մենք մեր

Առյուծ-Մհերին, դյուցազնին քա՛ջ,

Դավիթին՝ նրա որդուն դյուցազն,

Մհերին՝ նրա որդուն անմահ, —

Ողջ ժողովրդին ապա Սասմա,

Որ լուրթ լեռներում մի օր բազմած

Հորինեց պայծառ զրույցը այս —

Եվ անցավ անհետ, դարձավ երազ: —

Սկսենք ապա հանգով ճարտար
Սասունցի Դավթի զրույցն արդար,
Որ մնալու է հավիտյան — հանր
Զրույց իմաստուն և ոսկերառ: —

Ա

Միերը՝ զարնով արևագուն՝
Քառասուն տարի իշխեց Սասուն:
Իբրև այր արդար և դյուցագուն: —
Նա պատերազմներ մղեց բազում
Թշնամիների հանդեպ հզոր,
Որ խուժում էին անբավ ուժով
Տիրելու բարձրիկ երկրին Սասուն, —
Բայց մարտերում այդ հզորագոր
Հաղթում էր նա միշտ իր սրով սուր: —
Որպես այր ռամիկ ու դյուցագուն՝
Նա հուր ձի ուներ, կայծակե սուր,
Բայց ուժը նրա, որ չէր կասում,
Ժողովուրդն էր իր բազմաբազում:
Եվ անպարտ էր նա իր սրով սուր
Եվ ժողովրդով ռամիկ ու սուրբ: —

Բ

Միերի օրով երկրում Սասուն
Ապրում էր ռամիկ մի ժողովուրդ,
Չուներ իշխաններ նա դեռ հնուտ,
Իշխաններ դժնի, ու չար, ու մուխ,
Եվ ապրում էր իր լեռներում լուրթ
Վաստակով իր պարզ, քրտինքով սուրբ:

Առյուծ-Մհերին, դյուցազնին մեր
Նա ինքն էր իրեն իշխան կարգել —
Եվ ապրում էր իր լեռներում դեռ
Նա կյանքով ազատ ու անարգել: —

Գ

Օ՛, ռամիկ կյանքի անգո պատկեր,
Դարերում հեռու, ու հին, ու ծեր,
Երբ մարդկությունը ապրում էր դեռ
Վաստակով արդար, ու սուրբ, ու վեհ:
Օ՛, վաղընջական արշալույսներ,
Մանուկ մարդկության օրեր լուսե,
Երբ լուրթ լեռներում դեռ չէր բուսել
Դժնի բռնության ընձյուղը սև,
Երբ իշխում էին աշխարհում դեռ
Ռամիկ ու արդար դյուցազուններ...

Դ

Իշխեց նա այսպես, դյուցազնը մեր
Քառասուն տարի: — Եվ ահա ծեր
Մազերին նրա, գլխին հուրիեր
Իջավ մառախուղ, ցրտին ձմեռ: —
Դարձավ նա զառամ ու ալեհեր,
Եվ կամաց-կամաց դյուցազնին ծեր
Սկսեց պատել, ինչպես գիշեր,
Վիշտ անբուժելի ու մահաբեր: —
Չուներ նա ժառանգ աշխարհում դեռ—
Եվ մտորում էր դյուցազնը ծեր:

Ե

Մտորում էր նա, դյուցազնը ծեր,
Որ մնալու է երկիրն անտեր, —
Բարձրաբերձ լեռներ, հարուստ հանդեր,
Եվ ոսխի ու չարի հանդեպ
Ռամիկ ժողովուրդ՝ անկար, անգետ: —
Մտածում էր նա, դյուցազնը սուրբ,
Որ անցնելու է իր փառքը զուր,
Որ իր երկնահեց՝ երկիրն հզոր
Դառնալու է վաղն հազար ու բյուր
Թշնամիների ավար ու կուր: —
Եվ այսպես՝ հասած ծերության դուռ
Մտորում էր նա սրտով տխուր,
Եվ իր հետ մեկտեղ, թախիծով հուր,
Ժողովուրդն էր ողջ մտորում լուռ: —

Զ

Կարո՞ղ է սակայն պատահել, որ՝
Որքան էլ լինի ապագան մութ՝
Մնա անժառանգ ու անսերունդ
Երկիր մի ամբողջ ու ժողովուրդ: —
Կարո՞ղ է լինել, որ երկրում լուրթ,
Որքան էլ խավարն իջնի տխուր,
Չբացվի հանկարծ հրաշքով հուր
Գալիքի համար փրկության դուռ: —
Եվ ահա — մի վառ ու պայծառ օր —
Հրաշքով անհաս ու գորավոր —
Առյուծ-Մհերին մեր ալևոր
Ծնվեց մի մանկիկ արևավոր: —

1 Երկնահեց - բնատ. երկնքին հենված, երկնահաս

Է

Ծնվեց մի մանկիկ արևավոր
Առյուծ-Մհերին իբրև ժառանգ,
Դավիթ անվանեց ծերը նրան,
Փառք տվեց ապա բախտին իրա,
Որ հուշն իր էլ հանր երկրի վրա
Պիտի առկայծի ու հուրհուրա: —
Եվ նայելով իր մանուկ Դավթին՝
Նա պայծառացավ սրտով կրկին,
Նա ինքն էր կարծես եկել երկիր
Հրաշքով մի սուրբ ու անհնար, —
Նա ինքն էր կարծես եկել աշխարհ
Ու հուր-հավիտյան պիտի մնար...

Ը

Գիտեր նա արդեն, դյուցազնը ծեր,
Որ դյուցազուն է Դավիթն հուրհեր,
Որ երկրին իր լուրթ, ու բարձր, ու վեհ
Որքան էլ ահ գա, որքան ավեր —
Կելնե Սասունցի Դավիթը վեր,
Իբրև նոր դյուցազն ու նոր Մհեր:
Գիտեր, որ արդեն երկրին Սասուն,
Իր ժողովրդին ռամիկ ու սուրբ
Թեկուզ փորձանքներ իջնեն բազում,
Որքան էլ տևեն նոքա երկար —
Ահա Դավիթը իր դյուցազուն,
Իր ժողովրդի բազուկը սուրբ՝
Եվ արդար, և՛ վեհ, և՛ աներկբա¹...

1 աներկբա - անկասկածելի, չկասկածող

Ցնծաց նա սրտով իր աներեր,
Այդ ինքն էր կարծես ծնվել երեկ,
Խոր խավարի մեջ տեսել ցերեկ.
Փարվեց կարոտով որդուն նորեկ —
Խանդով խնդագին գրկեց նրան, —
Փակեց նա ապա աչքերը սեգ —
Եվ ինքն էլ, կինն էլ ընկան — մեռան...

Թ

Երբ մեռավ այսպես Մհերը ծեր,
Թողնելով մանկանն իր նորածին —
Սասնա իշխաններն եկան-ասին,
Թե մերն է հիմա Մհերի ձին,
Եվ տեր կանգնեցին ու տիրեցին
Մհերի ամբողջ ունեցածին: —
Եկան իշխաններն ու խլեցին
Մհերի հողերն ու նրա ձին,
Մհերի զորքերը ցրեցին
Եվ կալվածները բաժանեցին: —
Եվ տիրանալով երկրին այսպես՝
Ձենով-Օհանին՝ բերին հանդես,
Որ իբրև հմուտ ու հեռատես
Այր հավատարիմ, իշխան ու մեծ —
Կառավարեւ և իշխեւ իրենց: —

Ժ

Ձենով–Օհանը դարձավ իշխան...
Եվ Օհանը երբ իշխան դարձավ —
Առյուծ–Մհերի զենքերն հրցայտ¹,
Նժույզներն այն հուր, սուրը կայծակ —
Հավաքեց, լցրեց մի քարանձավ:
Մոռացած նրա փառքը պայծառ՝
Թաքցրեց նրա զենքերն հրցայտ,
Առյուծ–Մհերի սուրը կայծակ
Եվ զորությունը նրա անձայր: —
Հավաքեց ապա, տիրեց իսկույն,
Առյուծ–Մհերի ամբավ ոսկուն,
Սրտում ահ հազար, հազար սոսկում՝
Աչքերը չռեց նրա ոսկուն: —
Մոռացած նրա համբավն հավետ՝
Նրա վաստակած ոսկուն ցավեց,
Իբրև ոսոխից աշխարհավեր
Միանկ փրկություն ու ապավեն: —
Իսկ դյուցազն Դավթին, մանկանն հուրիէր
Նա հովիվ կարգեց սարերում մեր,
Որ խաշն արածե ամառ–ձմեռ,
Իսկ գիշերները քնի մի ծեր,
Մի այրի կնոջ խուղում, որ էլ
Մոռանա հավետ, որ դյուցագուն
Իր հայրը ուներ կայծակե սուր,
Հուր նժույզ ուներ, զրահներ հուր, —
Ջրրկելով նրան այսպես մի օր
Զենքերից իր քաջ, դյուցագուն հոր: —

¹ Ի հրցայտ - հրացայտ, հուր՝ կրակ ցայտող

ԺԱ

Օ՛, Առյուծ-Միեր, ռամիկ արդար,
Փրկության պատնե՛շ չարից չարկամ,
Ձեռք ժողովրդի, ո՛ւժ տիրակալ,
Անհատնելի ու անեզրական...
Մինչև բարձրանար վերջին անգամ
Դյուցազուն Դավիթն իր քնից վեր —
Ձենով-Օհանը, իշխանն այն նեռ
Դեռ որքան պիտի քրտինք քամեր
Եվ ինքնությունն ու հուր գանձը մեր
Տա՛ր զարկիչներին աշխարհավեր...

ԺԲ

Մարամելիքը, արքան այն նեռ,
Երբ լսեց մի օր երկրում իր ջեռ¹,
Որ չկա Սասնում Առյուծ-Միեր,
Որ իշխաններն են արդեն տիրել
Լեռներին Սասնա ու դարձել տեր —
Եկավ, պաշարեց հովիտ ու լեռ,
Որպես չար խորշակ կամ ժանտ ձմեռ: —
Օհանը մի օր բարձրացավ վեր —
Պաշարված տեսավ երկիրն հայոց,
Տեսավ գրահներ, ու հուր, ու բոց,
Սարսափեց, սարսեց էությանը ողջ,
Եվ գնաց հայցի աղիողորմ
Փրկություն՝ չարից այն անողորմ: —

¹ ջեռ - տաք, վառ, պայծառ, ջերմ

ԺԳ

Գնաց մեր Օհանն, ահով-դողով,
Արքայի առջև այն անողոք
Գլուխ խոնարհեց ազգով-ցեղով,
«Քոնն է» — աղերսեց — «Երկիր ու հող» —
Ընծայեց նրան ոսկի շողշող,
Գերության հանձնեց Սասունը ողջ: —
«Լավ» — համաձայնեց Մելիքն ահեղ, —
«Ձեր կյանքը» — ասաց — «Կխնայե՛մ,
Միայն թե թող գա քո երկնահեռ
Ժողովուրդն ամբողջ, մանուկ ու ծեր,
Եվ անցնի տակով իմ թրի կեռ,
Որ Սասնա երկրում ո՛չ մի մարդ էլ
Չշարժի իմ դեմ զրահ ու զենք»:

ԺԴ

Ձենով-Օհանը, իշխանն այն նենգ
Գլուխ խոնարհեց Մելիքին նեռ,
Արձակեց ապա հրաման գոռ,
Որ ժողովուրդը Սասնա ամբողջ
Գա, անցնի նրա փայլատակող
Արնահոտ, դաժան թրի տակով: —
Եվ ժողովուրդը Սասնա անկոր՝
Խեղճացած, խոնարհ ու գլխիկոր,
Անցավ Օհանի դժնի կամքով
Մարամելիքի թրի տակով: —
Մելիքը, շողշող զրահ հագին,
Կանգնեց՝ ահռելի ու ահագին,
Եվ ժողովուրդը, մանուկ ու կին,

Անցավ պողպատե թրի տակից:
Բայց հերթը հասավ երբ Դավիթին՝
Չնոտեցավ նա չարի թրին,
«Չեմ անցնի» — ասաց կամքով անկոր —
«Մարամելիքի թրի տակով»:

ԺԵ

Ոլորեց աչքերը արնակոխ
Մարամելիքը Դավթի վրա,
Մտրակեց ապա նժույզն իրա,
Մտրակեց, քշեց Դավթի վրա,
Որ սմբակներով հրահըրան
Ոտնակոխ անի, ճզմի նրան: —
Բայց մանուկ Դավիթն անփույթ, ուրախ,
Իբրև խաղ մանկան մի հրածին,
Բռնեց Մելիքի ձիու սանձից,
Ետ գնաց, ահռեց¹ Մելիքի ձին,
Եվ մնաց Մելիքն այն չարածին
Կախված ահաբեկ ձիու սանձից:
Մորնչաց Մելիքն ահով անծիր,
Իր կայծակնափայլ սուրը քաշեց,
Որ հարվածով մի, զարկով մի շեղ
Դյուցազուն Դավթին միջից կիսե:
Մոտ եկավ սակայն նրան մի ծեր,
Մի ռամիկ արդար, այր ալեհեր,
«Ներիր» — բարբառեց — «Մանուկ է դեռ.
Ողջ Սասունն է քեզ գլուխ թեքել,
Օ՛, Մարամելիք, ինչո՞ւ ես էլ

¹ ահռել - սարսափել, երկյուղով համակվել

Վախենում որբից մի կաթնակեր»:
Նայեց Մելիքը ռամիկ ծերին,
Իր սրին նայեց, իր զորքերին,
Նայեց սասունցի իշխաններին
Եվ ժողովրդին՝ դարձած գերի, —
Եվ եկավ, նայեց ապա Դավթին, —
«Ներում եմ» — ասաց ժողովրդին, —
«Բայց թե փորձանք գա մի օր գլխիս —
Սրանից կգա, այս ծուռ Դավթից»:
Ասաց, մտրակեց իր նժույգ ձին,
Հավաքեց ապա զորքերն անծիր,
Հեռացավ, գնաց Սասնա երկրից,
Մարդիկ ուղարկեց ապա կրկին,
Որ Սասնա ամբողջ հարկը փրկիչ
Հավաքեն, տանեն Մարա երկիր: —

ԺԶ

Եվ եկան Բաղին ու Կոզբաղին,
Ցնծագին հասան մի օր Սասուն,
Հետները բերին պարկեր բազում,
Որ Սասնա ամբողջ գանձերը ձույլ
Հավաքեն, տանեն: — Խանդով քում
Ձենով Օհանը, իշխանն այդ մեծ,
Հարկահաններին դիմավորեց: —
Գնաց նա ապա, անհուն հորից
Հանեց Մհերի գանձը խորին,
Եվ զարմանալի շոայլորեն
Սկսեց չափել, ինչպես ցորեն,
Առյուծ-Մհերի գանձը, որ էլ
Մարամելիքի ձեռքը զորեղ

Հավիտյան իշխես, թագավորե: —
Չկար Մհերի գորքը հո էլ,
Որ ճգմեր նրանց ու տրորեր: —

ԺԷ

Այդ ժամին մանուկ Դավիթն հուրիեր
Այն պառազ կնոջ աղքատ արտում,
Թռչունների դեմ ելած մարտի,
Ձեռքին մի կանաչ, բարակ բարդի,
Խաղում էր զվարթ ու թռչկոտում: —
Պառավը կանչեց մանուկ Դավթին.
«Ո՛րվ Դավիթ» — կանչեց — «Քաջի որդի,
Դու ի՛նչ ես ուզում իմ խեղճ արտից.
Ինչքան տրորես ոսկեհատիկ
Հասկերը այրու կտավատի.
Չե՞ս տեսնում՝ Բադին ու Կոզբադին
Տանում են քո հոր արդար ոսկին.
Ուժ, զորություն է տված բազկիդ,
Գնա՛, ո՛վ Դավիթ, գնա՛ հսկի —
Չտանեն քո հոր արդար ոսկին»: —
«Բայց ո՞վ է տալիս ոսկին իմ հոր
Բադուն, Կոզբադուն» — զարմանքով խոր
Հարցրեց Դավիթ-դյուցազնը նոր: —
«Ձենով-Օհանն է տալիս քո հոր
Գանձերը չարին՝ չարի սովոր» —
Բարբառեց պառավն հառաչքով խոր:
Եվ գնաց մանուկ Դավիթը, որ
Տերություն անի գանձերին հոր: —

ԺԸ

Գնաց նա, տեսավ՝ սենյակում հին
Կանգնել են Բաղին ու Կոզբաղին,
Իսկ Ձենով-Օհանը մահատիպ
Չափում է ոսկին ոսկեհատիկ,
Պարկերը հենած հողե պատին,
Ինչպես բեռ հնձած կտավատի: —
Դավիթը տեսավ, նայեց Բաղուն,
Դարձավ, լուռ նայեց նա Կոզբաղուն,
Մոտեցավ ապա նա Օհանին
Եվ չափը խլեց նա ցորյանի,
Ասաց. — «Թող որ են չափեն, Բաղի,
Մեերի ոսկին ոսկեհատիկ»:
Ասաց, պարկերի ոսկին թափեց,
Դատարկ ամանով օդը չափեց,
Շրջեց այն ապա նա պարկի մեջ —
Եվ ծիծաղելով ասաց. — «Այս մեկ»:
Զայրացավ, դժնեց Կոզբաղին նենգ,
«Դեն տարեք» — կանչեց — Դավիթին խենթ,
Մարամելիքի հարկը տվեք,
Չեք ուզում եթե՝ գնանք ասենք —
Գա, հիմքից քանդե Սասունն անտեր,
Անապատ դառնան Սասնա հանդեր»:
Զայրացավ անչափ Դավիթն այստեղ,
Բարկությունն անհուն էլ չզսպեց,
Ետ դարձավ — ձեռքի պղինձը մեծ
Կոզբաղու ճաղատ գլխին խփեց: —
Չայն տվեց ապա նա Օհանին,
«Ո՛վ Ձենով» — կանչեց — «Գնա քնի.
Մարամելիքը յոթգլխանի

Ինչ որ կարող է՝ թող գա՛ անի»:

ԺԹ

Գնացին Բաղին ու Կոզբաղին,
Մնրամելիքին գանգատ արին,
Պախարակեցին Դավթին արի,
Գովեցին, իբրև Սասնա բարիք,
Ձենով–Օհանի վարքը բարի: —
Մնրամելիքը, արքան այն նեռ,
Ջայրացավ, ինչպես դաժան ձմեռ,
Արձակեց ապա հրաման գոռ,
Որ գա, հավաքվի անհաշիվ զորք. —
Հազար, հինգ հարյուր մանուկ նորել,
Հազար, հինգ հարյուր ռազմիկ զորեղ,
Հազար, հինգ հարյուր այր սևահեր,
Հազար, հինգ հարյուր այր ալեհեր, —
Որ գնա Սասնա երկրին տիրե,
Որ Սասնա քաղաքը ավիրե,
Որ ժողովրդին ամբողջ գերե,
Տեղահան անե, Մարր բերե: —

Ի

Մնրամելիքի զորքերն եկան,
Բռնեցին Սասնա սարերը ողջ,
Լցրին շնոյուն, ու թինդ, ու կոչ,
Ձիերի խրխինջ ու խրխնջոց,
Եվ Սասնա չքնաղ աշխարհն ամբողջ
Բռնեց աղաղակ, ու ծուխ, ու բոց: —
Ձենով–Օհանը, իշխանն հայոց

Բարձրացավ, տեսավ մի առավոտ
Մարամելիքի գորքերն այն հոծ,
Տեսավ արշավանք մի մահահոտ,
Եվ սիրտը նրա լցվեց ահով: —
Գնաց նա ապա Դավիթի մոտ
Ասաց. — «Ո՛վ Դավիթ, մաննուկ դիվոտ¹,
Բերել եմ ահա քեզ մահվան բոթ»:
«Ո՛վ Դավիթ», — կանչեց — «Դավիթ» ասաց
«Սասնա ավերման ժամը հասավ.
Եկել է գորքով բազմահազար
Մարամելիքը, արքան գազան.
Գնանք, ո՛վ Դավիթ, գնանք» — ասաց.
«Իրեն տանք հարկը իրա ուզած.
Գնանք, ո՛վ Դավիթ, ոսկի տանենք,
Փրկություն հայցենք արքայից նենգ,
Որ վրեժն իր չար նա չհանե,
Սասնա երկիրը չկործանե»:
Եվ ասաց Դավիթը Օհանին.
«Ո՛վ Ձենով» — ասաց — «Գնա քնի՛.
Առավոտ, առած աղեղ ու նետ,
Ինքս կգնամ — կռիվ կանեն»:

Ի Ա

Առավոտ ելավ Դավիթը վեր,
Վերցրեց-առավ աղեղ ու նետ,
Որ գնա՝ Մարա արքայի հետ
Մղի պատերազմ մի չարաղետ, —
Որ ուժը նրա հորդած, ինչ գետ,

¹ դիվոտ - դիվահար, խենթ, խելագար

Դարձրնի, քշի մեր երկրից ետ: —
Բայց տեսավ նրան այրին այն խեղձ,
«Ո՛ր Դավիթ» — ձայնեց — «Այդ ո՛ր» կանչեց:
Դավիթը ասաց. — «Գնում եմ ես
Մարամելիքին կոչեմ հանդես,
Մեր երկրի համար կոփվ անեմ,
Մարամելիքին Սասնից հանեմ»:
Պառավը ասաց. — «Դավիթ ռամիկ,
Ինչքան ես անմիտ ու միամիտ,
Փուչ գլխիդ ունես լեռան քամի,
Մարդ է՛լ կգնա դարանամիտ
Մարամելիքի հետ հարամի¹
Նետով-աղեղով կոփվ կանի»:
«Բա ի՞նչպես անեմ» — Դավիթն ասաց.
«Ո՛չ զրահ ունեմ, ո՛չ զենք հազար»:
«Բա ինչպես անեմ» — պառավն ասաց. —
«Բա չե՞ս իմանում, Դավիթ անձար.
Մհերը ուներ զենքեր անչափ,
Մհերը ուներ նժույգ պայծառ,
Մհերը ուներ և սուր-կայծակ»:
Դավիթը կիտեց հոնքերն, ասաց. —
«Բա ո՛ր են իմ հոր զենքերն» — ասաց. —
«Հե՛յ, խևուկ Դավիթ» — պառավն ասաց.
«Ձենով Օհանին գնա ասա.
Ինչքան որ զենքեր քո հերն ուներ,
Ինչքան որ զրահ Մհերն ուներ —
Ձենով Օհանն է տարել-պահել,
Գնա՛, ետ խլիր, Դավիթ հուրհեր»:
Ասաց, խրատեց պառավն արթուն

¹ հարամի - ավազակ

Դյուցազուն Դավթին, ինչպես որդուն.
«Հավատ չընծայես ուրիշ մարդու.
Թե սիրով չտա — ուժով առ դու»:

ԻԲ

Գնաց Դավիթը սրտով տրտում,
Գնաց այն Ձենով Օհանի տուն,
Թակեց, թնդացրեց երդիկ ու դուռ,
«Ո՛վ Օհան» — կանչեց — «Ե՛կ — արի դ՛նուս,
Առյուծ-Մհերի զենքերը տո՛ւր,
Որ կռիվ գնամ զենքերով հուր»:
Օհանը, սարսաժ, ելավ գավիթ.
«Ի՛նչ զենքեր» — ասաց — «Խևո՛ւկ Դավիթ,
Դու մանուկ էիր մի միամիտ,
Ո՞րտեղից փչեց գլխիդ քամին»:
Դավիթը ասաց. — «Ձենով Օհան,
Մհերը ուներ ոսկե վահան,
Մհերը ուներ զենքեր հրցայտ,
Մհերը ուներ նժույգ պայծառ,
Մհերը ուներ և՛ սուր-կայծակ:
Բեր, հանձնի՛ր զենքեր ու զրահներ,
Եթե ոչ» — ասաց — «Ուժով կառնեմ»:
Օհանը, ահով լցված հազար,
Հարցրեց — «Դավիթ, քեզ ո՞վ ասաց»:
Դավիթը ասաց. — «Պառավն այն մեր.
Ե՛կ, Ձենով-Օհան, զենքերը բեր,
Գնամ, մեն-մենակ կռիվ անեմ,
Մարամելիքին Սասնից հանեմ»:

ԻԳ

Տեսավ՝ ճար չկա, Օհանը նենգ,
Հավաքեց, բերեց զրահ ու զենք,
Բերեց Մհերի զենքերն հրցայտ,
Նժույգը բերեց նրա պայծառ,
Եվ սուրը բերեց նրա կայծակ: —
Եվ Դավիթը երբ նժույգն հեծավ,
Երբ հագավ իր հոր զրահն արծաթ,
Երբ բռնեց ձեռքին սուրը կայծակ —
Դարձավ — Դավիթի հետքից ասավ.
«Ափսո՛ն, Մհերի հրեղեն ձի՛,
Ջրահներն անգին, գանձեր անծիր,
Ափսո՛ն Մհերի ձիու սանձին»...
Դավիթը լսեց և ետ դարձավ,
«Ո՛վ Ձենով-Օհան, Օհան՛» — ասավ,
«Պապանձվի՛» — ասավ — «քո չար լեզուն.
Բա մանուկ Դավթին չե՛ս ավստում»...
Օհանը ահից խոսքը փոխեց.
«Ափսո՛ն մեր մանուկ Դավիթ» — ասեց.
Աչքերից առատ արցունք հոսեց,
Իբրև թե խղճաց ու ավստսեց: —
Դյուցազուն Դավիթն էլ չխոսեց,
Առյուծ-Մհերի անունն հիշեց,
Ետ դարձավ ապա և ձին քշեց...

ԻԴ

Դյուցազուն Դավիթն հուր-ձին քշեց —
Մնրամելիքի բանակն հասավ.
Երբ բանակն հասավ, նայեց-տեսավ՝

Քնել է, բռնած հովիտ ու սար,
Մարամելիքի գորքը հազար: —
Դյուցազուն Դավիթն էրբ այս տեսավ՝
Մտածեց, մանուկ մտքում ասավ.
«Թե հիմա այսպես քշեմ-գնամ,
Ցորյանի նման հնձեմ նրանց —
Պիտի մտածեն, թե մենք քնած,
Դավիթը գող-գող եկավ գնաց»:
Ձայն տվեց ուստի Դավիթը քաջ.
«Վեր կացեք, ելեք, զորքեր քնած,
Որ չասեք հետո, թե մենք քնած՝
Դավիթը գող-գող եկավ գնաց»:
Արթնացավ իսկույն բանակն ամբողջ,
Թնդյուն, շառայուն, շոինդ ու կոչ,
Ձիերի խրխինջ ու խրխնջոց,
Ջենքերի շայուն, ու հուր, ու բոց...
Հավաքեց Դավիթն իր ուժը ողջ,
Մրրիկի նման հուր-ձին թողեց,
Կայծակներ թռան քարից, հողից,
Արեգակն անգամ գույնը փոխեց,
Երբ սուրն արձակեց հրե շողեր: —
Շարժելով այսպես իր սուրն հրե,
Սկսեց հնձել, ինչպես ցորեն,
Մարամելիքի գորքը գորեղ,
Որ Սասնա վրա քանի՛ օր էր
Եկել էր, նստել, ինչպես մորելիս: —
Ահեղ էր Դավիթն ու ահավոր,
Իբրև այր արդար, ռամիկ զինվոր,
Իբրև անսասան դյուցազուն, որ
Կովում էր սրով իր անպարտ հոր: —

Երբ տեսավ նրա ցասունն այդ խոր
 Մարամելիքի զորքը բոլոր,
 Դեմ ելավ նրան մի ալևոր
 Մնա աշխարհից եկած զինվոր: —
 «Դավիթ» — բարբառեց զինվորը ծեր —
 «Ինչո՞ւ ես մեր դեմ կռվի ելել,
 Մարամելիքն է, արքան այն նեռ,
 Մեզ քշել, բռնի Սասուն բերել.
 Ո՛վ Դավիթ» — կանչեց — «Ո՛վ միամիտ,
 Դյուցազնին Դավիթ՝ մեզ պես ռամիկ,
 Մարամելիքն է քո թշնամին,
 Դյուցազն ես՝ գնա դարանամիտ
 Մարամելիքից վրեժդ հանի»:
 «Լավ» — պատասխանեց Դավիթը մեր.
 «Իսկ ո՞ւր է հիմա Մելիքը նեռ»:
 «Այնտեղ է» — ասաց զինվորը ծեր.
 «Վրանում այն մեծ քնած է դեռ,
 Ծուխ է բարձրանում այնտեղից վեր —
 Այնտեղ է հիմա Մելիքը նեռ»:

ԻԵ

Լսեց — արձակեց Դավիթն իր ձին,
 Էլ չանսաց¹ հուր ձին իրա սանձին,
 Ինչպես գերանդին ցորյան հնձի՝
 Մրկվեց այդպես թափով անծիր,
 Եվ գնաց, կանգնեց այն առանձին
 Վրանի առջև, որի միջից,
 Ինչպես հնոցից, թափով ամբողջ,

¹ անսալ - լսել մեկի խոսքին, հնագանդվել

Ծնվա էր բարձրանում, ու հնր, ու բոց: —
«Ո՛վ Մելիք» — կանչեց ձայնով անդող
Դյուցազուն Դավիթն անհուն խանդով.
«Ո՛վ Մելիք» — կանչեց — «Քնելըդ թող,
Ե՛լ, կռիվ մղենք, զարկենք հերթով,
Ինչքան ես տեսնենք արդյոք դու քաջ,
Որ ժողովրդիդ՝ ահից կորած՝
Քշել ես, բերել Սասնա վրա»:
Մելիքը լսեց ձայնը նրա,
Վեր կացավ, նստեց մի պահ մռայլ,
Նայեց նա հպարտ իրա զորքին,
Մոտ կանչեց ապա մանուկ Դավթին,
Հսկա բերանը ապա բացեց,
Դյուցազուն Դավթի վրա փչեց,
Որ նրան, ինչպես չնչին տաշեղ,
Թոցնե, Սասնա դաշտից քշե: —
Բայց կանգնած մնաց Դավիթն հուրհեր
Իր տեղում անշարժ ու աներեր: —

ԻԶ

Վեր թռավ տեղից Մելիքն ահեղ
Սարսափից կորած ու խելահեղ,
Բայց զսպեց իրեն, շունչը պահեց,
Ժպտալով ապա Դավթին նայեց,
«Ներս արի» — ասաց — «Դավիթ ջահել,
Նստենք միասին, մարդավայել
Խոսք-գրույց անենք, ապա կրկին
Ելնենք միասին, կարգով կարգին
Զի-նժույգ նստած, զրահ առած՝
Մեր ուժը փորձենք զորքի առաջ»:

Օ՛, մանուկ Դավիթ դու միամիտ,
Առյուծ-Մհերի որդի՛ ռամիկ,
Քո գլխում ինչքան խաղա քամի, —
Ահեղ փորձության, մահու ժամին
Որքան հավատաս անգետ կամիվ¹
Ամեն մի ոտխ ու թշնամի
Սնրամելիքի ու Օհանի...
Ահա Մելիքը, արքան այն նեռ,
Քեզ նենգ ժպիտով կանչում է ներս,
Որ դավով խարդախ ու արնանենգ,
Քեզանից, Դավիթ, իր ռխն հանե: —
Եվ ռամիկ Դավիթն, արդար ու մեղմ,
Հավատաց չարին ու մտավ ներս,
Եվ ընկավ, խաբված դավով այն նենգ,
Մելիքի փորած անդունդի մեջ...

ԻԷ

Ընկավ մեր Դավիթն անդունդի մեջ.
Շուրջը — մթություն, ու մութ, ու մեգ.
Իսկ վերից Մելիքը արնանենգ,
Սարսելով ահից իր խելագար,
Քաշեց մի հսկա, վիթխարի քար: —
Դավիթը մնաց փոսում խավար,
Անպաշտպան, մենակ, իսկ դուրսը չար
Սնրամելիքը, արքան դաժան,
Քրքջում էր ահեղ ու ժանտաժանտ: —
Եվ Սասնա վրա իջավ այնժամ
Խորշակ դառնաղետ, մահ տարաժամ: —

¹ կամիվ – կամքով

Եվ Դավիթն, ընկած խավարում քար,
Օգնության կանչեց երկար, երկար,
Եվ զուր է ասում գրույցը հար,
Թե պահուն այդ սև, այդ ժամին չար
Օգնության եկավ խորհուրդով վառ
Ձենով–Օհանը, իշխանն այն մառ: —
Նա չեկավ, Ձենով իշխանն հայոց.
Սև սրտում՝ սարսափ ու մահ մահու՝
Նա Մելիքին էր նվաստ նայում
Եվ ժողովրդին հրամայում —
Հավաքեն, տանեն նրա համար
Քառասուն կաղ կին՝ կորեկ աղան,
Քառասուն այլ կին, որ ուղտ բառնան,
Քառասուն աղջիկ՝ նման գարնան՝
Գնան՝ Մելիքին վարձակ դառնան: —
Հավաքեց ապա ահով անսանձ
Օհանը անբավ¹ ոսկի ու գանձ,
Մարամելիքի մոտը գնաց,
Թախանձեց, խնդրեց վիզը ծռած,
Որ գերի գրի հավիտյան–հար
Երկիրը Սասնա և դարեդար
Թե՛ իր և թե՛ ճոջ Մնրա համար
Գա, ոսկի տանի, անհատնում հարկ: —
Մելիքը լսեց, չարկամ խնդաց,
Մոռնչաց — ձայնից հողը թնդաց,
Արձակեց ապա հրաման գոռ,
Որ ժողովուրդը Սասնա ամբողջ,
Հավաքի, բառնա հարկը փրկիչ
Եվ գերի գնա Մնրա երկիր: —

¹ անբավ - անթիվ, անհամար

Ձենով–Օհանը լսեց, գնաց
Եվ ժողովրդին՝ ահից կորած,
Հայտնեց Մելիքի հրամանն այս: —
Եվ սուգ բարձրացավ, տրտունջ ու լաց
Աշխարհում հայոց, — և որբացած
Սասնա աշխարհի ձայնը գնաց,
Հասավ ականջին Դավիթի դյուցազն,
Որ խավար ու խուլ հորում կորած
Ժայթքում էր աչքից կրակ ու կայծ: —
Սթափվեց, հիշեց Դավիթն այնժամ
Առյուծ–Մհերի փառքը պայծառ,
Հիշեց կայծակե սուրը հրցայտ,
Հավաքեց ամբողջ իր ուժն անծայր,
Խփեց–շողշողաց սուրը կայծակ —
Եվ քարը կտրեց — միջով անցավ...

ԻԸ

Դուրս եկավ հորից Դավիթն այնժամ,
«Ո՛վ Մելիք» — կանչեց — «Արքա՛ դաժան,
Ելել եմ, բերել քեզ մահու ժամ»:
Կանչեց նա ապա ձայնով ահեղ.
«Ե՛լ, հանդես արի՛, ո՛վ արքա նենգ,
Ձի՛ նստիր, կապի՛ր զրահ ու զենք,
Որ վերջին անգամ դեմ–հանդեպ մենք,
Ո՛վ Մելիք, մահու կռիվ անենք»:
Դեմ ելավ դաժան արքան նրան,
Ժպտաց շողոքորթ, նայեց վրան,
Զենքերին նայեց այն հուրհուրան,
Նժույգին նայեց նրա կրակ,
«Ե՛կ, նստի՛ր» — ասաց ժպիտով նենգ.

«Եկ, նստիր, սիրով զրույց անենք,
Թե կամիս հետո՝ առած թուր-տեգ,
Ո՛վ Դավիթ, մահու կռիվ անենք»:
«Ո՛չ» — պատասխանեց Դավիթը մեր.
«Սասունցի Դավթին չեն խաբի էլ.
Ել, Սյրամելիք, զենքերդ բեր,
Կանգնիր անխարդախ ու անվեհեր, —
Քեզ մահ եմ բերել, ո՛վ արքա նեռ»:
Բարձրացավ Մելիքն իր տեղից վեր,
Ջրահներ հագավ, առավ զենքեր,
Ձի-նժույգ նստեց և կանգնեց մեր
Դավիթի հանդեպ, ինչպես մի լեռ: —
«Դավիթ» — բարբառեց Մելիքը նեռ, —
«Ո՛ւմն է առաջին հարվածն արդյոք»:
«Քճնն է» — դյուցազուն Դավիթը մեր
Պատասխան տվեց այն նեռ-մարդուն: —

ԻԹ

Եվ կանգնեց Դավիթը նրա դեմ
Անսասան, անահ, դեմքով վսեմ,
Հայացքով պայծառ, ժպիտով սեգ,
Բոցավառ, ինչպես պայծառ արեգ»
Սյրամելիքը իր ձին քշեց,
Հեռացավ, եկավ, և ապա շեղ
Հարվածով դժնի, թափով ուժեղ
Հարվածեց Դավթին, որ նրա սեգ,
Բարձրաբերձ կուրծքը միջից կիսե: —
Երբ զարկեց Մելիքն հարվածն ուժեղ,
«Հո՛ղ դարձավ Դավիթ» — դարձավ ասեց.
«Այստեղ եմ» — կանչեց Դավիթը սեգ,

Եվ ահով լցվեց Մելիքը սև: —
 Նա երկրորդ անգամ իր ձին քշեց,
 Եկավ, հարվածեց հարվածով շեղ.
 «Հո՞ղ դարձավ Դավիթ» — էլի ասեց, —
 «Այստեղ եմ» — կանչեց Դավիթը սեգ: —
 Եվ երրորդ անգամ իր ձին քշեց
 Սնրամելիքը, արքան այն սև,
 Եկավ, հարվածեց գուրզով ուժեղ.
 «Այս անգամ մեռանվ Դավիթն» — ասեց.
 «Այստեղ եմ» — կանչեց Դավիթը սեգ.
 «Կանգնի՛ր, ո՛վ Մելիք, ո՛վ արքա սև, —
 Ես պիտի հիմա իմ ձին քշեմ»:
 Երբ կանգնեց Մելիքը նրա դեմ,
 «Դավի՞թ» — բարբառեց — «Ռամիկ գորեղ,
 Թո՞ղ, մանուկ Դավիթ, խոր հոր փորեմ,
 Մոնեմ նրա մեջ, գլխիս քաշեմ
 Քառասուն կաշի, քառասուն քար —
 Եվ ապա՛ արի, քո զարկը զարկ»:
 «Լավ» — ասաց Դավիթն արքային չար,
 «Թող փորեն խոր հոր, քաշեն թող քար,—
 Չի փրկի, Մելիք, քեզ ո՛չ մի ճար
 Սասունցի Դավթի զարկից արդար»:

Լ

Բերին, փորեցին մի հոր խավար
 Սնրամելիքի, նեռի համար.
 Եվ ստավ Մելիքը դողահար
 Իր համար փորած հորը խավար,
 Եվ բերին ապա, քաշեցին մառ
 Քառասուն կաշի, քառասուն քար:

Եվ քշեց Դավիթն ապա իր ձին,
Որ խփի հարվածն իր առաջին,
Մոտ վազեց սակայն մի պառավ կին,
Մարամեղիքի մայրն էր՝ հագին
Մարա զգեստներ՝ մետաքս անգին.
Եկավ, փաթաթվեց Դավթի ոտքին.
«Ի՛նձ բաշխիր» — ասաց — «Զարկդ առաջին»:
«Լանվ» — ասաց Դավիթը պառավին.
Ես քեզ եմ բաշխում զարկս առաջին»:
Եվ երկրորդ անգամ քշեց իր ձին
Դավիթն շտապով, սակայն կրկին
Եկավ, փաթաթվեց նրա ոտքին
Մի ուրիշ — տարեց, գեղեցիկ կին.
Մարամեղիքի քույրն էր՝ հագին
Զգեստներ չքնաղ ու թանկագին.
Եկավ, փաթաթվեց Դավթի ոտքին.
«Դավիթ» — բարբառեց — «Դյուցանճն անգին,
Ի՛նձ բաշխիր երկրորդ զարկդ կրկին»:
«Լանվ» — ասաց Դավիթն — «Ո՛վ չքնաղ կին,
Քեզ եմ շնորհում զարկս կրկին»:
Եվ երրորդ անգամ իր ձին քշեց,
Ոչ ոքի խնդիրք էլ չլսեց,
Առյուծ-Մհերի անունն հիշեց,
Եկավ, կայծակե սուրը խփեց,
Զարկեց հարվածով, զարկով վսեմ —
Քառասուն կաշին միջից կիսեց: —
Կտրեց քառասուն կարծր կաշին,
Քարերը կտրեց ջրաղացի,
Ճայթեց խորությամբ մի անհաշիվ, —
Դեմքն արեգական բռնեց փոշին:

Երբ փոշին մի քիչ բարձրացավ վեր —
«Այստեղ եմ» — կանչեց Մելիքը նեռ.
«Սասունցի Դավիթ, չեմ մեռել դեռ»:
Զարնացավ Դավիթն, ապա ասեց.
«Ո՛վ Մնրամելիք, թանփ տուր դու քեզ»:
Մելիքը նրա ձայնը լսեց,
Թափ տվեց իրեն, արյունն հոսեց,
Մեջտեղից եղավ նա երկու կես, —
Անցավ, խորտակվեց Մելիքն այսպես...

ԼԱ

Այսպես է ասում զրույցը մեզ,
Սասունցի Դավթի զրույցն արդար,
Ասում է ապա զրույցն այդ վառ,
Որ մեռավ այսպես երբ նեռը չար —
Դավիթը նրա գորքին դիմեց.
«Գնացե՛ք» — ասաց — «Ձեր երկրում կեզ
Ապրեցե՛ք ազատ, ապրուստով վես,
Եվ հանգիստ թողե՛ք մեր տունն ու մեզ»:
Ասում է ապա զրույցը մեզ,
Որ Դավիթն հետո դաշտից քշեց
Ձենով-Օհանին, իշխանին նենգ,
Հավաքեց ապա զրահ ու զենք,
Եվ դարձավ ռամիկ երկիրն ուժեղ,
Եվ հնչեց կրկին ամենուրեք
Սասնա լեռներում ծիծաղ ու երգ...
Ասում է ապա զրույցը մեզ,
Որ Սասնա երկրում տիրեց այսպես
Կյանք զարմանալի, արդար ու վես,
Մինչև մահացավ Դավիթն հրկեզ

Եվ ժառանգ թողեց երկրի վրա
Մհերին՝ որդուն իր հուրհուրան,
Բայց դժնի ուժեր տարան նրան,
Փակեցին Սասնա անհուն լեռան
Քարայրում մթին, որ այնտեղ նա
Հավիտյան, ընդմիշտ գերված մնա...
Օ՛, դյուցազն Մհեր, ռամիկ դու այր,
Առյուծ-Մհերի շավիղ պայծառ,
Դյուցազնն վերջին, ռամիկ արդար,
Ձեռք ժողովրդի ստեղծարար, —
Ուժեր կործանիչ, ն՛ մութ, ն՛ չար
Քարայրում այն մութ, միգում խավար
Փակեցին ահով քո դեմքը վառ,
Եվ գալիք քենից սարսափահար՝
Հայտարարեցին քեզ նեռ ու չար,
Որ չելնես մի օր՝ նրանց համար
Չբերես անկում, ու մուժ, ու մահ...

ԼԲ

Հուշ դարձավ այսպես, կյանքից գնաց
Սասունցի Դավթի զարմը դյուցազն,
Եվ տիրեց անհուն աղետ ու լաց
Լեռներին Սասնա, աշխարհին բարձր,
Եվ ժողովրդին ռամիկ ու պարզ: —
Հուշ դարձավ այսպես, դարձավ երազ
Առյուծ-Մհերի զարմը զորեղ,
Եվ դարեր ապա ու տարիներ
Լեռներում Սասնա, աշխարհում մեր,
Որ ոչ մի դյուցազն էլ չսերեց —
Ձենով-Օհանի զարմը տիրեց...

Տիրեց Օհանի սերունդը մառ
Բազում տարիներ, — ու դարեդար
Հայրենի երկրում ժլատ ու չար,
Անդուլ կեղեքող — ձեռքով շռայլ
Ցրեց մեր երկրի գանձը անձայր
Եվ ինքնությունը մեր ոսկեսար: —
Եվ եկան ապա ու դարեդար
Տիրեցին երկրին իշխաններ չար,
Տերեր հայրենի ու զանազան,
Ազատանիներ¹ վարքով գազան,
Եվ նեո-արքաներ հազար-հազար:
Եվ ժողովրդի գլխին ազատ,
Իբրև հովանի մի սրբազան,
Կախվեց տերերի ժանիքը ժանտ —
Եվ խարույկ, և խաչ, և խարազան²...
Այսպես Օհանի սերունդը մառ
Տիրեց աշխարհում երկանր, երկանր,
Մինչև օրն եկավ — և դեմքով վառ
Ելավ քարայրից Մհերն արդար,
Եվ բերեց զարմին Օհանի չար
Անկում վերջնական և մահ անձառ: —
Օ՛ր, անմահ Մհեր, քանի՞ դու դար
Պիտի մնայիր այրում խավար,
Մինչև աշխարհում քո օրը գար
Եվ ելնեիր դու արևավառ —
Համայն աշխարհի զարմերին չար
Բերելու անկում և մահ արդար: —

1 ազատանի - պատմ. ազատներ, ազնվականներ

2 խարազան - կաշեփոկերից հյուսած երկար ու հաստ մտրակ, փխբ. պատիժ

ԼԳ

Եվ մենք աշխարհում հավիտյան–հար,
Որքան վերհիշենք զրույցն այս վառ,
Սասունցի Դավթի զրույցն արդար, —
Սերունդե–սերունդ ու դարեդար —

Դառնանք — բարբառենք նզովք մենք նախ
Մարամելիքին, թագավորին, —
Դառնանք — բարբառենք նզովք ապա
Ձենով Օհանին, իշխանին նենգ,—
Դառնանք — բարբառենք նզովք ապա
Ա՛յլ իշխաններին բոլոր այն մեր,
Որ բերին մեզ մահ, ու մո՛ժ, ու նե՛ռ: — .

Փանոք փառաբանենք ապա մենք մեր
Առյուծ–Մհերին, դյուցազնին քաջ,
Դավիթին՝ նրա որդուն դյուցազն,
Մհերին՝ նրա որդուն անմահ, —
Ո՛ղջ ժողովրդին ապա Սասմա,
Որ լուրթ լեռներում մի օր բազմած
Հորինեց պայծառ զրույցը այս —
Եվ անցավ անհետ, դարձավ երագ...

ԳԵՊԻ ԼՅԱՌԸ ՄԱՍԻՍ

Ակսել Բակունցին, պայծառ բարեկամիս

Նա դուրս եկավ տնից առավոտվա ծեգին,
Իր ետևից կամաց դուռը փակեց,
Վերջին անգամ նայեց իր տնակին —
Եվ քայլերը ուղղեց դեպի բաղերը: —
Ցուրտ էր: — Արևը դեռ հորիզոնից
Նոր էր փռել աղջամուղջը վաղընջական,
Եվ վաղ առավոտի ծիրանեգույն ֆոնին
Հեռվում երևում էր Մասիսը՝ կապույտ շղարշ հագած...

.....
.....

Գիշերը չէր քնել: — Քրքրել էր թղթերը,
Երկար թերթել թերթերը բազմաթիվ, —
Օրագրեր, գրքեր, ձեռագրեր,
Գրություններ՝ մնացած դեռ Դորպատից:
Կյանքի նման իր բարդ, խառնիխուռը, լիքը,
Իր խոհերի նման բազմապիսի,
Խոհեր՝ ուղղած դեպի սերունդները գալիք,
Ծրագիրներ՝ կիսատ, կամ սկսված հազիվ, —
Ո՞ւմ էր թողնում բուլորը, ո՞ր սիրեցյալ սանին,
Որպեսզի վաղը նա այդ թերթերից
Գուրգուրանքով հաներ իր խոսքը կենդանի
Եվ խնամքով հանձներ տպագրյալ գրին...
Եվ նամակներ ապա... Այդ թերթերը դեղին,
Ծածկած հաճախ գրով գորթական —
Այդ չէ՞ր միթե հախուռն իր օրերի ուղին,
Իր խոհերի, գործի ու տքնաջան

Մաքառումի՝ ընդդեմ իր գոյության չարքաշ...
Օ՛, անպտուղ վաստակ ու տքնություն երկար,
Գոսն օրերում — ոգու հոգնություն էղկ՛, —
Անտեսանելի գալիք ու կապարե ներկա,
Անհորիզոն կյանքի կապարե էրգ...
Գիշերը երկար նա նստած
Քրքրել էր իր հին նամակները բազում.—
Մոռացության փոշին էր նրանց վրա նստած,
Եվ թվում էր՝ հեռու մի երազում
Նա տեսնում է կրկին իր օրերը,
Հորձանուտը նրանց անօրինակ —
Այդ դեղնավուն թերթերը, այդ զանազան գրքերը՝
Ինչ ըղձերով արդյոք հորինած...
Նամակների դեզում կային խստաբարո
Գրություններ՝ շեշտով խրատական,
Ինչ-որ ուրիշ կյանքի ընթացք բարբառող —
Գրություններ կային, որոնք, սակայն,
Նշում էին նրան ուղի նվաստ,
Գծում դժնի ընթացք ասիացու,
Եվ հորդորում էին քայլով զգաստ
Ընթանալ կամոքն աստուծո՛՜
Խոնարհության շավղով, առաքինության,
Դարերով սրբագործյալ հեզության,
Որ ժողովուրդը լինի, ինչպես հնում —
Չարքաշ, աստվածավախ ու արդար: —
Սակայն նամակների դեղին դեզերում,
Ծալքերում նրանց փոշաբույր
Հանկարծ աչքին ընկավ մի գրություն գերող —
Մի փոքրիկ թերթ կապույտ: —

1 եղկ - գաղջ, գուլ, եղկելի, բնաստ. խղճուկ, թշվառ

Ինչպես ցողն է լինում ծաղիկների վրա
 Թափանցիկ, վաղընջական ու գերող —
 Այդ թերթիկը կապույտ ալեկոծեց նրան
 Հուշերով՝ չճաշակած մի քաղցրություն բուրդող...
 Հիշեց: — Երբ էր արդյոք: — Դեռ ինքը՝ երիտասարդ՝
 Լցված երազներով ու հույզերով,
 Երևանից մինչև այն եզերքը հասած՝
 Բռնակվեց անկարելի մի սիրով...
 Մնայլ հեռուներից եկած մի արեղա,
 Ընտելացած խոհեմ երազի ու կյանքի —
 Ջգեցած¹ սուրբ վարքի խստաբարո ուրար² —
 Դեմ հանդիման եկավ այդ տենչանքին անգին...
 Եվ հանկարծ — այնքան պայծառ,
 Կարծես այսօր լիներ, հենց հիմա —
 Պատկերացավ նրան այդ անցյալը
 Մի տեսիլի նման: —
 Կանգնեց իր դեմ աղջիկը. — ոսկե գիսակներով,
 Աչքերով, որպես երկնականար,
 Աստվածածնի նման պսակավոր, —
 Ինչ մեղսական ու հույլ տենչանքների համար
 Բուսած, ինչպես ծաղիկ, անուշ ու անգրկելի...
 Երիտասարդ էր, կուրծքը հեշտանքով լի:
 Բարակ մատներն ինչպես սիրո տավիղ. —
 Մորմոքում էր իր սիրտը անհուն ցավից,
 Երբ դիտում էր պատկերն այդ մեղսալի...
 Այդ նրբ էր. երևի էր, թե տարիներ,
 Տասնամյակներ առաջ... Եվ նրբ անցավ...

1 զգենալ - հագնել, հագնվել

2 ուրար - եկեղեցում սպասավորելիս սարկավագի ձախ ուսին զցվող լայն ժապավենաձև կտոր

Ժամանակը հետո փոշոտ պատնեշ հինեց —
 Եվ ինքը ամբողջը մոռացավ: —
 Եվ ինչ մնաց: — Այս թերթը ոսկերիզ,
 Այս թերթիկը կապույտ, ինչպես անուրջը,
 Ուր գրում է նա իր հրաժեշտի խոսքերը,
 Այն ոսկեծամ աղջիկը — Շարլոտտա Շույլցը: —
 Մի բաց-կապույտ թերթիկ, վերևը զարդարած
 Սուվենիրով խրթին ու մանրանկար,
 Եվ գոթական սուրսայր նշաններով գրած
 Ոտանավոր մի խեղճ ու անքանքար...
 Ահավասիկ ամբողջը: — Երկամր, երկամր նայեց
 Սուվենիրին նա նուրբ ու գրեթե,
 Ուզեց ճմլել այդ թերթը, ինչ-որ մի տեղ պահել,
 Կամ պատառոտել նվերը, —
 Սակայն թողեց. թաղեց թերթերում այլ,
 Կամքի վերջին ձիգով քերեց խոհերից,
 Եվ սկսեց թերթել զգաստությանը մոայլ
 Մյուս թերթերը հին: —
 Եվ հետո, արդեն լուսադեմին,
 Երբ մոտենում էր տնից հեռանալու ժամը —
 Նա գգրոցից հանեց տետրակ մի հին,
 Որ նայի նրան մի անգամ էլ:
 Երկամր, երկամր նայեց նա տետրակին,
 Հիշեց հանկարծ իր հորը, Երևանի բերդը,
 Մորը հիշեց՝ պարթև ու արխալուղ¹ հագին, —
 Եվ սկսեց թերթել...
 Նախ թերթում էր այնպես, աննպատակ,
 Հետո աչքին ընկավ մի բայաթի²,

1 արխալուղ - տղամարդկանց և կանանց՝ մինչև ծնկները հասնող հագուստ

2 բայաթի - արևելյան երաժշտության տխուր եղանակ

Սկսեց կարդալ մի հատված,
Հետո խորասուզվեց — և մինչև առավոտի
Շողն առաջին ընկավ սենյակից ներս —
Նա կարդում էր, կարդում էր, մոռացած, որ պիտի
Շուտով թողնի ամբողջը և ելնի վեր...
Երկանր, երկանր կարդաց: — Մի երկու տեղ
Նկատեց փոքրիկ վրիպումներ
Եվ մատիտով ուղղեց: — Հետո թեթև
Այլ ուղղումներ արավ, — սակայն անվերջ
Գիտակցության տակից, իր էության
Մութ խորքերից, ուր միտքը վախենում էր թափանցել —
Տագնապալից աճում էր ահանման մի բան՝
Կասկածի պես անորոշ ու անձև...
Արդեն մոտենում էր առավոտը, և նա պիտի գնար,
Սակայն կարդում էր դեռ, — և հանկարծ
Տագնապալից այն միտքը անհնար
Բարձրացավ, ցցվեց ուղեղում զարմանալի ուռուցիկ ու
պայծառ: —

Ինչ է ասում այդ գիրքը և ինչ բարբառում.
Զուր չէ՞ արդյոք վատնել անհատների ձիրքը.
Եվ չի՞ արդյոք եղել իր ողջունած հեռուն
Մի թիարան՝ վատթար, — և այդ գիրքը՝
Իր արյունով, սրտի յուրաքանչյուր նյարդով,
Իր վերջին ճիգով հորինած —
Չէ՞ արդյոք խեղճության ու սխալի աղյունք՝
Սերունդների երթին ի վնաս...
Վաղճուց են չարաշուք այդ խոհերը խոցել
Անօգնական իր սիրտը, — սակայն ամեն անգամ
Հենց որ հանել է գիրքը և կարդացել —

1 թիարան - տաժանակիր աշխատանքի վայր

Ինչ-որ անհուն մի բան,
Զարմանալի մի բան՝ կարոտի
Ու թովչության նման անհասկանալի —
Ողողել է իր սիրտը և կոկորդում
Իբրև արցունք՝ հորդել... Օ՛, անձկալի
Ժամեր միայնությանն, ընդվզումի, խոհի՛,
Ոգու ընթուստության ու կորովի, —
Ստեղծագործ մտքի թռիչք ամեհի՛՝
Ճգնության պես անձուկ՝ ու թովիչ...
Եվ հայրենի բարբառը որոտաձայն, հախուն՝,
Ոգու անեղծ հրով սրբագործած, —
Եվ խորախոց խոհերը տարիներում անդուռ —
Միթե տո՛ւտ է բոլորը և փորձանք...
Միթե մո՛լխ է բոլորը, ոգու սայթաքում, —
Եվ ամենը, որ եղել է կյանքում
Իր երազանքը սուրբ, իր ըղձանքը թաքուն —
Անհիմամտ է եղել, ինչպես հորձանքով,
Գոսն օրերի դժնի հորձանուտով տարված
Թղթե չնչին նավակ կամ տաշեղ, —
Եվ իր կյանքը ամբողջ եղել է սին մի հարց՝
Աննպատակ ուղղած և անպաշեն...
Բայց ո՛չ. ինչ էլ լինի — այնուամենայնիվ
Հո չի՛ ստում կարկաչն այս բարբառի,
Այս երգեցիկ գրքի երգանման ձայնը,
Որ դիպչելով կյանքի հազարամյա քարին՝
Պիտի ճեղքե այդ քարը, այդ ժայռակուռ պարիսպը,
Պիտի բանա թեկուզ փոքրիկ կածան,
Որ դպրությունն անցնի ու հորդանա, ինչպես
Զինջ առուն է անցնում ջրանցքներով բացած: —

1 անձուկ - սրտնեղություն, սուղ, նեղ, նեղվածք

Ո՛չ. չի՛ ստում բարբառը. — ահավասիկ գարնան
Հեղեղների նման որոտում է իր դեմ, —
Եվ նա կարդում է հափշտակված, կարդում է բարձրաձայն,
Իսկ դուրսը — առավոտ է արդեն: —
Իսկ եթե չի՛ ստում այն կասկածը
Եվ ստում է այս գիրքը... — Նա
Տագնապասիրտ՝ գրքի նախաբանը բացեց,
Մի երկու տող կարդաց — և գազազած
Պատրաստվում էր արդեն շարտել գիրքը դեն, —
Երբ աչքերի հանդեպ ահասաստ
Հառնեց, կանգնեց հանկարծ մի բարի դեմք...
Այդ նա՛ էր — ուսուցիչը: — Դեմքով բարի,
Եվ հարազատ, և՛ սառը, խստաբարո,
Բարեկամի նման մտերիմ,
Եվ անհողդողդ, և՛ մեղմ, և՛ անսահման ներող —
Նայեց նրան մի պահ, աչքերը սևեռեց
Նրա հոգու խորքը — և մարմարի պես նուրբ
Ձեռքը եղբայրաբար գրքի վրա դրեց
Եվ մրմնջաց հանգիստ. — Թ՛ող, Խաչատու՛ր: —
Այնքան քնքրու՛շ էր ձայնը — և, միևնույն պահին,
Ահասաստ էր, ինչպես մահվան պատգամ,
Եվ նա հիշեց հանկարծ. — այն ցուրտ ճանապարհին
Դեպի լյառը Մասիս — մի անգամ,
Այդ միևնույն ձայնով նա՛ ուսուցիչը,
Զսպեց իրեն, երբ ինքը մի գյուղացու
Ուզում էր սառցապատ ճանապարհից գցել,
Որովհետև այդ բուժ գյուղացին
Համոզել էր, թե ինքը գիտե ճանապարհը,
Բայց հասցրել էր իրենց անդունդի, —
Եվ այժմ, նույն ձայնով, նա հորդորում էր հար

Անդավաճան մնալ իր ուխտին: —
 Եվ նա մնաց: — Հապճեպ մի շարժումով
 Գիրքը ծալեց, դրեց արկղում ավանդական,
 Հետո հավաքեց նամակները ու մի
 Դառն հայացքով — երկնր, վերջին անգամ
 Դիտեց թղթերը, արկղը, պատերը սենյակի,
 Արկղը փակեց, հագավ վերարկուն,
 Գլխարկը դրեց կոնաստակին —
 Եվ ելավ դուրս: —
 Առավոտ էր արդեն: — Այգիների վրա
 Արդեն փռել էր իր լույսը ծիրանեգույն
 Արարատյան արևը — և հուրհուրան
 Առավոտվա միգուն
 Հեռուն, հորիզոնի վաղընջական ծիրուն
 Արթնանում էր Մասիսը վեհափառ,
 Որպես լուսե ցնորք, որպես հեռու
 Բարեկան անդավաճան կամ եղբայր:
 Գիշերը չէր քնել: — Հոգնած էր, վաստակած,
 Խոհերը խառնիխուռը և վրդովյալ, —
 Հոգնած էր ու տխուր, — երբ դուրս եկավ սակայն—
 Առավոտվա վեհությանը թովված՝
 Զգաց հանկարծ իրեն այնքան թեթև,
 Եվ այնքան, այնքան թարմացած,
 Որ ամենը, ամենը, որ մնում էր ետևը,
 Իբրև ցնորք անցած —
 Թվաց անգին ու քաղցր, հեռու ու անիրական,
 Սրբագործված, ինչպես ոսկեղեն հուշ —
 Եվ նա քայլեց հաստատ, քայլով սովորական,
 Ինչպես գնում են գործի, որ կարևոր է հույժ:
 Դեմը — դաշտն էր անծայր, իսկ հեռվում

Մասիսը,
Լյառն այն վսեմ, որի ճանապարհով մի օր
Բարձրացել էր ինքը և սառցանիստ
Գեղեցկությանը գերվել: —
Եվ այժմ, մենավոր
Նա գնում էր կրկին դեպի հեռուն այն լուրթ,
Դեպի լյառը անհաս ու վեհանիստ, —
Դեպի գագաթը բարձր, որ իր ժողովուրդը
Համարել է հավետ իր գոյության խորհուրդը, —
Որ ճաշակե այնտեղ հավերժական հանգիստ...

ԳՈՎՔ ԽԱՂՈՂԻ, ԳԻՆՈՒ ԵՎ ԳԵՂԵՑԻԿ ԴՊՐՈՒԹՅԱՆ

Ա

Օրերում այս ջերմ ու հողմածեծ,
Երբ շառաչում են բանակներ մեծ,
Երբ Արարատից մինչ բարձրաբերձ
Հիմալայները այն երկնահեծ
Ելած պայքարի՝ շաչում են, տնս,
Դասակարգերի զորքերն հրկեզ, —
Ոգևորությամբ պայծառատես
Երգում են ահա այս գովքը ես:

Բ

Երգում են ահա այս գովքը ես
Մեր օրերում այս բազմաշառաչ,
Երբ բազմություններ հողմահաված
Մղում են պայքար մի լուսագես¹. —
Մղում են այնտեղ մի պայքար մեծ
Ընդդեմ դասերի կործանարար,
Դասերի այն սև, որ երկրում մեր
Սրբեց մրրիկը այն փրկարար: —

Գ

Օ, Հոկտեմբեր դու ազատարար,
Որ ջրերի պես ելած հորդուն՝

¹ լուսագես - լուսավոր

Կյանքի լորձունքը քշեցիր դուրս
Եվ բերիր մեզ կյանք մի անարատ, —
Եվ բերիր մեզ կյանք մի լուսառատ,
Որով հրկիզված՝ ահա անդուլ
Եվ պայքարում ենք, և՛ հար կերտում
Օր բեղմնավորող և օր խնդուն:

Դ

Դեռ պայքարներ կան մեր դեմ անդուլ,
Դեռ փոթորիկներ մեծադժվար,
Սակայն արևը այսօրվա վառ
Էլ չի հանդգնի բերելու վար
Երկնականարից մեր խնդավառ
Եվ ո՛չ մի ոտխ ձեռքերով չար: —
Օ՛, ընդունակ ենք պահելու հար
Մենք մեր արևը արևափայլ:

Ե

Այն մենք վառել ենք մեր գլխին հար
Ձեռքերով մեր ձիգ ու ջլապինդ,
Պայքարներով ենք վառել դժվար
Եվ գրոհներով մեծաշոթինդ:
Այսօր վառում է նա արդեն խինդ
Եվ մեր աշխարհում անծայրածիր
Փռում է հունձքի գանձեր անծիր՝
Եվ արվեստ, և՛ երգ, և՛ բերք, և՛ միրգ...

Զ

Ահա՛ թե ինչու, — թեկուզ այնտեղ,
Մեր անծայրածիր աշխարհից դուրս,
Դեռ չի երևում հորիզոն լուրթ,
Այլ անպեր են բիրտ կուտակվում մութ, —
Ահա՛ թե ինչու, թեկուզ մենք մեծ
Պայքարներ ունենք դեռ հեռակա —
Հավատով անբիծ, անապական¹
Ես կյանքի գովքն եմ երգում ահա: —

Է

Երգում եմ ահա այս գովքը ես
Խաղողի մեր բորբ ու լուսատեսք,
Մեր գինու՝ պայծառ ու հրակեզ,
Մեր արվեստների մեծահանդես:
Եվ դպրությունն եմ մեր երգում ես,
Գեղեցկությունը դպրության վես,
Որ օրերում այս պարզևե մեզ
Հույզեր հրահուր և մրգեր կե՛զ:

Ը

Անհուն հավատքով դիմում եմ քեզ,
Հանձար ճորտերի, արև հրկեզ,
Որ շառաչելով մղում ես մեզ
Դեպի ապագա մի այգամեծ²:
Դիմում եմ, որ ինձ առաջնորդես

1 անապական – չապականված, անաղարտ

2 այգամեծ – մեծ այգ ունեցող, երջանկաբեր

Խոհերում իմ այս այնպես, ինչպես
Մեր կյանքի բոլոր հերկերում մեզ
Առաջնորդում ես քո մտքով թեժ:

Չի առաջնորդում այլևս մեզ՝
Երգասաններիս, այն լուսերես
Երգի դիցուհին, որ անմարմին
Իջնում էր առաջ, դարերում հին,
Ոգի էր տալիս այրերին հին,
Հանձար էր տալիս այրերին հին,
Ու մղում էր այդ այրերին հին
Դեպի կյանք վսեմ ու երկնային:

Օ՛, հելլենական դարեր վսեմ,
Երբ մարդկությունն իր խանձարուրում
Դեռ երգերով էր դիտում, խորհում,
Եվ երգերով էր տնկում բույսեր,
Եվ երգերով էր հերկում լուսե
Իր արոտները, և իր նսեմ
Ուղեղով դեռ նոր փորձում էր սև
Կյանքի ընթացքը նախատեսել:

Սակայն քերթողն է դեռ այն ասել,
Այն ոլիմպացին վերջին, թե երբ
Կյանքում աճում է ամենուրեք

Ոգի գործարար, իմաստ գորեղ, —
Այլևս դու չե՛ս առաջնորդում,
Դիցուի՛ր երգի, այլ ինքդ՝ դու
Առաջնորդվում ես, գնում արթուն
Հետքերով Մտքի առաջնորդող: —

ԺԲ

Օ, փանք ուրեմն Առաջնորդին,
Մեր Ղեկավարին հրաքանքար,
Նրա հանձարին արևափայլ
Եվ բանականերին երկաթաքայլ: —
Դիմում եմ ես քեզ, օ, Ղեկավար,
Ոգի՛ հանձարեղ, հանձար անձառ,
Որ վառեցիր այս արևն անմար
Երկնականարում մեր հողմահար: —

ԺԳ

Դիմում եմ ես քեզ, օ, ննջած հար,
Բայց հա՛ր կենդանի հանձար անմար,
Որ մղելու ես մեզ անդադար
Դեպի բարձունքներ արեգնափայլ:
Օգնի՛ր ինձ, ո՛ւժ տուր, օ, Ղեկավար,
Հյուսելու գովքս արևավառ,
Որ լինի գովքս թե՛ խոր, թե՛ հար
Քո բազմաբեղուն ոգուն հարմար: —

ԺԴ

Որքան կանգուն է աշխարհքը քար,
Որքան փայլում է արևը վառ —

Եղել է խաղող, ողկույզ պայծառ,
Եվ գինի՝ մաքուր ու կենարար:
Եվ երգ է եղել աշխարհում հանր,
Եղել է արվեստ ստեղծարար,
Եվ դպրություն է եղել դժվար,
Ոգու տքնություն հանձարափայլ:

ԺԵ

Բայց չեմ գովերգում երգով իմ այս
Ես հին դարերի խաղողն այն սև,
Եվ հին դարերի գինին այն զելս¹,
Եվ հին դպրության հոնն այն դժվար:
Օ՛, տքնությունն դու դարերի ծեր,
Որ արքաներին միայն լուսել,
Որ ճորտությունն ես սերմանել սև
Եվ սին դպրությամբ ոսկեգօծել:

ԺԶ

Օ՛, միջնադարյան մթին խուցեր
Եվ վարդապետներ դեմքով մթին,
Որ դպրությունն էք ստեղծել հին,
Սևակող գրքեր՝ մտքերով սին,
Դժնաձայն տաղեր, հանգով խրթին,
Աղոթքներ՝ ձոնված անեղծ կույսին,
Որ գեղջուկ մարդու գեղջուկ մտքին
Քաշեք պատնեշներ խավարածին:

¹ զելս – շվայտ, ցոփ

ԺԷ

Օ՛, վեղարավոր դպիրներ հի՛ն,
Որ ճաշակել եք ողկույզն անգին,
Ճորտերի տնկած ողկույզն անգին,
Ճորտերի քամած արդար գինին —
Եվ ձեր խուցերում՝ հանգով խրթին՝
Անեծքներ հղել գինուն, որթին,
Եվ ռամիկ, արդար ժողովրդին
Ժուժկալ՝ ճորտություն քարոզել սին: —

ԺԸ

Օ՛, մռայլախոս դպիրներ սև, —
Դո՛ւ, Շնորհալի՛, և դո՛ւ, Նարեկ,
Դո՛ւք — մագաղաթյա և հանձարեղ,
Դո՛ւք — զարհուրելի, ինչպես Դարեհ,
Դո՛ւք — պատան մտքի, դո՛ւք — անարև,
Որ սրտի համար դարե՛ր, դարե՛ր
Կերտել եք դագաղ — պատյան քարե,
Եվ ոգու համար — դժնյա տառեր: —

ԺԹ

Օ՛, միջնադարյան մռայլ արև՝
Կախված կապարե երկնքից մութ,
Միջերկրականից մինչև Տղմուտ
Երկիր քարաշատ, հերկեր ջերմոտ, —
Եվ հրով կիզված մի ժողովուրդ՝
Կուռ դոյակների թե՛ բիրտ, թե՛ բուրթ

1 ժուժկալ - տոկուն, դիմացկուն, չափավոր, քչով բավարարվող, զուսպ, սակավապետ

Բռնության ներքո՝ կեղեքված սուտ
Քարոզչությամբ այդ բազմահմուտ...

Ի

Գոռ դղյակներում նստած հարուստ
Ազատանիներ շվայտ ու ցոփ,
Զրահներ զարհուր ու արնացուլք —
Եվ ստրուկների վերջին հացով
Բարձրացած վանքեր քանդակագծ...
Վանքեր երկնահեց ու խոյացող՝
Մնայլ դպրության հեղձուկ բոցով
Ճորտերի հոգին ընդմիշտ խոցող...

ԻԱ

Ես չեմ գովերգում հանճարը ձեր,
Օ, ժանտաբարո՜ դպիրներ ծեր,
Որ մառ բարբառով դպրության մութ
Կոփել եք ստրուկ մի ժողովուրդ,
Կերտել եք ձեռքով բազմահմուտ
Ոգու շղթաներ թե՛ բարդ, թե՛ բույթ —
Եվ ձեր դպրության գրքերը սուտ
Հռչակել թե՛ վեհ, թե՛ լույս, թե՛ սուրբ: —

ԻԲ

Ձեր տքնությունը եղել է գուր,
Որքան էլ հմուտ ու հանճարեղ —
Ձեզ չի հաջողվել սակայն մարել

1 Ժանտաբարո - ժանտ բնավորությամբ, խիղճ չունեցող

Ճորտ ժողովրդի բարբառը սուրբ...
Օ՛, ռամիկ մարդու արդար լեզուն
Հունով հայրենի, չնայած ձեր
Դժնի դպրության — դարեր, դարեր
Իր մաքրամաքուր ջուրն է տարել...

ԻԳ

Դո՛ւք — պալատական, դո՛ւք — արդարև
Դժնի դպրության կոթողներ սին,
Թշնամի կյանքի՛ն, սրտի՛ն, լույսի՛ն,
Հանուն սրբության անեղծ կույսի՝
Քերթողներ կրքի ու տռփության¹,
Դուք չե՛ք այսօրվա մեր դպրության
Դարերից հորդող գետն այն փարթամ,
Որ դեռ հավիտյան պիտի երթա...

ԻԴ

Օ, ո՛չ. — համընթաց ձեր դպրության,
Այդ հին դարերից, որպես Գողթան
Վտակներ վճիտ ու ոսկեձայն —
Հասել են տաղեր մեզ տխրության...
Եվ գեղջկաբարբառ ուրախության...
Հասել են տաղեր գուսանական,
Հայրեններ² ռամիկ ու ռամկական
Եվ անտունիներ³ թափառական...

1 տռփություն - սաստիկ սեր՝ փափագ մի բանի, կիրք, բուռն ցանկություն

2 հայրեն - հայկական ժող. տաղաչափության մի տեսակ

3 անտունի - ժղ. երգի մի տեսակ

ԻԵ

Ասում եմ ես գովք գուսանական
Քաղցրիկ երգերին մեր ոսկեձայն,
Որ երգիչները թափառական
Երգել են մթին դարերում այն: —
Մեր հին քերթությանն այդ աշխարհիկ,
Որ դայլայլներով բիրտ բարբառի,
Ընդդեմ վանքերի մռայլ քարին —
Երգել է սերը չնաշխարհիկ...

ԻԶ

Եվ ասում եմ գովք ես հիմա այն
Մեր հայրեններին գեղջկաբարբառ,
Որ գինու գովքն են երգում անչար,
Որթան ողկույզի հնայքն անձառ՝
Քրտնաթոր մարդու վաստակն արդար:
Օ՛, ռամիկ մարդու լեզու՝ ճարտար,
Ձայն աշխատանքի արևավառ,
Սիրո, խնդության գեղջուկ քնար...

ԻԷ

Օ՛, խնդությո՛ւն խեղճ՝ առանց առթի,
Օ՛, ուրախությո՛ւն ռամիկ մարդի,
Օ՛, խաղող՝ քաղած վերջին հերթին,
Օ՛, գինի՝ քամած վերջին որթից,
Որ մութ վանքերի զանգից հեռու
Հոսել ես խարխուլ այն խուղերում,
Ճորտերի տրտում տնակներում,
Նրանց երգերում ու սրտերում...

ԻԸ

Օ՛, ճարտար ճորտէր, ապրել եք դուք
Խարխուլ խուղերում անծածկ, անդուռ,
Կամ քաղաքների պարսպից դուրս
Խուլ քարայրներում այն ժայռակուռ,
Արդար վաստակով ձեր ծանր ու սուրբ,
Քրտինքով անգին, տքնությամբ լուռ, —
Եվ երգել եք ձեր երգերը հուր
Բարբառով վճիտ, հանգով մաքուր: —

ԻԹ

Ասում եմ ես գովք ապա արդար
Անտունիներին տխրաբարբառ,
Շրջիկ տաղերին, որ դարեդար
Երգել են հողէ մեր գյուղերում,
Կամ քարաքանդակ քաղաքներում —
Այդ քաղաքների խուլ տներում,
Սիրելիների սիրուց եռուն՝
Իրենց հայրենի խուղից հեռու...

Լ

Օ՛, ճարտար ճորտէր, — մեր քերթության
Աղբյուրներ մաքուր, — դուք, ոսկեձայն,
Որ կարկաչելով հասած մինչ լայն
Մեր հորձանուտը տաղերգական,
Ձուլվելով երգին հովնաթանյան
Եվ սայաթնովյան խաղերին այն —
Եղել եք ակունքը իսկական
Մեր նոր արվեստի քերթողական...

ԼԱ

Օ՛, ձեզանից են սկիզբ առել
Մեր ժողովրդի երգերն հրե,
Մեր աշուղների այն հանձարեղ
Երգերը ոսկուն, որպես արև.
Եվ ձեզանից է ապա սերել
Այն քերթությունը, որ դեռ երեկ
Լոռու տաղերգուն մեր արդարև
Դարձրեց պայծառ, ինչպես բյուրեղ: —

ԼԲ

Ապա տխրադեմ եկան հանդես
Երգիչներ տխուր ու մոխրագես,
Երգեցին տաղեր տխրահանդես,
Այնպես մեղմաձայն, տխուր այնպես, —
Մինչ հանդես եկա նվաստս — էս,
Եվ՝ վառված հրով աշխարհի կեզ՝
Երգեցի երգեր և բորբ, և թեժ,
Տաղեր հողմաձայն ու փրփրադեզ:

ԼԳ

Ինձանից հետո եկան հանդես
Երգիչներ երկրի, հողի, հանքի,
Երգիչներ՝ ելած նորոգ կյանքից.
Երգիչներ խնդուն աշխատանքի, —
Եկան խուղերից այն անարև,
Հանքերից եկան, եկան քարե
Այն զնդաններից, ուր որ դարեր
Միայն ճորտությունն էր բարբառել: —

ԼԳ

Այրում էր մի սև, դժնի արև
Դարեր շարունակ, մինչև երեկ
Քարե երկիրը մեր անտերև,
Մեր խրճիթները հողմաերեր: —
Մեր գլխին — բազում դաժան տերեր՝
Հայրենի, օտար և զանազան, —
Արքաներ, որպես վայրի գազան —
Ե՛վ խռովք, և՛ խաչ, և՛ խարազան...

ԼԵ

Շահատակողներ ժանտադաժան. —
Թեյնուրլենկ՝ չարաչք ու չարաժանտ,
Չինգիզխան՝ զորքով բազմահազար,
Աբբասներ՝ զարհուր ու զանազան,
Եվ ռուս արքաներ արնաբաժան...
Օ՛, ժանտ արքաներ, ձեր սրբազան
Արշավանքներում որքան տեսանք
Փորձանքներ դժնի ու տարաժան...

ԼԶ

Սակայն ձեզանից հար անբաժան,
Հովանու ներքո ձեր սրբազան —
Ահա՛ հայրենի տերեր դաժան՝
Ավելի զարհուր ու ժանտաժանտ...
Օ՛, դոյակներում նստած՝ գազան
Ազատանիներ ժանտաբարո,
Իշխաններ՝ շվայտ ու անկարող,
Եվ մութ մելիքներ արնակարոտ...

ԼԷ

Անլուր գերության ճանապարհով
Անցած դպրությունն գեղջկաբարբառ,
Որ հասած մինչև արևն այս վառ,
Այսօրվա մեր բորբ արևն անմար —
Հորդում ես ահա, որպես վարար
Գետ մաքրամաքուր ու կենարար, —
Ես քեզ եմ երգում հանգով ճարտար
Ներբող նրբակերտ ու գովք արդար:

ԼԸ

Փանք մաքառումին քո անդադար,
Քո ռամիկ հանգին, որ դարեդար,
Ճորտության միջից հունով դժվար,
Կտրելով մթին մի ճանապարհ —
Հասել է ահա մինչև մեր վառ
Այս արեգակը ստեղծարար,
Որ վառվել է հար, վառվել է հար,
Բոլոր ձորտերի փառքի համար: —

ԼԹ

Փանք արևին մեր, որ հիմա վառ
Լուսավորում է հրով բերրի
Անցնող խավարը մեր խուղերի,
Խուլ նկուղները քաղաքների,
Եվ լեռնաշխարհում ահա մեր հին
Շաղում է շողեր անմարելի,
Որ ճորտության մեջ հեծող գերին
Դառնա իր բախտի տերը վերին: —

Խ

Օ՛, դո՛ւք, հեռավոր եղբայրներ իմ,
Քերթողներ գեղջուկ հայրենների,
Երգասան ձորտեր՝ մտքով գերի
Ձեր ժամանակվա օրենքների, —
Ահա՛ բարբառը ձեր երգերի,
Հասած մինչև ինձ՝ իմ ձեռքերից
Անցած նորանոր երգիչների —
Հորդում է արդեն իր ասիերից...

ԽԱ

Օ՛, ձարտար ձորտեր, եթե դարեր
Ճորտությունն անգամ այն անարև
Չխեղդեց բարբառն այս հանձարեղ,
Որ վտակներով բազմաբարև
Հասավ մինչև մեր օրն այս հրե —
Ապա արևի ներքո այս մեր,
Ուր չկան տերեր, չկան ձորտեր —
Որքան հորդառատ պիտի հորդե...

ԽԲ

Ու պիտի գնա՛ հիմա այն դեռ
Մինչև օվկիանը գալիք կյանքի,
Ուր մարդկությունը ողջ աշխարհքի,
Առանց դասի ու դասակարգի,
Լծված խնդագին աշխատանքի,
Պիտի իր անհուն երկիրն հերկի, —
Երկիր արևի՛, գինու՛, երգի՛ —
Եվ մտքի՛, ոգու՛ բեղուն բերքի...

ԷԼԵԳԻԱՆԵՐ ԵՎ ԱՅԼ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԷՊԻՔԱԿԱՆ ԱՌԱՎՈՏ

Աղջամուղջը նայում է աչքիս
Այսօր խստաբարո, զգանա:
Առավոտը շուտով կբացվի,
Եվ սիրտս խնդություն կզգա:
Ինչ լանվ է՝ բարձրանալ կանուխ
Եվ տեսնել, ճեղքելով մառախուղը,
Թե ճնց է ձգվելով բարձրանում
Ծխնելույզի ծուխը: —
Զգալ, որ հոգսն է արթնանում,
Որ ուղի՛ պիտի դեռ գնաս,
Մի ուղի, որ վեր է դեռ տանում,
Մի ճանապարհ անհաս...

Դու այդպէս բացվեցիր գլխիս,
Իմ վերջին հասունություն...
Դժվարին է հիմա իմ ուղին —
Եվ գնում եմ ահա ես արթուն:

Դիմացից հո՞գան է նայում, —
Հարկավոր է երկար մաքառել,
Որ գործը լինի մնայուն,
Ինչպես միջօրեի արև: —
Դիմացից սերունդներն են նայում,
Սաստում են, որ գնամ զգաստ, —
Ինձ անտես մի ձեռք է պահում
Ճանապարհին իմ այս...
Սիրով եմ բաժանվում քեզանից,
Իմ հախճոն անփութություն,
Իմ անհոգ օրեր պատանի,
Իմ շռայլ ջահելություն:
Ողջունում եմ քեզ խնդությամբ
Եվ ո՛չ թե դառը ցավով,
Իմ վերջին, վերջին այգաբաց,
Իմ էպիքական առավոտ...

1929

ՄՈՒՍԱՅԻՍ

Ահա կրկին ինձ հետ ես, ահա կրկին,
Իմ բարեկան, ընկեր, իմ զինակից:
Ունկնդիր եմ լինում ահա երգիդ
Ես կարոտով, սիրով վաղվաղակի¹:

Քո խոսքերում հիմա, քո մտերիմ
Զրույցներում և խո՛ր, և չմարող —
Զարմանալի հստակ քո երգերում
Թախի՛ծ, թախի՛ծ կա ջինջ, անափ կարոտ: —

¹ Վաղվաղակի - անմիջապես, իսկույն, շտապ, հապճեպ

Ինչքան եմ ես, գիտե՛ս, սիրում հիմա
Ոգի՛, ոգի՛ սրբող, բայց չկրծող
Այդ ջինջ թախիծը քո խինդանման,
Այդ տխրությունը քո ստեղծագործող...

Հայացքներում պահած պայծառ թախիծ՝
Այդպես ճամփորդն է լոկ տխրում արի,
Այն հոգնաջան ճամփորդը, որ կատարից
Ետ է նայում՝ անցած ճանապարհին:

Այդ երբ է նա անցել այդքան ուղի,
Եվ օրը ղոնց դարձավ արդեն կեսօր...
Բայց չի փոխվում այդ վիշտը մառախուղի,
Այլ քրտինք է դառնում՝ մաքրող ու գով: —

Եվ սրբելով քրտինքն իր ճակատից՝
Նա բարձրանում է վեր, քայլում կրկին,
Բայց աչքերում մնում է արդեն թախիծ
Եվ կարոտ է ձուլվում նրա երգին...

Մենք դեռ երկանր պիտի քեզ հետ գնանք,
Իմ բարեկամ, ընկեր, իմ գինակից: —
Օ, թո՛ղ թախիծը այդ պայծան մնա
Ու չցնդի երբեք քո ճակատից: —

ԱՅՐԱԾ ԵՐԳԵՐ

Երբ երեկոն իջավ, որպես հոգնած ճամփորդ,
Եվ փոշեպատ նստեց տանիքների վրա, —
Ես սենյակս մտա իմ խոհերի ճամփով
Եվ հանեցի երգերըս մի երեկո գրած:
Ես հանեցի երգերըս ու կարդացի կրկին
Պատմություններ, հուշեր մի ավերված հոգու,
Եվ խորշեցի ես ինքըս իմ հուսահատ երգից,
Եվ ամոթի թախիծն էր իմ ճակատին չոքում, —
Երբ տողերի միջից իմ երգերի, իմ այդ
Մի երեկո գրած նվագների տակից
Հառնեց հանկարծ, նայեց ու ժպիտով ժլատ
Ինձ ողջունեց նազով արդեն մեռած մի կին:
Ու տողերիս միջից ինձ պարզեցին երկու
Նախատինքի սրեր երկու աչքեր մեռած,
Հետո սրբեց ճակատըս նա իր նրբին ձեռքով,
Եվ խոր հանգիստ իջավ իմ աչքերի վրա:
Նա ինձ ասաց, այդ կինը, իմ տողերի միջից.
«— Արիացիր, ընկեր իմ, ամրապնդվիր ոգով,
Մաքրիր հոգնած քո սիրտը կարոտներից չնչին,
Որ վերանա խավարը քո հուշերին չոքող: —
Թե հիշատակն իմ թանկ է դեռ քո սրտին հիմա,
Թե ուզում ես, որ հուշըս չխավարի քո մեջ, —
Կրիր պայծառ անունըդ մարտիրոսի նման,
Եղիր ոգով անդ՛ով դու, ու մաքառող, ու մեծ»...
Օ, հարազատ ընկեր իմ, իմ բարեկամ, իմ քոյր,
Անվերադարձ անցած հերոսական իմ կին, —
Ահա կրկին արև է իմ խավարած հոգում
Եվ կենսատու ժպիտ է իմ տարամերժ դեմքին: —
Երբ դադարեց քո ձայնը այն երեկո — հանգիստ

Ես շոյեցի ճակատքս ու վառեցի կրակ,
Եվ հանձնելով իմ կյանքը հերոսական կամքիդ՝
Ես այրեցի երգերըս մի երեկո գրած...

1929

ՕՎԿԻԱՆԻ ԵՐԳԸ

Երգիր, պոէտ, երգիր, երգիր երգը քամու,
Երգիր երգը սիրո ու պայքարի,
Որպես մրրիկ՝ երգիր, երգիր, որպես սամոն, —
Եվ քո սրտում այդ երգը թող չմարի ...

Ես հիշում եմ օվկիանը փոթորիկի ժամին. —
Օրորելով կրծքին անհուն ջրեր՝
Որոտում էր անդունդը — և ահռելի քամին
Մոնչալով երգում էր մի վայրի երգ:
Նրա երգում հնչում էր մի անսահման թախիծ,
Մի վիթխարի հոգու անափ կարոտ,
Որ օվկիանի հախտուն մթնշաղից
Խելագարված՝ կանչում էր անհուն սիրով:
Խելակորույս՝ կանչում էր անծայրածիր մի սիրտ,
Մոնչալով կանչում իր սիրուհուն,
Որ երգելով փախչում էր փոթորիկի միջից
Եվ թնդալով թռչում անծայր հեռուն:
Եվ հողմերի միջից շառաչելով փախչող
Իր սիրուհուն վսեմ չհասնելով երբեք
Այդ ամեհի քամին, զարմանալի թախծոտ՝
Հեռուներում երգում էր հաղթական երգ...
Դա ամեհի պայքար էր ջրերի և քամու,
Երկու իրար խանդող թշնամու սեր, —

Անհանգչելի սիրո մի վիթխարի սամոն,
Որ տալիս էր քամուն պայքարի երգ:
Դա հաղթական մի երգ էր անեզրական կրքի,
Հերոսական մի երգ անափ սիրո, —
Եվ հանձնըված սիրո այդ հաղթական երգին —
Այդ խոլ քամին թռչում էր դեպի գրոհ...

Երգիր, պոետ, երգիր, երգիր երգը քամու.
Երգիր երգը սիրո ու պայքարի,
Ինչպես մրրիկ՝ երգիր, երգիր, ինչպես սամոն,
Եվ քո սրտում այդ երգը թող չմարի: —

Այն կատաղի հողմի մթնշաղի միջից
Շռտաչելով կանչող այն քամու պես
Քեզ հրկիզեց կյանքում անեզրությամբ վերջին
Մի անսահման կարոտ, մի անափ սեր:
Նա քեզ ցնցեց, այդ սերը, ինչպես շաչող քամին
Ալիքներն էր ցնցում իր խոլ թափով,
Անցավ սրտից նա քո այս պայքարի ժամին,
Որպես երթի ելած ցասման թափոր:
Նա որպես շանթ՝ պայթեց քո խոհերի վրա,
Որպես կայծակ շաչեց հողմաշառաչ, —
Եվ լեռնացան խոհերըդ օվկիանի նման,
Եվ որոտաց քո սերը հողմահալած...

Երգիր, պոետ, երգիր, երգիր երգը քամու,
Երգիր երգը սիրո ու պայքարի,
Ինչպես մրրիկ՝ երգիր, երգիր, ինչպես սամոն,
Եվ քո սրտում այդ երգը թող չմարի:

Այս անսահման սիրո անհանգչելի բոցում,

Այս պայքարում ահեղ, այս մարտում խոլ —
Թող կարծրանա ոգիդ որպես պողպատ դաշույն,
Թող շողշողա, որպես հանձարեղ խոհ:
Քո մեջ եռա թող նա, ինչպես անմար եռանդ,
Ինչպես վսեմ մի խանդ՝ թող բորբոքի, —
Եվ կլինես դու մե՛ծ, և կլինի անպարտ
Այս պայքարում կոփված քո խոլ ոգին:
Քո հույզերի, քո խոր կարոտների խորքից
Թող որոտա այդ երգը անափ սիրո —
Եվ, ունկնդիր նրա այդ հաղթական երգին՝
Թող քո ոգին թռչի դեպի գրոհ: —

Երգիր, պոետ, երգիր, երգիր երգը քամու,
Երգիր երգը սիրո ու պայքարի,
Ինչպես մրրիկ՝ երգիր, երգիր, ինչպես սամոն,
Եվ քո սրտում այդ երգը թող չմարի ...

1929

ՄԵՌԱԾ ՊՈԵՏԻՆ

Նրանք ասում են, որ դու անցել
Ու հնացել ես, ու հեռացել,
Որ լքել են քեզ ու մոռացել
Օրերում այս խենթ ու դարձդարձիկ.
Բայց տեն — կանչում է ահա մի ձեռ
Եվ մի սիրտ, որ քեզ սիրում է դեռ.
— Վերադարձիր, օ, վերադարձիր...

— Վերադարձիր, օ, մենք քեզ կտանք
Թե՛ սեր, թե՛ հուրեր, թե՛ խնդություն.
Ինչպես սիրած մի թափառական

Դու կրկին, կրկին կմտնես տուն...
Կզգվի դեմքիդ քամի մի զով,
Օրերի շունչը, արդեն հնչեղ,
Կլցնի հոգիդ անհուն հույզով —
Ու նոր, նոր երգեր կներշնչես...
— Վերադարձիր, օ, վերադարձիր...

Այն ճանապարհով, որով մի օր
Անցար սրտաբեկ ու գնացիր —
Անցան թափորներ արևավոր
Ու նոր բյուրավոր դռներ բացին...
Այն երկրում, ուր դու մի օր լացիր
Ու մորմոքացիր այն սև բոցում —
Ահա գարուններ արևածին
Ու շոինդ, ու վառք, ու կառուցում...

— Վերադարձիր, օ, վերադարձիր...

ԵՐԿՈՒ ՍՈՆԵՏ ԱՐՓԻԿԻ ՀԻՇԱՏԱԿԻՆ

I

Իմ բարեկամ, իմ սեր, հերոսական ընկեր,
Դու ապրեցիր, անցար և էլ չկաս հիմա,
Սակայն դեռ կյանքը կա և չի դարձել ամա,
Եվ ո՛չ մի աստղ վերից դեռ ներքև չի ընկել:

Ահա կրկին իմ դեմ ծաղիկներ ու կյանքեր՝
Քո գարունքին բացված ծաղիկների նման,
Կրկին ճիգեր անդուլ, անօրինակ ջանքեր՝
Մարդկային կյանքը մեր կառուցելու համար: —

Մշտահուլով, աննինջ, հավերժորեն հոսուն,
Օվկիանի անխոնջ ալիքների պես վեհ՝
Աղմկում է ահա հուզումների լեզուն:

Եվ ինձ տալիս է թափ ու պայքարի թևեր
Այս առօրյան կրկին, որ եռանդից եռում
Ու մղում է դեպի անեզրական հեռուն:

II

Մենք ապրեցինք քեզ հետ մի վիթխարի դարում,
Որ բյուրավոր մարդկանց խանդաղանքով ահա՛
Բարձրացրել է որպես հաղթանակի վահան,
Մի վիթխարի մարդու այգանման անուն: —

Մեր սրտերում անդուռ մի ափսոսանք պահած՝
Մի օր ճամփա դրինք նրա դագաղը մենք, —
Եվ քարացել էին, ինչպես ռազմի պահակ,
Ճանապարհին՝ անթիվ բազմություններ: —

Դա թաղում չէր, ընկեր, այլ շառաչուն մի այգ,
Որ բացվում էր այս հին մոլորակի վրա, —
Եվ ողջունում էինք մենք այգաբացը այդ: —

Եվ հառնելով՝ արդեն կերպարանքը նրա
Հուրհուրում էր գալիք հրդեհների հրով՝
Արնանման, ինչպես հաղթանակի դրոշ...

1928

ՉՄԵՌԱՅԻՆ ՊԱԼԱՏԻ ՆԵՐՔՆԱՀԱՐԿՈՒՄ

Այս սենյակներում գիշեր մի մթին,
Երբ դուրսը բուքն է շաչել հիստերիկ
Մի պորփյուրակիր արքա-ամլեկին
Հարցաքննել է դեկաբրիստներին:
Սառը ժպիտով, բեղերը սրած,
Սեղմել է նրանց մատները դողդոջ —
Եվ նրա կապույտ աչքերից նրանց
Նայել է մի պահ բախտը անհողդողդ:
Ճի՛շտ նույն ժպիտով, որով նա հաճախ
Սիրել է նայել սիրուհու զխտին,
Բարակ ձեռքերը իր կրծքին խաչած՝
Հրավիրել է Պեստելին նստի:
Կապույտ աչքերը հառելով սրին,
Սրտում զսպելով խոր մի ահ թեպետ՝
Չափազանց ինտիմ, քաղաքավարի
Զրույց է արել Ռիլենի հետ:
Կանչել է մեկ-մեկ, խոսել է այսպես,
«Բացել» է անգամ իր սիրտը ոմանց,
Փորձել է անգամ վեհությանը ազդել
Մի հեքիաթային արքայի նման...
Աչքերում պահած ամենի հուրեր՝
Օրհնել է նրանց ժպիտով խաղաղ, —
Եվ ճանապարհ է այստեղից դրել
Դեպի բանտ, Սիրիի, դեպի կախաղան:

1929. X Լենինգրադ

ՎԱՀԱԳՆ

*Փրկությանդ արև՝ Վահագնին տեսար...
Հ.ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ*

Հրդեհի աստված, հրդեհ ու կրակ,
Օ, Վահագն արի: — Տեսնում եմ ահա,
Որ ծիծաղում ու քրքջում են նրանք
Արնաքան ընկած դիակիդ վրա:
Թե մի՞ֆ էիր դու... Եկան, երգեցին
Մի հին իրիկուն գուսանները ծեր,
Որ հզոր ես դու, հրոտ, հրածին,
Որ դու կբերես փրկությունը մեր:
Եվ հավատացինք, հարբած ու գինով,
Որ դու կաս՝ հզոր, մարմնացում Ուժի՛ —
Իսկ նրանք եկան՝ արյունով, հրով
Մեր երկիրը հին դարձրին փոշի...
Եվ երբ քարշ տվին դիակդ արնաքան,
Որ նետեն քաղցած ոհմակներին կեր —
Մեր կյանքի հիմներն անդունդը ընկան
Եվ արնոտ միգում ճարձատում են դեռ...

1916

ԱԹԻԼԼԱ

Топчи их рай, Атилла!

Вяч. Иванов

I

Դարերի խորքից արթնացած նորից՝
Անցնում եմ ահա երկրի դաշտերում.
Նայում եմ դեպի հրդեհվող հեռուն՝
Դարերի խորքից բարձրացած նորից:

Ինձ թաղել էին ոսկի դագաղում
Իմ հոները մի հեռավոր գիշեր:
Եվ ո՛չ մի արքա տեղըս չգիտեր —
Եվ աճյունիս հետ ոչ-ոք չէր խաղում:

Մոռացել էին արքա Աթիլին:
Եվ հեգնում էին երազը նրա...
Եվ կարծում էին, որ մեռել է նա...
Իսկ ես — բարձրացել, անցնում եմ կրկին:

Եվ հրդեհների բոցերը դեղին
Խանձում են ահա աստղերը նորից.
Էլ չէք մոռանա, չէք հեգնի էլ ինձ՝
Հոների արքա հզոր Աթիլին:

Ես կրկին ահա քանդում եմ, վառում.
Քաղաքներ, գյուղեր փլչում են իմ դեմ.
Եվ այս անգամ ես՝ գոռ, անհանդիս արդեն՝
Մի կարմիր գիշեր կմտնեմ Հոռն...

Եվ իմ երկաթե բռունցքովը ես
Ձեր տաճարները անդարձ կքանդեմ.

Նորից կտողան արքաներն իմ դեմ՝
Մանր, ճահճային ճիճունների պես...

Նրանք — խեղկատակ ու ողորմելի,
Որ, կույր, խնդացին նստած կրկեսում
Երբ Թեոդոսը տեսավ երազում,
Որ կոտորվել է նետը Աթիլի:

Նրանք, որ մի օր իմ անակընկալ
Մահով կուրացած, որպես երազում,
Մի ինչ-որ հանգիստ էին երազում
Հոգնած մարդկության ու իրենց համար:

Եվ չըզիտեին, որ ես չեմ մեռել,
Որ ես չեմ մեռնի, որ եղել եմ, կամ՝
Նորից կքնեմ, նորից կարթնանամ. —
Ես — հազարանուն՝ Մահ, Ավերք ու Նեռ...

II

Տեսնում են նորից իմ աչքերը նեղ,
Որ սեզ նժույգիս սմբակների տակ
Ցնդում են, որպես տարտամ հիշատակ,
Ձեր երազային շենքերը բյուրեղ...

Ընչ, արևնուտքից մինչև արևելք
Պիտի հրդեհեմ ու քանդեմ հիմա՝
Ես — արքա՛, աստված, ավերմո՛նք ու մահ,
Ես — ձմարտության խարազանը մերկ:

Եվ թճղ աշխարհի տերերն իմանան,
Եվ խոր ըմբռնեն մի վերջին անգամ,
Որ եղել եմ ես, կլինեմ ու կամ,

Ես — անհերքելի ու հավերժական...

Եվ թող մարդկային ցեղերն առանձին
Հավիտյան հիշեն աղոթքում, երգում,
Որ խոստ չի բուսնի այլևս այն երկրում,
Որով անցել է Աթիլի հին ձին...

Թող հիշեն նոքա, որ կամքս բռնի,
Քանդումի, հրի իմ ցնորքը հին, —
Երբեք չի ցնդի, երբեք չի մեռնի,
Ոչ-ոք չի հաղթի արքա Աթիլին...

III

Իսկ երբ մի գիշեր կրկին հագենամ,
Երբ հոգնի խաղից մարմինս արի —
Նորից կքնեմ մի քանի տարի,
Ոսկի դագաղիս գիրկը կգնամ:

Եվ ինձ իմ մռայլ հսկաները խենթ,
Առանց աղոթքի և առանց խոսքի, —
Նորից կթաղեն դագաղում ոսկի
Եվ թաղողները կթաղվեն ինձ հետ —

Որ իմ մարմինը ո՛չ-ոք չգտնի,
Որպեսզի ո՛չ-ոք երբեք չիմանա,
Թե ո՛ր է թաղված հոն Աթիլը — նա,
Որ հավասարեց ձեր փառքը գետնի...

Որպեսզի կրկին, երբ երկրի հրից
Երկնի աստղերը գանգատվեն քարին՝
Իր հին երազին միշտ հավատարիմ —
Արքա Աթիլը բարձրանա նորից...

ԷԼԵԳԻԱ, ԳՐՎԱԾ ՎԵՆԵՏԻԿՈՒՄ

I

Տեսի երկիրը ես Իտալիո,
Եվ Վենետիկը, և գոնդոլներ...
Այնտեղ շրջում էր պոետը մեր
Երագային իր տարտամ քայլով:
Չշլացած այն փարթամ փայլով,
Գեղեցկությամբ այն հեքիաթային,
Նա օրորում էր երգով մի հին
Իր սիրտը, սիրտը դեռ դայլայլող:
Այնտեղ արևը քնքուշ բույրով
Ցողում էր ծովը այնպես հեշտին,
Իսկ նա հիվանդ էր հին մի վշտից,
Հին մորմոքից իր սիրտը այրող:
Նա իր սրտով հին, հին քնարով
Եվ մատներով իր՝ արդեն անուժ,
Դեռ գուրգուրում էր հեռու մի հուշ —
Եվ այնպես, այնպես, այնպես անուշ
Նա փաղաքշում էր հուշը այդ ուշ,
Եվ ինչ էր հուշը. — մշուշ ու մուժ: —

II

Նա երագում էր Արփաչայր
Եվ հին Գյումրին իր հեռավոր —
Եվ այն, ինչ հին էր, հուշ էր, այլ էր —
Նրան թվում էր առավոտ:
Նա ինձ ասում էր. — հեռվում հեռու,

Ուր դանշտն է, դանշտն է Շիրակի,
Կա հին խրճիթ մի, մի տուն խարխուլ,
Որ ազատվել է կրակից:
Այնտեղ հոսում է մի հաշտ առու
Եվ բարդիները երկնասլաց
Հիմա հիշում են երգը իրա
Եվ գլուխները թափահարում:
Նրանք թափում են թերթերը չոր,
Ծածկում խրճիթը հնամյա այն,
Ինչպես երգերը մահամնա¹,
Որ հեծկտում են համր լացով:
Այն իր խրճիթն է: — Այնտեղ է նա
Հյուսել երգերն իր ու երազել:
Այնտեղ վարդեր կան, թերթեր դեղնած,
Այնտեղ երազ կա, ու երգ, ու սեր: —

III

Նա դեգերել էր, եղել էր նա
Շատ ծովերում ու ցամաքներում
Եվ ամենուր նա, օ ամենուր
Տեսել էր նույնը: — Քաղաքներում
Գործարաններ էր տեսել նա բյուր,
Ու գործավորներ՝ համր ու հլու,
Ու գործավորներ՝ ինչպես թաբուն²:
Եվ ամեհի այդ քաղաքներում,
Օծված ցնորքով ու վաստակով՝
Նա ամբոխներ էր տեսել հլու

1 մահամնա – հետմահու, մահվանից հետո եկող

2 թաբուն – ժող. ձիերի երամակ. մարդկանց խուռներա բազմություն

Եվ տերեր՝ շռայլ ու հաստափոր:
Կյանքում տեսել էր նա լոկ տերեր
Եվ բազմություններ կամակատար,
Որ ընդունակ են կյանքը կրել,
Ինչպես օրենք մի հավերժական:
Եվ նա ասել էր այդ տերերին,
Բայց ավելի՛ այդ թաքունները,
Նրանց, ում կյանքը անիծել է
Եվ դարձրել է ճորտ ու գերի:
Եվ նա ասում էր: — Երկրի վրա
Գազան է, գայլ է մարդը մարդուն:
Կյանքի օրենքն է հավերժական,
Որ մեկը լաթ է, մեկը՝ արդուկ: —
Եվ նա ասում էր՝ նոյնն է մարդը
Եվ միշտ էլ նույնը կմնա,
Մինչև ցնդի այս ակնթարթը,
Որ ընթանում է դեպի մահ:
Ամբողջ կյանքում նա ու աշխարհում
Միայն այս բանն էր հասկացել —
Եվ պատրանքին այս, ստին հլու՝
Նա երազել էր ու լացել:

IV

Եվ թափառում էր նա, որբ ու ծեր,
Քաղաքներում այդ բազմաժխոր,
Որ ողողված են երկաթաշեն
Գործարանների թանձր ծխով:
Չտեսնված մի, քանդող խանդով
Շաչում էր շուրջը մի գոռ պայքար.
Ամեն վայրկյանը — մի գործադուլ,

Անդուլ կռիվ մի հերոսական...
Սակայն հոգին իր՝ հավիտյան խուլ
Խոլ պայքարին այդ աշխարհաշեն՝
Քաշվում էր մեջն իր, ինչպես խխունջ,
Կամ օրորվում էր, ինչպես տաշեղ:
Ուրիշ երազ էր նրան հուզել,
Ուրիշ ցնորք մի, սեր հնագույն —
Եվ հարազատ էր նրա հոգուն
Միայն այդ հինը: — Օ, նա կուզեր
Հեռու տնակն իր վերադառնալ,
Գտնել առվակը կրկին այն հին,
Ուր իր երգերը կարկաչեին
Երազային ու տխրաբարբառ: —
Սակայն մեր կյանքը սավետական
Նրան թվում էր անթով ու սուտ.
Նրա աղմուկը խորթ էր նրան
Եվ անհաղորդ էր նրա լեզուն:
Նրան թվում էր մեր լույսը՝ ցուրտ,
Մեր արեգակը՝ գիշերային,
Մեր քաղաքները՝ ահով լեցուն,
Եվ մեր դաշտերը ամայի...
Նրա աչքին մեր Հոկտեմբերը
Ըմբոստ մի բունտ էր անհմաստ,
Որի ձգտումն էր այն բերելը,
Որ լոկ ցնորք է ու երազ:
Եվ մեր հորձանքը՝ երկրում ելած,
Մեր աշխատանքը դյուցազնական,
Նրան թվում էր սին մի երազ.
Որ ցնդելու է՝ ծանր ու դանդաղ:
Նրան թվում էր մանկան մի խաղ

Մեր ընդվզումը, պայքարը թեժ —
Եվ ուր որ կյանք են կերտում հիմա —
Նա լոկ տեսնում էր մահ ու աղետ:
Եվ ուժը, ուժը մեր՝ նոր ծագող,
Մեր հորձանուտը կյանքում հորդած՝
Նրան թվում էր մութ մի հորդա՝
Ու ավերող լոկ ու կործանող:
Եվ աշխարհում մեր նախրական
Մեր մենամարտը ընդդեմ հնի —
Նրան թվում էր անխրական,
Ինչպես տարտամ մի, խառը վայրկյան,
Երբ արթնանում ես ծանր քնից:
Եվ նա ասում էր. — Մինչև շիրիմ
Պիտի նույն հուշը նա օրորե,
Եվ չեն գա, չեն գա պայծառ օրեր
Ո՛չ ծեր սրտին իր, ո՛չ աշխարհին:
Անցածը հուշ էր չնաշխարհիկ
Նրա սրտին ծեր, գալիքը — սուտ,
Եվ օրորուն այս հին երազով՝
Իրեն կարծում էր նոր մի Նազոն,
Որ հայրենի իր երկրից անդին
Շրջում է որբ ու վտարանդի: —

V

Ես լսում էի նրան հանգիստ
Եվ փակում էի աչքերս երբ —
Թվում էր մեկը երգում է երգ,
Որ հին է, հին է, ինչպես զանգի
Տխուր դողանջը օրերում այն,
Երբ նախրյան մի եկեղեցի

Շռայլ՝ փռում էր երկրի վրա
Իր «օրհնությունը» և « եղիցին... »:
Բացվում էր դեմս մի մութ կամար,
Ուր արեգակը՝ թելից կախած՝
Լուսավորում էր քաղաքներ մառ
Ու գյուղեր՝ ծխոտ ու խեղդամահ:
Թախիծ էր, թույն էր այն աշխարհում,
Այնտեղ մամուռ էր միայն աճում.
Այնտեղ տերտերն էր ու վաշխառուն
Ու խարազանն էր այնտեղ շաչում:
Եվ հաշտ առուն այն, հեքիաթ-առուն,
Որ երագում էր կարոտով նա —
Այն արոտներն էր միայն ջրում,
Որոնց տիրում էր մի ռես Հովնան:
Մյուս դաշտերը — չլուտ ու չոր,
Ու դաշտերում այն — գրաստ-ապին,
Հագին նեխած մի, ցեխոտ շապիկ,
Հոգին միշտ համր, հրատոչոր:
Եվ ժամը, ժամը գյուղամիջում՝
Կյանքի վրա այդ նստած թուխսի,
Եվ քահանան ծեր ու ծեր մուխսին,
Եվ աղոթքները Եղսան բաջու:
Իսկ քաղաքները... Այստեղ արդեն,
Որպես առանցքը ամբողջ կյանքի —
Բարսեղ աղա մի, կամ մի Արսեն՝
Կիսաչարչի ու կիսաբանկիր:
Ահա իմ դեմն է, դեմն է իմ նա.
Տեսնում եմ դեմքը նրա ճարպոտ.
Խոզի մոտիք մի, ուռած մի փոր.
Նա ուղարկում է որդուն գիմնագ,

Ունի տներ ու խանութներ մեծ,
Գիտե ուտել կուշտ, չափով խմել,
Սակայն սիրում է անչափ, անչափ
Ծծել քրտինքը բազմաչարչար
Բանակների այն, որ աշխարհում
Միայն հոգնում են ու աշխատում:
Ահա առանցքը: — Շուրջը սակայն.
Ինչպես լուսինը շուրջը հողի —
Դառնում է կյանքը նաիրական
Ու լիանում է նրա շողից...
Հլու ու համր նրա խոսքին
Ու շարժումին մի նրա մատի —
Ջրօրհներից¹, օ, մինչև զատիկ —
Դառնում է շուրջը կյանքը «ազգի»:
Դառնում են շուրջը գրքեր, թերթեր,
Դպրոց, թատրոն ու եկեղեցի,
Տներ, կառքեր բյուր, օթոն ու ձի,
Հոգաբարձու² ու վարձու տերտեր:
Դառնում են շուրջը վարդապետներ,
Որ ըստ տեղի ու ժամանակի
Թե՛ փաստաբան են, գրող են թե՛,
Թե՛ խմբապետ են, թե՛ խմբագիր:
Նրանք են ուղը³, աղը կյանքի,
Նրանք են փայլը աշխարհի այն,
Ուր արևում է վերից մի «հայ».
Կիսաչարչի ու կիսաբանկիր:

1 ջրօրհներ - ջուրը օրհնելու եկեղեցական կարգ

2 հոգաբարձու - հոգ՝ խնամք տանող, խնամակալ, որին հանձնվում է որևէ հաստատության տեսչական, հաճախ նաև՝ վարչական հսկողությունը

3 ուղ - բնատ. ուղի, ճանապարհ. ուղի

Նա վերն է, վերն է, ինչպես արև,
Փռաբաբանում են նրանք նրան,
Եվ նա թափում է նրանց վրա
Իր բարությունը՝ փայլը հրե:
Եվ նա թվում է նրանց օրենք,
Ինչպես արևը հավերժական,
Որ պարզևում է պայծառ օրեր
Եվ շնորհում է թե՛ լույս, թե՛ կյանք: —
Ահա ցնորքը, բախտը բուրյան,
Որ երազում էր նրա հոգին.
Թեկուզ այս կյանքը մթին էր «քիչ»,
Բայց... «հարազատ էր ու նախրյան»:
Այս կյանքը փառք էր թվում նրան,
Անհուն դրախտ մի՛ հուշով նախշուն:
Եվ այս էր, այս էր, այս էր, որ նա
Չնաշխարհիկ մի բախտ էր հաշվում...

VI

... Ես պատմում էի նրան, թե մեր
Երկիրը ինչ է հիմա դառնում,
Եվ ինչ ուժեր են հիմա հառնում
Իր երազած այն աշխարհի դեմ:
Ես պատմում էի այգը մեր մեծ
Եվ առավոտը մեր իրական
Եվ այն, որ սիրտս թինդով երգեց,
Եվ այն, որ նոր է ու պիտի գա:
Ես ասում էի. — երկրում հեռու,
Ուր մեր աշխարհն է սավետական,
Հիմա ելնում է ուրիշ մի կյանք
Եվ այլ պայքար է հիմա եռում:

Որ այն, ինչ մութ էր, հնին անտես,
Որ խորշերում էր, ներսում, միգում —
Հիմա դառել է հրե մի գունդ
Եվ բորբոքում է կյանքը այնտեղ:
Որ ոնց գարնանը հեղեղը գա
Եվ կապանքները ձմռան քանդե —
Այդպես մրրիկը այն հեռակա
Խուլ աշխարհում մեր արձագանքեց:
Ինչպես հանքում հին, երբ վերևի
Շերտերը ծուխ են արդեն դառնում —
Ուրիշ ուժեր են վարից հառնում
Ու բարձրանում են վեր՝ արևին, —
Այդպես մրրիկը այն կարմրակեզ,
Որ Հոկտեմբեր է հիմա կոչվում —
Բերեց երկրին մեր նոր մի աճում
Եվ աշխարհներ նոր հանեց հանդես:
Եվ այդ աշխարհը, ուժը այդ մեր —
Օ, այլ է, այլ է, չեղած երբեք.
Որպեսզի գար նա, կյանքում հորդեր
Դեռ հարկավոր էր հինը սրբել:
Այդ ուժը նոր է, ձերին օտար,
Ձերին ներհակ միշտ ու հակադիր,
Ինչպես փայտի դեմ — հալած մետաղ,
Ինչպես ջրի դեմ — հրի հատիկ:
Դա մեր բանակն է, ելած վարից,
Խուլ խավարից ձեր աշխարհի այն,
Որ մեր քրտինքը փոխում քարի
Եվ մեզ թողնում էր արյուն միայն:
Մեր կյանքը մութ էր ձեր աշխարհում,
Անդուռ նկուղ էր, անանց ձմեռ.

Եկավ պայքարը, ցուրտը ցրեց —
Եվ ձմեռի՜ տեղ — տեսանք գարուն:
Մենք մեր օրերը, այգը դարու
Հոկտեմբերից ենք հիմա հաշվում
Եվ անհաջող մի, հիմար սիրուց
Դեպի լեռները մենք չենք քաշվում:
Եվ սրտերում մեր — տրտունջ չկա.
Մենք հավատում ենք հիմա կյանքին.
Մեզ հմայում են գործ ու պայքար
Եվ հոգնությունը աշխատանքի:
Քո ճանապարհը աշխարհում այն
Դու գնացել ես մեն ու մենակ —
Իսկ մենք անթիվ ենք, անհուն բանակ
Եվ կառուցում ենք հիմա անահ
Մեր նոր աշխարհը՝ պայծառ ու լայն:
Եվ մենք ասում ենք.—Մենք ենք հիմքը
Ամբողջ կյանքի ու մարդկության.
Ամբողջ աշխարհը հայրենիք է
Եվ աշխատանքը ու քրտինքը,
Օ, նոր աշխարհ մի պիտի տան —
Նրանց, ում կյանքը անիծել է,
Ով ճորտ է, մերկ է ու անտուն,
Բայց պայքարում են հիմա անդուլ
Եվ աշխատում են ստեղծել
Նոր մարդկություն մի՜ անցավ, անցեց...

.....
Մեր երգը — սա՜ է: Եվ մենք հիմա
Խուլ աշխարհում մեր նախրական
Բերել ենք ուժ նոր, ու թափ, ու կանք,
Որպեսզի կյանքը աշխարհի այն,

Որ դուք քանդել եք ու կործանել —
Վերաշինենք ու վերածնենք: —
Եվ մենք անթիվ ենք ու անհաշիվ,
Մենք մեր երկրում ենք ու ամենուր —
Եվ անհաջող մի, հիմար սիրուց
Դեպի լեռները մենք չենք քաշվի: —
Հիմա ելնում ենք մենք մեր կաշվից,
Հիմա հոգնում ենք, տնքում անքուն,
Որ մեր զնգուն այն, հիմար Զանգուն
Քիլովատներ ու վոյլտեր հաշվի:
Ուր անապատ էր, դաշտ էր ամա,
Ուր լոկ երաշտ էր ու մահ բոցե —
Մենք ջրանցքներ ենք շինել հիմա
Եվ մեր դաշտերը ոսկեգօծել:
Այնտեղ, ուր հովն էր քո կարկաչում,
Ուր կուզեիր որ Զարոդ ապրի —
Հիմա դրել ենք երկաթ ֆաբրիկ,
Եվ մեքենան է այնտեղ շաչում:
Եվ քիլովատը յուրաքանչյուր,
Ամեն մի վոյլտը այնտեղ հաշված —
Օ, այլ վոյլտեր է կյանքի կանչում
Եվ քիլովատներ հանում աշխարհ:
Օ, դաշտերում այն մեր անջրդի,
Ուր կառքը փառք էր, եթե գնար —
Մեր նոր բանակն է ելնում բանտից,
Այնտեղ զնգում է երբ մեքենան:
Երբ ծխնելույզն է ծխում այնտեղ
Եվ հիդրոշենը փռում կայծեր —
Դա թաթն է, թաթն է մեր երկաթե
Քանդում աշխարհը հնամյա ձեր...

Այնտեղ մեր շուրջը ծփում է դեռ
Ճղճիմ ճահիճը ձեր ծանրանիստ —
Եվ տարիներ դեռ քանի՛, քանի՛
Պիտի նա թափը մեր կաշկանդե:
Կարծում ես հինը չկա՞ այնտեղ,
Քո երագածը՝ հուշով նախշած: —
Օ, ո՛չ. — կանգնած ենք դեռ դեմառդեմ
Երկրում մեր նս — երկու աշխարհ:
Եվ ձերը, ծերը — ճնշող է դեռ:
Քո ներբողածը — դեռ կա՛, դեռ կա՛.
Եվ կլինի նա երկա՛ր, երկա՛ր,
Քանի դեռ հինը մենք չենք քանդել:
Կապրի , կապրի դեռ շունչդ այնտեղ,
Կերգեն երգերը դեռ քո թողած,
Քանի կյանքում մեր կանգուն է դեռ
Ցնորք — բոստանը քո ներբողած:
Եվ դա՛ է, դա՛ է, դա՛ է արդեն,
Քո այդ բոստանն է ու զույգ բարդին
Եվ մեքենան մեր, որ դեմառդեմ
Հիմա ելել են մենամարտի:
Եվ այս պայքարը համր, լռին,
Այս մենամարտը մեր առօրյա —
Օ, ավելի՛ է տագնապալի,
Քան բարիկադը հոկտեմբերյան...
Օ, ձեր աշխարհը — դեռ կա՛, դեռ կա՛,
Նա դեռ նստած է, հաստանստուկ,
Եվ քո երգերը երեկ երգած
Դեռ շատերին են այնտեղ ազդում:
Բայց դա աշխարհն է մահապարտված,
Կյանքի մամուռը, տիղմը անհուն,

Որ բոստանին քո, առվին կառչած
Ե՛վ համառում է, և հեռանում:
Եվ խուղերի երբ անդուլ մթում
Վառվում է լամպը էլեկտրական —
Դա մեր պայքարն է ընդդեմ անդուռ
Խուլ աշխարհի ձեր նաիրական:
Եվ մեր քլունգը՝ լեռը քանդող՝
Երբ թունելներ է ձգում երկար —
Դա ո՛չ թե լեռն է քանդում անդուլ,
Այլ ձեր աշխարհը սարսափահար:
Քանդում, քանդում է նա անհանգիստ,
Քարե բերդերը շարտում դեն
Եվ նոր շերտեր է կանչում կյանքի
Եվ բանակներ նոր հանում հանդես:
Ելնում, ելնում են նրանք արդեն,
Ստվարանում են օրը օրին.
Ինչպես մետաղը երկրի խորից,
Ինչպես գարնանը հեղեղ հորդե:
— Դա հորձանուտն է բանվորական,
Հորդեղ — գալիս է ահագնորեն,
Որ ծանրությունը պայքարի այս
Լայն ուսերով իր էգուց կրե:
Գալին, գալին են նրանք ահա,
Լցնում երկիրը շառաչով զիլ,
Եվ մեր երգերը է՛լ ավելի
Հնչում են բարձր ու խանդավառ:
Դողում է հողը այդ ընթացքից
Եվ եռանդից այդ, խանդից անծայր,
Եվ մեր գալիքը այնքան պայծառ
Ահա բացվում է իմ հայացքին...

VII

Այնքան պայծանճ է այդ ապագան...

Տեսնում եմ՝ վանդը, վանդը, շաղոտ

Երկրի վրա մեր սավետական

Ահա բացվում է մի առավոտ:

Ահա գյուղեր ու քաղաքներ նոր՝

Երկաթ ցանցով մի իրար կապված,

Եվ առօրյան մեր ահա վաղվա՝

Լցված խինդով նոր ու աղմուկով:

Ահա շենքեր նոր, զվարթ տներ,

Ուր լճյա կա, լճյա կա, լճյա կա

Այնքան...

Չկան խուղերը նաիրական,

Ուր լույսը փառք էր, եթե լիներ:

Ու դարեր անթիվ ու տարիներ

Ապրում էր մարդը ինչպես միջատ,

Ու չար աստված մի երկնից իջած

Օրհնում էր կյանքը այն մոխիրե...

Ելել է կյանքը, քնից զարթնել,

Դողում է հողը բեղուն բերքից.

Ու շնրջը, շնրջը, շնրջը երկրի —

Աշխարհը լայն է ու անպատնեշ:

Աշխարհը դաշտ է մի համերաշխ,

Երկիրը ճնց է, ճնց է քրտնել...

Ապրում են շուրջը ժողովուրդներ՝

Եղբայրական ու հավիտյան հաշտ:

Եվ մարդը, մարդը ահա վաղվա

Հարվածներից հին մեջքը շտկած.

Ահա հայացքը, սիրտը իր պարզ

Եվ աշխարհում — իր քայլքը վստահ...

.....

Ահա ցնորքը մեր անսահման,
Մեր երազանքը, վարպետ: Սակայն,
Սա երազանք է մի այնպիսի,
Որ չի տրվի մեզ խոսքերով սին,
Որի համար — օ, դարեր, դարեր —
Մենք պայքարել ենք ու պայքարել:
Ու պայքարում ենք: — Իհարկե դու
Մեր երազին այս չէն հավատում:
Դու երազում ես, այստեղ նստած,
Մարմանդ առու մի, մի խուլ բոստան
Եվ հեզ գառնուկ մի, որ բառաչե —
Սակայն այդ երգը — մեր երգը չէ...

VIII

Եվ լսիր, լսիր, լսիր, վարպետ, —
Իզուր ես հինը դու երազում
Եվ զնոր է, զնոր է սիրտդ հարբել
Անմխիթար այդ, սին երազով:
Իզուր է սիրտը քո գազազում
Երկրի հանդեպ մեր վերածնվող.
Ո՛չ մեր երկիրն է շվայտ Հռոմ
Եվ ո՛չ էլ ինքդ — նոր մի Նագոն:
Իզուր ստին այդ, մթին գերի
Դու անհծում ես ուժը մեր նոր. —
Դու այդ ուժից ես փախել ելնող
Եվ ո՛չ թե, ո՛չ թե արքաներից:
Եվ գաս եթե դու երկիրը մեր
Եվ նույնը, նույնը, նույնը մնաս —
Մեր նոր արևը չի գուրգուրե
Քո այդ երգերը մահամնա:

Քեզ կընդունես այն աշխարհը հին,
Որ դեռ ծամում է մամուռ ու ցեց,
Բայց այդ արևը ձմեռային
Դժվար թե սիրտդ տաքացնես:
Եվ կմնաս դու տխուր ու ծեր,
Այդ նոյն ձմեռը քո ցուրտ հոգում
Եվ հուսահատ ու որբ կլինես
Ինչպես հեռու այս Վենետիկում...

ԽՄԲԱՊԵՏ ՇԱՎԱՐՉԸ

I

Փողոցում լռություն էր ու թանձր խավար,
Առավոտը մոտ էր, բայց դեռ չէր բացվում —
Իսկ հյուրանոցում խմբապետ Շավարշը
Խնում էր, խնում էր ու մոժով լցվում:
Խմբապետ Շավարշը: — Մի հաղթ տղամարդ:
Երեսին՝ վերից վար՝ դաշույնի հարված.
Այդ հարվածն համարում էր իր դեմքի զարդը՝
Մանավանդ, երբ դժգոհ էր ու մի քիչ հարբած:
Այդ հարվածն — ու բեղերը: — Դեղին ոլորած,
Երկու խուրձ հրեղեն, երկու առու,
Որ, ծանր, իջնելով կզակի վրա —
Նրան տալիս էին «քաջի» համարում:
Եվ մռայլ աչքերը՝ բիբերում արյուն,
Եվ խիտ հոնքերի գերանդին...
Նա իրեն համարում էր — անհաղթ արու,
Որպես հրաշք՝ ելած հայ ցեղի արգանդից:
Շավարշը խնում էր: — Լուռ, մռայլ բազմած,
Սեղանի գլուխը, որպես ամպ՝ ծանր.
Եվ ամեն մի բաժակը քամած
Նրան դարձնում էր ավելի համր:
Մենակ չէր Շավարշը: — Նրա հետ նստած
Նրա քաջ խոխերը, իր խմբի տղերքը՝

Իրենց խմբապետի հռչակին վստահ՝
Անվերջ խմում էին — ու հոսում էր երգը:
Իգդիրցի Եգորը, Ղարսեցի Հարոն,
Մշեցի Թաթիկը ու Սաքոն Ղաչաղ,
Որոնցից վախենում էր անգամ ինքը — Դրոն,
Որ իրենց կանչել էր առավոտը վաղ:
Նա նրանց կանչել էր առավոտ վեցին,
Շավարշին կարգադրել էր, որ բերի իր խումբը.
Գիտեին, որ ուզում է ուղարկի գործի, —
Եվ ահա Շավարշը մինչև այդ — խմում էր:
Շավարշը մռայլ էր: Մի մթին կասկած
Օձի պես կրծում էր նրա սիրտը.
Սեղանի գլուխը մութ, մռայլ բազմած
Անդադար խմում էր ու հայացքը — բիրտ էր:
Կանչել է Դրոն առավոտ վեցին, —
Մտածում էր Շավարշը, — բայց ինչո՞ւ է կանչել.
Ասաց՝ դրկելու է կարևոր գործի —
Եվ թողեց, որ կասկածը մինչև լույս տանջե
Եվ ուտի իր սիրտը: — Ինչո՞ւ չասաց,
Թե այդ ի՞նչ գործի է ուղարկում նա.
Ուղեղում վխտում էր կասկած հազար.
Մտածում էր՝ գնամ, թե չգնա:
Ո՞վ գիտե Դրոյին: Այո: Ո՞վ գիտե:
Կարող է սարքել հազար դավ: Դրոն:
Դժվար է կռվել հետը:
Չուզեց խաթրով անի — կանի զոռով:
Կհանի իր վրեժը: — Երեկ չէ՞ր միթե,
Որ Շավարշն սպառնաց շտաբը քանդել:
Ինչո՞ւ: — Որովհետև
Ռուսահայ սպաներն են իշխում այնտեղ:

Ռսացած սպաները: —
Օսլայած տղերք,
Ձեռքերին ձեռնոցներ, դեմքերին՝ պուդրա:
Ո՛չ գենք են տեսել, ո՛չ կռիվ: — Մերկ
Աղջիկներ են միայն տեսել դրանք...
Եվ դրանք ահա, այդ լակոտները,
Որոնց ինքը կարող է տանել բաղանիք —
Ուզում են, որ խմբապետները
Իրենց ձեռքին դառնան կույր խաղալիք:
Ուզում են տիրանան երկրին, բանակին,
Հաստատեն ռսացած մի իշխանություն.
Բայց ո՞նց նա կռանա դրանց տակին.
Կնիկ է ինքը, թե՛ կատու...
Իսկ Դրոն, իգդիրցի այդ խմբապետը,
Որ եղել է հերոս, անվախ տեռորիստ
Դրոն — նրանց հետ է
Եվ ուզում է դառնա մինիստր:
Ռազմական մինիստր: — Լավ: Լավ:
Հետո՞: Ի՞նչ պիտի անի հետո նա:
Դե, որ մինիստր դառավ —
Կարող է բոլորին տա գետնովը:
Կարող է հավարի իգդիրցիներին,
Բռնտի բոլորին, զինաթափի,
Սպանի, ջանդակները շներին քցի,
Որ ծաղկի իր շտաբը...
Խոնվեցին մտքերը Շավարշի գլխում.
Գլուխը ծանրացավ. լցրեց ու խմեց:
Սրտում մոմռացող կասկածը խուլ
Դառնում էր հետզհետե մեծ:
Դե, Դրոն — թագավոր է: — Դեռ երեկ էր

Սպանեց իր տղերքից երկուսին,
Որովհետև այդ տղերքը
Հարբած՝ թքել էին մեկի երեսին:
Կառքից իջեցրել էին ու դեմքին թքել.
Հետո դուրս էր եկել, որ մինիստր է...
Դե, տղերքը — հարբած են եղել.
Հարբածին — էլ ի՞նչ մինիստր:
Թքել էին դեմքին ու նստել նրա կառքը,
Մինիստրի կառքը, — վայ, հարամզադեք...
Բայց հո չկործանվեց աշխարքը.
Մինիստրը աշխարք էր ազատել...
Իհարկե, սխալ էր: Իհարկե, Դրոն
Վարվել էր անվայել, վարվել էր տմարդի.
Խաբելով կանչել էր նրանց միլիցիատուն —
Այդպես չի վարվի տղամարդը:
Խաբելով կանչել էր, թե կների.
Տղերքն էլ եկել էին, — և ահա միամիտ
Նրանց հանել էին կամերից
Ու կռնակից խփել... Միայն մի
Ինչ-որ հարբած մարդու ներկայությամբ...
Սուս ու փուս: Գաղտագողի: Անձեն:
Ո՞վ գիտե Դրոյին... Ինչքան է նա
Այդպես գաղտագողի հնձել...
Մեկը — Թնիկն էր, Եգորի եղբայրը.
Եգորը Դրոյին կների: — Ոչ: —
Ահա նստել իր մոտ — խմում է անդադար
Ու հարբած՝ համբուրում է ընկերոջը —
Ղարսեցի Հարոյին: — Լավ: Լավ:
Եգորը իր մարդն է այսուհետև:
Եղբոր պես լինելու է մոտիկ, հալալ.

Նույնիսկ կռվեն եթե:
Ա՛յ քեզ մինիստր... Ա՛յ քեզ Դրո:
Ա՛յ քեզ խմբապետ քաջ...
Ձեռքը խփեց սեղանին Շավարշը —
Հողը դողաց:
Խփեց ու խմեց: Նորից խմեց: Մեայլ:
Ու ոչ մի բառ չասաց: Գլուխը
Ծանր՝ դրեց կրկին իր բռունցքի վրա.
Այդպես անշարժ — մնաց: Իսկ շուրջը աղմուկ էր:
Երգում էր Ղաչաղը: — Բայաթի՛ էր, թե՛ երգ:
Թուրքերեն, որ լսել էր Շավարշը. — Կիր:
Գլխում ծանրացել էր մի թանձր մեզ.
Սրտում խլրտում էր կասկածը դեռ:
Ուզում էր բարձրանա, թքի հացին,
Իրենց կերած հացին. շուռ տա սեղանը: —
Արդեն մոտենում էր լուսաբացը.
Իսկ նա դեռ տատանվում էր, չգիտեր,
Թե կատարի՞ արդյոք Դրոյի հրամանը:
Ուզում էր տասնոցը հանի, կրակի,
Բայց իրեն զսպում էր. մտածում էր:
Վերջապես տղամարդի վարտիք է հագին,
Երակներում — արյուն է, և ոչ թե — մածուն է:
Դե, Դրոն թագավոր է: — Ու թո՛ղ լինի:
Բայց հո չի կարող այդ մարդը
Ինչ ուզենա — անի. —
Բա իրա՞ն — Շավարշի՞ — աշիրաթը՛:
Իր հետ է աշիրաթը: — Շավարշը հիշեց.
Ուղեղում բացվեց լայնանիստ —

1 աշիրաթ, աշիրեթ - արաբ. քրդական ցեղ, որ ենթարկվում է ցեղապետի, ազգ, ժողովուրդ

Ալագյազը... դուման... անասող գիշեր...
Շների ոռնոց անհանգիստ...
Անցնում են գյուղերից: Առջևից — տավարը՝
Հայկական, թուրքական գյուղերից քշած:
Գյուղերում — ընկել է հավարը.
Լաչանկ էր էդ գյուղերի գլխին քաշած...
Ճռճռում են սայլերը, ձիերը դոփում:
Սայլերին — երեխեք, կնանիք. բեռ...
Դումանը շոյող է, ինչպես զեփյուռ,
Ձիերի դոփյունը, ինչպես երգ...
Առջևից — տավարը, հետևից — աշիրաթը՝
Շավարշի աշիրաթը. — խնուսցիներ,
Որոնց տեղահան էր արել —
Պատերազմի թաթը —
Ու աշխարհում ցրել:
Շատերը՝ կորցրած տուն, տեղ,
Ընտանիք, երեխեք, հայր, մայր, —
Այժմ պատրաստ էին ամեն ինչ քանդել
Մի լավ ձիու կամ մի բեռ այլուրի համար:
Ով էլ հանդիպեր, ումն էլ լիներ.
Ռսի, թուրքի, հայի — միևնույն չէ:
Միայն թե քաղցից չոռնար կինը —
Միայն թե երեխեն շունչը չփչեր:
Խնուսից — Ալաշկերտ: Հետո Ղարս:
Ցուրտ, մերկ, սով, տիֆ:
Ինչքան, ինչքան մեռան,
Քաղցից կամ ետ չեկան ֆրոնտից:
Ամբողջ ճանապարհը — դիակներ, մահ:
Ով որ մնաց՝ մնաց: Հասան վերջապես
Այն ռսի երկիրը, որի համար

Այնքան արյուն էին իրենք թափել...
Հասան: Թափվեցին կիսամերկ: Եվ ի՛նչ.
Մնացին երկնքի տակ բաց,
Ցուրտը հետևից, քաղցն առջևից —
Ոչ օգնություն, ոչ բան:
«Ռուսահայ եղբայրները»... հան — հան...
Ընդունեցին — թուրքից էլ վատ, այո՛.
«Ռուսահայ եղբայրները»... «Հայրենիք». «Հայ»,
Կուշտ, ականջները դինջ, ապահով:
Բայց ինչո՞ւ ընդունեցին այդքան վանտ, վանտ,
Օտարի, թշնամու, գրողի պես.
Դե, հայեր են լիրբ, մուխաննաթ¹, —
Մտածում էր Շավարշը — հայեր են գեշ,
Այլասերված հայեր, ռսացած. — ոչ
Կովի երես տեսած, ոչ կովի ահ.
Եվ դա չէ՞ր պատճառը, որ
Ոչխարների նման սարսափահար,
Նրանք փախսան ֆրոնտից, տվին էրգրումը,
Հետո Ղարսն, Ալեքպոլը... վայ՛ ձեզ, հայեր...
Շավարշի գլուխը մտքերից եռում էր.
Շավարշը դառը ծիծաղեց.
Խմեց. ու հոսեցին կրկին մտքերը —
Իրարից ավելի պղտոր ու ծանր, —
Իսկ Ղաչաղը երգում էր, դեռ երգում էր,
Հոսում էր դառնությունը համր...
Եվ հանկարծ Շավարշը — այնքան պարզ —
Կարծես դեմը լիներ, կարծես կենդանի —
Հիշեց. — առավոտը բացվում էր, թարմ, —
Շրջապատել էին թուրքական Թալինը:

¹ մուխաննաթ - նենգ, նենգություն

Երեք օր էր արդեն — կռվում էին.
Շրջապատել էին գյուղը չորս կողմից խիտ.
Մարմանդ լուսաբաց էր, երբ
Գյուղը զարթնեց հանկարծ թանձր ծխից. —
Շավարշի տղերքը գիշերը
Վառել էին գյուղը մի ծերից — ու հիմա
Չորս կողմից խուժեցին նրանք ներս՝
Փռելով իրենց շուրջը ահ, մահ, մահ:
Աղմուկ, ձիչ, լաց, սմբակների շոինդ.
Ինքը, նստած սև ձին, ձեռին մաուզեր,
Փափախը թեք դրած, մի ձեռով պինդ
Գրկած ձիու բաշը՝ արշավում էր...
Եվ հանկարծ... ծառս եղավ Շավարշի ձին. ինչ:
Ինչ զարմանալի հրաշք, Շավարշ...
Դիմացից դուրս թռավ մի հրեշտակ, չէ՛, կի՛ն.
Ձին սանձեց Շավարշը — ու մնաց:
Ջաննաթի՛ փերի էր, կին չէ՛ր, չէ՛.
Չէր տեսել Շավարշը այդպիսի կին.
Սարսափած աչքերով կինը նայեց շուրջը —
Աչքերը սև էին, սև ու ջինջ:
Սև մազերը թափված ուսերին, կուրծքը բաց,
Ալաբաստրե, ճերմակ ձյունների նման
Շողշողում էր կուրծքը, ինչպես լուսաբացին
Ալագյազը, երբ ցնդում է դումանը:
Շավարշը սանձել էր ձին, քարացել.
Ազդեցիկ էր տեսքը՝ հագի
Կաշվե սև զգեստը, ձին տակի,
Որ սարսափահար ծառացել՝
Խփում էր մի ոտքը հողին, վրնջում էր,

1 ջաննաթ, ջեննեթ - մահմեդական կրոնում՝ դրախտ

Աչքերից թափում էր բոց, շանթ, աղամանդ, ծուխ, —
 Շավարշը լսում էր իր ձիու վրնջյունը
 Եվ ուռչում էր կուրծքը, ուռչում, ուռչում, ուռչում...
 Տեսարանը շքեղ էր. ինքը — զարհուրելի,
 Ծառացած կնոջ առջև, ինչպես սուրբ Գևորգ.
 Ու կնոջ աչքերը՝ սարսափով լի,
 Աչքերը, որպես գիշեր: Ու թվում էր — ցնորք է:
 Մի վայրկյան էր միայն, որ տևեց
 Երկար, ինչպես դարը: — Շավարշը մի պահ միայն
 Ուզում էր բաց թողնել ձին հետևից,
 Վախենալով, որ կինը կանխանա,
 Կտեսլանա հանկարծ, կցնդի,
 Կդառնա գարնանային մշուշ, ամպ, ցող —
 Ու կմնա լոկ ինքը ու ձին՝
 Գյուղամիջին ահից խրխնջացող. —
 Բայց պատահեց հանկարծ զարմանալի,
 Զարմանալի մի բան. — Կինը, հեիհև,
 Ինչպես ձերմակ փրփուր, ձերմակ ալիք —
 Փլվեց, փռվեց Շավարշի նժույգի առջևը. —
 «Կուրբան»¹, — կանչեց կինը. — «կուրբան սյանի,
 Սյան մյանըմ իգիթըմ, սյան մյանի ալ.
 Սյան սյավարըմ սյանի, իգիթ էրմյանի»* —
 Ձայնը՝ աղբրի՛ նման, աղբրի՛ նման զուլալ...
 Ինչ էր, ինչ էր. ինչ էր- ցնորք էր, զառանցանք, տէնդ.
 (Քրտինքի մեջ կորած ձին
 Լիզում էր թաց լնդերքը
 Եվ հազիվ էր դիմանում սանձին) —
 Երբ դիմացից հանկարծ, դիմացի խրճիթից

¹ կուրբան – թրք. մատաղ

* Դո՛ւ իմ իգիթն էս, դո՛ւ ինձ առ.

Ես սիրում եմ քեզ, իգիթ հայ:

Գուրս թռավ մի զինվոր՝ ձեռքին դաշույն, —
Հետո հիշում է Շավարշը մի զարհուրելի ճիչ.
Հետո մշուշ, մշուշ, մշուշ...

— Չեմ տա, — գոռաց զինվորը, — չեմ տա, Շավարշ, իմն է. —
Իմ ձեռքերից փախսավ շան քածը...

Վրա պրծավ մռայլ, — ու շողշողաց դաշույնը,
Ու Շավարշին թվաց, թե հարբած է: —
Ու հիշում է Շավարշը — կինը՝ վերքը կողքին՝
Թավալվում է իր կարմիր արյան մեջ — և —
Իր մաուզերի շողքը, իր մաուզերի շողքը,
Ու զինվորի դիակը — իր ձիու սմբակների առջև...

.....
Այն ինչ էր, ինչ էր, ինչ էր, ցնորք էր, զառանցամնք, տե՛նդ.
Խենթի պես, նրանց դիակների վրայով, քշեց իր ձին,
Այրեց, ջարդեց, թափեց, քանդեց, քանդեց,
Գյուղը դաշտ դարձրեց կարմիր հնձի:
Կոտորեց, չհարցրեց ծեր, կին, աղջիկ, մանուկ, —
Մինչև ուշ գիշեր, մինչև ուշ գիշեր ասպատակեց.
Հետո լուսինը կարծես արյան մեջ էր լողանում,
Իսկ գյուղը դիակ էր կարծես՝ կապված իր ձիու ասպանդակից:
Ուղեղում մշուշ էր — կարմիր, ալ, արյունարբու,
Ուղեղում թուրք կնոջ մարմինը վառվում էր, որպես վերք.
Հետո հարբեց Շավարշը. գայլը արյունով է հարբում,
Իսկ Շավարշը — մի գայլ էր, որ կորցրել էր մի էգ —
Մի սպիտակ, մի մաքուր, մի հրաշալի...

..... Շավարշը
Բռունցքը խփեց սեղանին. խամեց, և երբ
Սրբեց բեղերը բռունցքով — հիշեց իր ձիու բաշը,
Իսկ Ղաչաղը երգում էր դեռ:

II

Արդեն փողոցում ցրվում էր խավարը,
Մտտենում էր առավոտը, պղտոր բացվում, —
Իսկ խմբապետ Շավարշը
Դեռ խմում էր, խմում էր ու մուժով լցվում:
Տղերքն հարբել էին: — Թաթիկը՝
Սիրեկանի նման գրկած Հարոյին՝
Համբուրում էր նրան հարյուրապատիկ —
Իսկ Եգորը հայհոյում էր Դրոյին:
Շավարշը մտածում էր: — Մտքերի թելը,
Որ այնպես տարածվել էր Ղաչաղի երգից՝
Թողնելով հիշողության, անցյալի ելը՝
Դրոյի շուրջը ոլորվեց կրկին:
Արդեն բացվում էր առավոտը. — արդեն
Բաց-կարմիր թանաքի նման Երևանի վրա
Թափվում էր հորանջող ու մգլած այգը —
Եվ Եգորի հայհոյանքն էր ողջունում նրան,
Միայն այդ հայհոյանքը: — Քաղաքում դեռ
Մարդիկ քնած էին ծանր, տագնապալի քնով,
Եվ բացվող առավոտը անտանելի մի բեռ էր,
Որ իջնում էր կրկին իր անմխիթար հունով.—
Քաղաքը դեռ քնած էր լուռ, համր, ծանր,
Ներքևը միայն, հյուրանոցի առջևը, փողոցում
Կանաչի՞, մանկակա՞ն, թե՞ պառավային մի ձայն
Վնգստալով օդն էր սղոցում. —
Շավարշը մտածում էր. հարկավոր էր իսկույն որոշել
Հարկավոր էր գնալ, կամ չգնալ. մնում էր
Մի-երկու ժամ միայն: — Եվ նա որոշեց.—
Նա կգնա, բայց մենակ. խումբը՝
Կազմ, պատրաստ կսպասի քաղաքից դուրս,

Փարաքարի մոտի այգիներում, հետո —
Հետո հայտնի կանի: — Զինվորներից լոկ չորսը
Կզնան իր հետ առավոտուն. —
Եգորը, Ղաչաղը, Թաթիկը, Հարոն. —
Հենց սրանք — բավական են. կարո՞ղ է՝
Թող հարձակվի Դրոն.—
Բայց ո՞վ է... նրա ձեռքը... պահողը...
Կարող է բանտարկի: Կարող է հանկարծ
Սպանի տղերքից սրան, կամ նրան:
Ոլորեց Շավարշը իր պղտոր հայացքը —
Հիշեց արյունոտ այն տեսարանը
Միլիցիատան բակում, ավազին,
Իրար կողքի ընկած — երկու դիակ.
Իգդիրցի Թևիկը և Աղասին՝
Լուռ, արնաշաղախ. միայն
Ծոծրակների վրա — փոքրիկ վերքեր.
Խփված էր կոնակից... Այդպէս: —
Դեպի մաուզերը տարավ
Շավարշը իր ձեռքը.
Արյունը գլուխը խփեց —
Հարբեց...

.....
Դա ո՛չ թե քամին է փողոցում շաչում,
Եվ ոչ էլ հրթիռը հրդեհում խավարը, —
Իր խմբի տղերանց հետ դա հյուրանոցում
Խմում, աղմկում է խմբապետ Շավարշը:
Այդ նա էր, որ տարավ ձեռքը մաուզերին,
Հանեց, քաշեց. — և վաղ առավոտվա մեջ
Չարագուշակ, դաժան երգեց մաուզերը
Արյան, մուժի, մահի, ասպատակի երգ...

Հետո ձայնակցեցին նրան մյուսները՝
Եգորը, Թաթիկը, Ղաչաղ Սաքուն, —
Իսկ քաղաքը, ամբած, դեռ քնել էր
Ու գառանցում էր մաուզերի կրակոց:
Ինչպես տիֆով հիվանդի գառանցանքում հրե,
Նախձիրի¹ պես բացվող առավոտվա ֆոնին
Գծելով տագնապի հնչնագրեր —
Երգում էր մաուզերի սիմֆոնին:
Կրակում էին տղերքը — բայց պատուհանից.
Իրար կողքի կանգնած, հայացքները դեպի լուսաբացը.
Համազարկը թռչում էր տանիքից — տանիք,
Առավոտվա միջով, որ նրանց պես հարբած էր:
Պղտոր առավոտվա միջով, առավոտվա մեզին,
Քաղաքի վրայով, որ գառանցում էր, —
Սավառնում էր խմբապետ Շավարշի հոգին,
Հարբած, մռայլ, դաժան, ինչպես ձյունը,
Որ բուք դարձած՝ խեղդում է, տրորում,
Դարձնում աշխարհը, կյանքը, ամեն ինչ — տենդ.
Կրակում էր խումբը ու նայում հեռուն՝ աչքերում
Արյան, մեզի, մահի, տագնապի նախձիրներ...
Շուռ եկավ հետո Շավարշը. մաուզերը ձեռին —
— Գնանք, — գոռաց տղերքին, — ու պրծավ դուրս.
Խռպոտ՝ հորդեց կոկորդից քրքիջը:
Հետո — հայիոյանքը. հետո —
— Եգոր, — կանչեց, — լսում ես. մեզ Դրոն ուզել է,
Ուզում է ուղարկի երկինք՝ եղբայրներիդ քով...
Ու կրկին շառաչեց Շավարշի մաուզերը —
Ասպատակի, մահի, արյան երգով:
Ահռելի էր Շավարշը, ձեռքին մաուզեր՝

¹ Նախձիր - կոտորած, արյունահեղություն

Օրորվելով, գնում էր մեզի միջից.
Հետևից — իր տղերքը, բուրբի ձեռքին — զենք,
Բուրն էլ — իր նման հարբած: — Առաջից
Քայլում էր, որպես սպառնալիք, ինքը, կողքեկողք
Ընկնե՞րով — գնում էր. այրում էր սիրտը տապը.
Հետո բռնեց նրան մի խեղդող դող.
Գլուխը շուռ եկավ, սիրտը թափեց —
Հենց այնտեղ, փողոցի մայթերին: — Տղերքը
Բռնել էին նրան: — Փողոցում,
Ու դադարել էր արդեն մաուզերների երգը —
Մի ծանր խռպոց էր միայն օդը սղոցում: —
Մեկը, մոտիկ ընկած, մեռնում էր երևի.
Կին էր, տղամարդ էր, երեխամ, — անհայտ էր,
Ո՞ւմ ինչ, թե նախրյան ծագող արևին
Խռպոցով էր դիմավորում այդ մարդը:
Հանգստացավ Շավարշը: — Եվ երբ,
Բեղերը սրբելով, անցավ առաջ — երկու
Զառանցանքի նման երեխաներ,
Աչքերով ամեհի, ահարկու —
Ինչպես շները սովամահ, դաշտում դեզերող,
Հղի կանանց նման փորներն ուռած,
Մագիլների նման ձեռքերով
Հարձակվեցին Շավարշի փսխածի վրա —
Եվ սկսեցին լափել ագահաբար՝ ընկած
Երեսնիվայր մայթին, ինչպես շներ, —
Ու նրանց աչքերում պսպղում էր քաղցր՝
Անասնական, անեզրական, անեզր...
.....
.....

Գնում էր փողոցով խմբապետ Շավարշը,
Հետևից — տղերքը, իր նման հարբած:
Արդեն արթնանում էր զառանցող քաղաքը,
Արդեն առավոտ էր դառնում լուսաբացը:
Տներից ելնելով հետզհետե՝ մարդիկ
Անխոս գնում էին՝ դեմքերին հոգս: —
Անցնում էր Շավարշը, իր խմբով, մայթից,
Տարածում էր շուրջը զարհուրանք, դող:
Եվ հանկարծ— կրկին նա քաշեց մաուզերը,
Առաջին հանդիպած մարդուն հրամայեց.
— Դեպի պատը ռեխդ, դե շուռ տուր երեսդ,
Տեսնում ես՝ անցնում եմ մայթից— ահա ես: —
Շավարշն է անցնողը: — Տղերքը զվարթ
Հռիռակին բարձր, հայհոյեց Հարոն, —
Ու շուռ եկավ մարդը, նայեց դեպի պատը,
Եվ անցավ Շավարշը՝ հայացքը արյուն:
Եվ հետո — ինչքան նա հանդիպեց մարդու՝
Բոլորին հրամայեց նայել պատին.
Բոլորի դեմքերին նա վախ էր կարդում
Եվ դա համարում էր — բարձր պատիվ,
Եվ այդ պատճառով էլ — չափազանց հպարտ էր:
Մի ամբողջ փողոց նա այդպես անցավ,
Մինչև հանդիպեց մի մարդու,
Որ երեսը շրջել չկամեցավ...
— Երեսդ, — գոռաց Շավարշը, — դեպի պատը,
Թե չէ ռեխ-մոեխդ հիմի կջարդեն... —
Բայց այդ զարմանալի մարդը
Մաուզերը քաշեց — ու կանգնեց նրա դեմ:
Շավարշը շվարեց, երանգ էր, տէնդ, —
Ուզեց մաուզերի բլթակը քաշի,

Երբ հանկարծ հետևից մի ծանր ձեռք
Բռունցքով խփեց Շավարշին:
Շավարշը օրորվեց, ընկավ մայթին.
Փողոցը երերաց աչքերում, մթնեց.
Ու թվաց Շավարշին, թե այդ մարդը
Քաշեց իր ուղեղում երկաթե պատնեշ...
Չլսեց էլ Շավարշը իր խմբի տղերանց
Մատուցերների ձայնը և չզգաց անգամ,
Թե ինչպես Եգորը հանկարծ
Քարի պես ծանրածանր — իր վրա ընկավ:
Չտեսավ Շավարշը և այն, թե հետո
Իր խմբի մնացորդը ոնց նահանջեց.
Լոկ թվում էր նրան, թե մեկը երկաթով
Այրում է իր ականջը:
Եվ տանը միայն, երբ աչքերը բացեց,
Ուշքի եկավ մի քիչ — հասկացավ, որ այդ մարդը
Որին հանդիպել էր — եղել է իր մեծ
Խաչեղբայր — խմբապետ Սմբատը:
.....
.....

ՄԱՀՎԱՆ ՏԵՍԻԼ

Ակադեմիկոս Թամանյանի անմահ հիշատակին

Որքան նման է եղել պահն այդ՝ մարող կանթեղի

.....

...Նրա կոպերը երեկ երբ քարացել են խաղաղ —
Կապույտ բոցով բռնկված վերջին ջերմում ուղեղի,
Նա տեսել է երևի արևային մի քաղաք...

Ինչպես մաքուր մարմարի կապույտ կողին նկարած
Արևային ժամացույց՝ քարտեզն ահա քաղաքի, —
Պողոտաներ, փողոցներ՝ բոլորածիզ երկարած,
Իսկ կենտրոնում երկնահաս, գրանիտյա մի բազին¹:

Ակնթարթում մի վսեմ, որ երկարում է դարեր,
Փողփողել են ուղեղում — սիրտ պայթելու չափ պայծառ —
Սյունաշարքեր, տերրասներ, աստիճաններ մարմարե,
Եվ պարտեզներ ոսկեզօծ, շատրվաններ երգածայն...

Աշտարակներ երկնահաս և կամարներ կորանիստ,
Քանդակազօծ կարնիզներ, պատուհաններ նուրբ հատած.
Եվ մարմարիոն մարմնագույն, և՛ գանգրահեր գրանիտ
Եվ վարդաբոլոր տուֆաքար, և՛ բիլ բազալտ սրբատաշ...

.....

Պարզել է ձեռքը դողդոջ դեպի ցնորքն այդ կապույտ,
Այնքան մոտ է, այնքան մոտ — կըշռչափի նա հիմա —
Բայց ծանրացել է հանկարծ ձեռքն հանձարեղ ու հմուտ,
Ընկել է վար — չոր կրծքին... լռությո՛ւն: Մահ:

¹ Բազին - զոհասեղան, զոհարան

ԱՆՎԵՐՆԱԳԻՐ

Կար մի քննադատ: — Նա երեկ, ահեղ փրփուրը բերնին,
Ինձ գովք էր կարդում և պատառոտում թշնամիներիս,
Այսօր նրանց է համոզում ահա, որ պիտի մեռնի
Իր հերոսական դիրքերի վրա, հայհոյելով ինձ:
Էհ, մեռնի թող նա՝ որ դիրքերում էլ ուզում է լինի,
Միայն թե՛ մեռնի...

1919

Մուսայիս

Նախ՝ աղջիկ էիր դու մի հասարակ,
Որ դեմն ելար օրերում դժնի:
Անձրև էր մաղում իմ գլխին բարակ,
Ու չկար կյանքում սրբազան կրակ,
Ու լույսն էր ծորում երբեմն լուսնի:

Գգվեցիր դու ինձ գգվանքով քնքուշ,
Ինչպես լուսնահար աղջիկն է գգվում,
Երգեցիր սրտիս ցնորքներ ու հուշ,
Քնարդ եղավ անգոր ու անուժ
Եվ բեկվեց, ինչպես ուռին է բեկվում:

Գունատ էիր դու, ինչպես մահամերձ,
Եվ չգիտեին շրթերդ խնդալ.
Եվ տխուր էին գգվանքներդ մեր,
Եվ սերդ, ինչպես լուսնահարի սեր,
Անկիրք էր այնպես ու սենտիմենտալ:

Ինչ իմանայի օրերում ես այն,
Որ այնքան անկյանք քո երակներում
Բարիկադների հրերում անանց
Մարտիրոսաբար մարտնչող կանանց
Բորբ, հերոսական արյունն է եռում:

Որ բացվես պիտի օրերում դու նոր,
Ինչպես ծաղիկն է արևից բացվում,
Որ քո քնարի երգերը բոլոր

Այն դժնի, խեղդող ու աղետավոր
Օրերից են լոկ թախիծով լցվում:

Եվ դու մեռնեիր երևի ինձ հետ՝
Անձրևից հյուծված և հրակարոտ —
Այն փոթորիկը եթե չցնցեր,
Եվ սրբիկը այն եթե չխանձեր
Քո դեմքը իր ջինջ, կենսատու հրով:

Հառնեցիր հանկարծ վիթխարի թափով
Դու շոնդալից այգին ընդառաջ.
Լցված հողմային օրերի տապով՝
Կանգնեցիր՝ ձեռքիդ պայքարի շեփոր,
Եվ դարձար այնքան նոր ու անձանաչ:

Դու նզովեցիր օրերը քո հին՝
Այնքան անկրակ ու մեռած այնքան,
Եվ, գնդերի հետ ելած գրոհի,
Որպես մի կարմիր ամազոնուհի,
Դու շեփորեցիր կռիվ ու պայքար:

Գեղեցիկ էիր այն ժամերին դու
Ու զարհուրելի, ինչպես կռվի երթ.
Հնչում էր իմ մեջ քո երգը խնդուն,
Եվ հեռուներում քո երգն էր թնդում,
Ինչպես վիթխարի հաղթանակի երգ:

Դու ջահել էիր, դու երիտասարդ,
Արյունն էր քո մեջ հողմերի եռում.—
Երգում էիր դու խնդուն ու զվարթ,

Եվ ձայնդ վաղվա հավատով անմար—
Թհդում էր մարտի անպարտ դիրքերում:

Եվ այդպես ջահել, և այդպես խնդուն
Անցար դու ինձ հետ դաշտերով հրե,
Երգեցիր անխոնջ, երգեցիր անդուլ,
Երգեցիր անմար, անհուն եռանդով,
Մինչև դիրքերում մարտը դադարեց:

Իմ երգ, իմ քնար, օրերի միգում
Ինձ անդարձ տրված արևոտ իմ կին,
Դու անկեղծ էիր ինձ հետ, ինչպես քույր,
Դու պայծառ էիր ու անչափ մաքուր
Թքեցի սակայն ես մի օր դեմքիդ...

Դավաճանեցի մի գիշեր ես քեզ,
Ուզեցի ընտրել սիրուհի մի սառ,
Որ ինձ երկաթե երազներ երգեր
Եվ առանց սիրո ու առանց կրքի
Տաներ ինձ մի նոր, երկաթե աշխարհ: —

Քո պայծառ, մաքուր շունչը կենդանի
Ուզեցի փոխել ես բետոնի հետ,
Սիրոս դարձնել պողպատե անիվ,
Երես դարձնել անդարձ քեզանից
Եվ դառնալ անկիրք աշխարհի պոետ:

Երեխայական մի խանդաղանքով
Ես Իրն ընտրեցի իբրև հարսնացու,
Եվ երգս դարձավ անուժ ու անթով,

Եվ մոլորվեցի իրերի բանտում,
Եվ գլխիս իջավ մառախուղը ցուրտ:

Եվ, սիրոս կտրած մարդուց ու հողից,
Ես դեգերեցի անտուն ու անքուն,
Արյունս դարձավ արնահամ օղի,
Եվ ես, կորցրած եռանդ ու ուղի՝
Անվերջ գնացի անկումից անկում:

Չկարողացա՜ ես կրել կյանքում
Պայծառ անունը քո, որպես դրոշ, —
Եվ գլխիս իջավ խավարը անդուռ,
Եվ ես հասկացա, որ դու՛ ես, այդ դու՛
Ինձ հետապնդում հատուցման սրով:

Եվ ոռնացի ես, ինչպես մահամերձ
Գազանն է ոռնում մահվան սարսափի,
Ձեռքերս ահով կարկառեցի քեզ,
Կարոտով անհուն կարոտեցի ես
Կենդանի շնչիդ, հրիդ ու տապիդ:

Եվ մահամերձն է ինչպես հայցում օդ՝
Գլուխը դրած արնահոտ բարձին, —
Այդպես մահամերձ ու հրակարոտ,
Սրբելով ոգիս տանջանքի հրով,
Ես սպասեցի քո վերադարձին:

Վերադարձել ես դու կրկին ահա
Անչափ դժվարին մի ճանապարհով.
Ձեռքիդ ծանրաձույլ մի քնար պահած՝

Կանգնել ես կրկին դու կողքիս, սակայն
Համան ես հիմա ու խստաբարո:

Էլ չես դու այնքան անփույթ ու թեթև,
Ինչպես այն ջահել ամազոնուհին. —
Ոգով դու կրկին անխոնջ ես թեև,
Կանգնել է սակայն քո գլխի վերև,
Ինչպես ուրվական — հոգսը ամենի:

Պայքար է կրկին քո շուրջը հիմա
Եվ զենքեր են պետք ավելի հատու,
Եվ այս ամենի պայքարի համար
Նոր զենքեր պիտի կռես հիմա դու:

Եվ պետք է լինես ավելի համառ,
Ավելի զգաստ, ավելի արթուն:

Դու կերգես հիմա անխոնջ ու անդուլ,
Քրտինքով թրջած երես ու ճակատ,—
Եվ, ինչպես խոփը քարաշատ արտում,
Միտքը կհերկես այսօրվա մարդու,
Մինչև գրոհի ժամանակը գա:

Եվ ժամը երբ գա — դու կրկին, կիկին,
Ինչպես անցյալում կոմունար կանայք —
Ամպրոպադողորդ քնարը ձեռքիդ,
Գրոհի վսեմ երգը շրթունքիդ
Դիրքերում ինձ հետ կկանգնես անահ:

Եվ ընկնեն երբ ես՝ իմ սրտից զարկած —
Կմեռնես ինձ հետ ժպիտով հանգիստ,
Եվ կցրտանա քնարդ հանգած՝
Մեռնելուց առաջ մի վերջին անգամ
Ողջույն հնչելով ապագա կյանքին:

«HOMO SAPIENS¹»

I

Տասերեք թվի ամառը, հունիսին,
Նաիրյան քաղաքի մի փողոցով խաղաղ
Անցնում էր, հոգսը երեսին,
Տասնըվեց տարեկան մի տղա: —
Վտիտ էր: Միջահասակ: Ուսերը նեղ:
Գանգուր մազեր ուներ, գունատ ձակատ:
Հագին սև շապիկ սատինե՝
Խունացած, առնվազը երեք ամառ հագած:
Դեղին երիզներով դպրոցական գլխարկը
Գանգուր, խիտ մազերին նստել էր ձիգ:
Նա գնում էր դանդաղ, քայլում էր գլխահակ,
Անտարբեր շրջապատին, ինչպես ձի:
Նա դուրս եկավ տնից: Կեսօր էր:
Քիչ հետո հայրը երևի գալու էր ձաշելու:
Նա չէր սիրում հորը:
Իսկ հոր համար տղան դարձել էր հանելուկ:
Հայրը: — Հիշեց գայրացած: — Նա երեկ,
Երբ ինքը կես-գիշերին վերադարձավ տուն —
Գազազեց ու համոզեց երկար: — Հետո պայման դրեց՝
Կամ տուն չգալ այլևս, կամ կրկին պատրաստվել քննության:
Ուսը ցնցեց տղան մեքենայաբար,
Հիշեց դպրոցը, հորը, մռայլ տեսուչին, —
Ինքը կանգնած է գլխիկոր նրանց առաջին՝
Դեմքին ամոթ, փոշի ու արցունքներ թափած...

1 «Homo Sapiens»-«Բանական մարդ»

Խորը հոգոց հանեց, հառաչեց —
Ու քայլերը ձգեց: — Երկար
Ձգվում էր իր դեմ փողոցը: Գնում էր:
Ամառվա շաֆրանով ներկած՝
Հորանջում էր փողոցը քնում իր:
Փողոցը... Երկու շարք միհարկանի տներ՝
Դեղին, գորշ, վարդագույն, կրկին դեղին:
Իսկ մեջտեղում՝ շոսսե: — Փռնոտ, նեղ,
Ինչպես գյուղական սայլուղի: —
Երբեմն անցնում էին մայթից մարդիկ,
Դանդաղ անցնում էին ու մտնում տուն:
Ու կրկին ամայանում էր մայթը:
Շոգ: Փռշի: Խաղաղություն: —
Կամ մի տնից երբեմն, մի պատուհանից
Դուրս էր նայում մի պահ մի կանացի գլուխ,
Կանջում էր դիմացի հարևանին —
Ու կրկին փողոցը ննջում էր: Լուռ:
Տղան քայլում էր դանդաղ, առանց նայելու
Իր շուրջը: — Ոտքերը մեքենայաբար
Տանում էին նրան: — Ճանապարհը
Չուներ նրա համար հրապուրիչ բան,
Նա գնում էր այգի: — Կոնատակին
Նա տանում էր մի գիրք: — Չսարսափենս,
Ընթերցող: — Գրքի շապիկին
Գրված էր՝ «HOMO SAPIENS»: —

II

Նա կարդում էր երկար, նստած ալեյում¹,
Այն հին կաղնու ներքևը, որի բնին
Անցյալ տարի ամառը մի տաքգլուխ
Դանակով փորագրել էր «Արփենիկ»:
Նա կարդում էր անհագ, լափելով
Էջերը, գլուխները: — Գրքի թերթերից
Մեկը, տիտանային, կարծես շանթ էր թափում
Եվ այրում իր հոգին, իր կրքերը:
Գլուխը վառվում էր: Սիրտը
Թրթռում էր: — Ուզում էր թռչի դուրս, դուրս, —
Տագնապով դարձնում էր թերթերը
Ու կարդում, կարդում, կարդում: —
Չքացել էր աշխարհքը: — Այգին
Դարձել էր անհրական: Այգին չկար:
Կար մի մարդ հանձարեղ, կար մի կին:
Կար մի կարոտ միայն:
Եվ անարատ մի սիրտ կար: Եվ մի ուղեղ՝
Դեռ անապակ, դեռ ջինջ, դեռ մաքուր:
Գավառցի պատանի կար մի խեղճ
Նաիրյան այդ խեղճ քաղաքում:
Նա կարդում էր: Սուզվում էր անդարձ
Ցնորքների հորձանքը: — Գրքի էջերից
Երազվում էր նրան տիտանային մի մարդ,
Որի հոգին, մտքերը, տենչերը
Վիթխարի են, ամեն ինչ խորտակող,
Որը բարձր է իր բուրժրջապատից,
Ինչպես ճահճից — Էլբրուսը, — և վարդագույն

¹ ալեյ - ծառուղի

Մի մշուշի նման նրա հոգում
Արդեն փռվում էր մի անեզրական կարոտ...
Նա կարդում էր անհագ — և գնում էր, հանդուգն,
Արդեն ինքն էլ այդ «վեհ» ճանապարհով: —
Եվ թվում էր նրան, թե իր գլխին
Շառաչում են շանթեր, — և իր սրտում
Հրդեհներ է վառում անհրական մի կին,
Մի հանճարեղ աղջիկ... անհագ թերթում
Ու կարդում էր անվերջ, մինչև հոգնեց:
Զգաց՝ քաղցած է քիչ, իսկ գրպանում...
Ընդամենը ուներ... երկու կոպեկ:

III

Երեկո էր արդեն, երբ նա, հոգնած,
Գիրքը դրեց մի կողմ: — Շուրջը նայեց
Ամայի էր ավելյը: — Հանճարներին վայել
Մի շարժումով շոյեց նա իր ձակատն հանկարծ —
Եվ քայլերը ուղղեց ավելից դուրս:
Այնտեղ, այգու դիմացը, կար մի փոքրիկ խանութ,
Որ վաճառում էր հաց: — Կես ֆունտ գնեց
Եվ գրպանում պահած՝ վերադարձավ կրկին
Նա ամայի ավելյը: — Շուրջը նայեց —
Չէր երևում ոչ ոք: — Նա սպասեց մի քիչ —
Եվ սկսեց ուտել գաղտագողի: — Մտքում
Երազվում էր դեռ նա, այն հանճարեղ գերմարդը: —
Շուտով կիջնի գիշեր, այգի կգա Նվարդը...
Նա շտապով «կերավ» վերջացրեց: — Անփույթ
Մի շարժումով կրկին իր ձակատը շոյեց...
Եվ որոշեց հանկարծ, որ դառնալու է ինքը
Մի հանճարեղ պոետ:

Նա որոշեց հանկարծ միանգամից: —
Եվ սկսեց շրջել ավելներում խաղաղ,
Հետո մտավ ակումբը, ուր մի քանի
Ուսանողներ՝ հարբած բիլիարդ էին խաղում:
Ձանձրանալով դանդաղ նա այդտեղից
Երբ դուրս եկավ կրկին մի քիչ հետո—
Արդեն այգին լցվել էր: Դեմը նայեց —
Անցնում էր այն աղջիկը ծառի մոտով, —
Իր երազած աղջիկը, իր դիցուհին,
Իր հանձարեղ Նվարդը... Նա մոտեցավ,
Փորձեց զրույց անել հետը մի քիչ,
Շլացնել նրան իր խոհերով պայծառ...
Բայց աղջիկը նրան չշոյեց,
Չվերցրեց անգամ նրա վարդը...

.....

Այդ պատանին հետո դարձավ պոետ,
Եվ գրեց այս նովելը, որ դուք կարդաք...

ԳԱՆԳՐԱՀԵՐ ՏՂԱՆ

Փակում եմ հոգնած աչքերըս մի պահ
Եվ տեսնում եմ ես — այնքան, այնքան պարզ
Գալիք մի գարուն, վառ մի օր ահա,
Երկինքը կապույտ, օրը հրավարս:
Արևը արդեն բարձրացել է քիչ,
Զնգում է օրը, ինչպես երգեհոն —
Ու կապույտ, կապույտ, կապույտ երկնքից
Թափում է կարծես երգ ու խնդություն: —
Ոլորապտույտ ձգվում է շուսեն
Նոր Երևանից դեպի Արարատ.
Ինչքան են արդյոք տարիների հոսել
Մինչև գարնային այս օրը զվարթ:
Շուսեի երկու կողմերում ահա
Տներ, փողոցներ ու գործարաններ,
Կանաչ պարտեզներ, ծաղիկներ առատ, —
Այդ ո՞վ է արդյոք այսքանը ցանել:
Ընկած են տներն իրարից հեռու,
Գործարանները մեջընդմեջ կեցած,
Ո՛չ ծուխ, ո՛չ փոշի և լույս տներում —
Ժիր մարդիկ ահա՝ դեմքերին ծիծաղ:

Ելած արթնացող քաղաքից՝ ահա
Ոլորապտույտ շուսեով այդ լայն,
Առջևում կարմիր մի դրոշ պահած՝
Անցնում է վաշտը պիոներական:
Հնչում է նրանց դոփյունը հաստատ,
Թմբուկն է թնդում ռիթմով կորովի,
Անցնում են նրանք քայլերով վստահ,

Աչքերով հստակ, դեմքերով թովիչ: —
Քայլում են նրանք շոստով, հետո
Կտրելով այդ լայն, ասֆալտե շոստն՝
Անցնում են ահա այն ձորի մոտով,
Ուր աղմկաձայն Ջանգուն է հոսում:
Ջանգուն է հոսում ներքևում զվարթ,
Հստակ ջրերով անվերջ կարկաչում,
Իսկ այնտեղ ահա — մի հին ցանկապատ
Ու քարեր՝ ընկած կանաչի միջում: —
Քարեր, հին քարեր, վաղուց մոռացված,
Անանուն, անգիր, ննջում են այնտեղ,
Ուր լռությունն է իշխում անհաստատ
Ու հուշն է թռչում՝ հավիտյան անթև:
Ժպտում է վերից երկինքը կապույտ,
Արևն է զնգում անհուն զնգոցով,
Եվ վաշտն է անցնում քայլերով անփույթ,
Արբած արևի կենսատու բոցով:
Հնչում է նրանց դոփյունը հաստատ,
Թմբուկն է թնդում աղմուկով մի ժիր,
Եվ մանուկների աչքերում նստած՝
Գարունն է ժպտում արևի ուժին: —
Անցնում են նրանք ծիծաղով հնչուն
Այդ անխոս, այդ հին քարերի մոտով,
Նրանց ծիծաղում կյանքն է կարկաչում,
Գարունն է կանչում անափ կարոտով: —

Անցնում են նրանք: — Ու նրանց երթից,
Աչքերը հառած քարերին խաղաղ՝
Հանկարծ բաժանվում ու մոտ է գալիս
Մի կապուտաչյա, գանգրահեր տղա:

Պիոներական փողկապը վզին,
Ոտները մինչև ծնկները բոբիկ,
Ճակատը բարձր , աչքերը լուսե,
Հագին սպիտակ, կապտերիզ շապիկ, —
Նայում է նա ջինջ, պայծառ աչքերով
Գերեզմանատան քարերին մի պահ,
Հետո կարծրացած փոշին է քերում
Նա մի հին քարի վրայից ահա:
Նայում է ապա նա փոշոտ քարին
Աղեղանման հոնքերի տակով...
Գրված է վրան.— **«Եղիշե Չարենց,
Բանաստեղծ, ծնված Մակու քաղաքում»:**

Կարդում է նա իր աչքերով ծավի,
Ժպտում է, հիշում կարծես ինչ-որ բան,
Քաղում է ապա մի կանաչ բաղեղ —
Ու շարունակում իր թողած ճամփան:
Ծիծաղով հնչուն ու արծաթաձայն
Միանում է նա կրկին շարքերին —
Եվ, հուշի նման հավիտյան անցած,
Մնում է հանդում մի կորած շիրիմ...

.....
Լսում ես՝ այդտեղ իմ սիրտն է թաղած,
Կոխտոխի նրան քայլերով քո լույս,
Օ, դու, գալիքի գանգրահեր տղա,
Մեր լավ գալիքի ոսկեհեր մանուկ...

ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՔԱՌՈՒՂԻՆԵՐՈՎ

Պատմության քառուղիներով մենք քայլել ենք երկար՝
Անդել, ցաքուցրիվ, անգաղափար,
Հին դարերից մինչև այս հանճարեղ ներկան,
Որ հուրհուրատում է մեր դեմ գալիքնափայլ:
Այն անգո առավոտից, երբ լեգենդական
Իր խարույկն է վառել մեր անգո նախահայրը,
Այս Մասիսի հանդեպ, այս անիրական
Արարատյան դաշտում, — որպես գրույց անծայր մի
Տարածվել է ուղին մեր անպատմելի,
Անծայրածիր ձգվել դարերով ձիգ,
Եվ գնում է այսօր ու երկարվում էլի
Դեպի ի՛նչ անհայտ ավեր ու գալիքներ անծիր...
Բայց ուղին մեր եղել է միշտ մթին,
Եղել է անստգյուտ ու անփառունակ,
Տարածվել է անբոց ու անժպիտ
Ուրիշների փայլով շարունակ
Շառագունված — որքան, որքան աղետավոր...
Որպես անմիտ գրույց՝ մեզ պատմել են մի օր
Նախնիների մասին մեր փառապանծ,
Բայց օրերի հեռվում ես տեսնում եմ միայն
Ստրկություն, մոխիր, մոռացություն ու մահ
Եվ երկրային ընթացք մի անհիմաստ...
Եվ ես, ահավասիկ, հին գրերով այս մեր
Իմ տողերը կոփող մի պոետ —
Ի՛նչ խոսքերով երգեմ և ի՛նչ տենդով պատմեմ
Մեր անանցյալ անցյալը, մեր ընթացքը, որ էլ
Ո՛չ մի գուսան երգով չոգեկոչի հին փառքը
Ու կարոտով անմիտ ետ չնայի, —

Չպանծանա այլևս, որ առանց մեզ աշխարհքը
Կլիներ պարտեզ մի ամայի...

Պատմության քառուղիներում առաջնորդել են նախ
Մեզ նախնիներ անստույգ ու ոչնչատեսիլ,
Մնայլ հեռուներում անձանապարհ առկախ,
Որ իրենց մորթի հետ միասին
Տարել են բախտը մեր թավալգլոր
Երկրներից-երկիր, — օ, տառապանք երկար, —
Նշել են մեզ համար ուղի աղետավոր,
Եվ տոտենը եղել է մեր — գայլ...
Օ՛, նախնիներ... Տեսնում եմ ահավասիկ.—
Հին դարերի խորքում, ուղիներով մռայլ,
Քաղցած, քոսոտ, անբուրդ, դեպի լյառը Մասիս
Քայլում է առասպելյալ մեր գայլը...
Ըննց առաջին օրից բզկտված են նրա
Նիհար կողերը — բյուր գազանների կողմից, —
Եվ կողերով կարմիր ահա քայլում է նա՝
Դեմքը տված գալիք փորձանքների հողմին: —
Որտեղի՞ց է եկել նա, այդ գայլը,
Եվ ինչո՞ւ է արդյոք նա առաջին օրից
Սարսափահար հայացքը հառած լուսնի փայլին՝
Աղեկտուր ոռնում իր սարսափը խորին:
Եվ նա գիտե՞ արդյոք, այդ բզկտված գազանը,
Որ նշված է արդեն նրա ուղին
Ապագայի գրքում, — որ տարիներ հազար
Քայլելու է այդպես անուղի, —
Որ պատմության մռայլ քառուղիներում
Նա բազմաթիվ դարեր պիտի այդպես տանի
Իր բզկտված կողերը — դեպի ինչ անհայտ հեռու,

Ի՛նչ արոտներ կարմիր ու արնանիստ...
Օ, չի եղել մեր գայլը պղնձյա
Եվ ոչ մարմարիոնյա, և ոչ անգամ քարե, —
Նիհար, կողերը լերկ, նա անցել է անծայր
Տափաստաններ, մինչև նա հանգիստ է առել
Այս Մասիսի հանդեպ անիրական,
Այս խորշակյալ, անդուռ Արարատյան դաշտում,
Եվ լուսնի դեմ նստած նա երկար
Ռոնացել է իր վիշտը անկշտում, —
Ռոնացել է անձուկ իր տառապանքը,
Անասնական իր քաղցը, — և ոռնոցը նրա
Դարձել է հիմնը մեր անարձագանք —
Ու դարերով հնչել մեր պատմության վրա...

Ապա առաջնորդել են մեզ տարիներ երկար
Արքաներ անժողովուրդ և գահագուրկ,
Որոնց փառքը՝ մեր հին մատյաններում երգած
Եղել է եղկություն ու քծնություն քսու: —
Օ, դ՛նք, մեր վաղեմի առաջնորդներ,
Առասպելյալ Հայկեր ու Տրդատներ բազում,
Իշխաններ անփառունակ, սին ըղձերի ճորտեր,
Արքաներ անժողովուրդ ու գահագուրկ, —
Դ՛նք, որ դարեր երկար, հազարամյակներ,
Ուրուների նման անկերպարանք
Ապրել եք ու կանգնել օդե ապարանքներ,
Օտար խարույկներից հայցել ոգու կրակ, —
Որ ամբողջ ձեր գոյության հազարամյակներում
Չեք ծնել և ո՛չ մի խոհ սերունդների համար —
Ո՛ր, ո՛ր պատմիչը ձեզ պիտի կարդա ներում,
Օ, դ՛նք, անպտուղ պարտեզներ ու խորաններ ամա...

Ապա առաջնորդել են մեզ տարիներ երկար
Ֆեոդալներ շվայտ ու իշխաններ չնչին,
Հազար երանգներով իրենց դեմքը ներկած, —
Եվ մեր անմահության ակունքները այն ջինջ
Պղտորել են ոխով ու ոչնչությամբ,
Չնչին տենչանքների անխոհությամբ ոսին,
Փաթաթելով վզին մեր մի ճորտային շղթա,
Սերմանելով մեր ողջ ժողովրդի մասին —
Ոչնչության սերմեր, անխոհության,
Թշվառ անհողության և աղապատանքի,
Եվ դրել են դեմքին մեր կնիքը գերության,
Մնել թշվառ կաթով ապաշնորհ կյանքի...

Իսկ նոքա՞, որ եկել են իշխաններից հետո, —
Վերջին ասպետները մեր խեղճության խորին,
Մնված նախնիների անհողության կաթով, —
Օ՛, վարդապետ Մինաս, կամ Իսրայել Օրի, —
Այն ի՛նչ տենչեր են վեհ, ու անխորտակ ու խոր,
Որ սերմանել եք դուք երկրներում օտար,
Եվ ո՞ր, և ո՞ր, և ո՞ր նպատակի շողով
Ձգտել եք կյանքը մեր անմխիթար
Հանել ավունքներից այն սև ու ապերջանիկ,
Նշել սերունդներին ուղի պայծառ, —
Եվ ձե՞զ պիտի արդյոք մենք երգենք հիմն —
Ձեր ո՞ր խոհին, կամ ո՞ր երազանքին անձառ...

...Ահավասիկ ելած մեր լեռներից այն բարձր,
Ուր վառվում էր հույսի մեր խարույկը վերջին,
Շուրջը — խավար գիշեր ու մառախուղ մի թանձր,
Շուրջը — ժայռեր մռայլ ու բարդիներ վերձիգ, —

Ու թանձրացյալ մուժում — ապարանքներ ահա՝
Փոքրիկ, ողորմելի, խեղճ —
Իրենց մութ պատերում մի բուռ ոսկի պահած,
Եվ ճչ մի, ոչ մի մեխ, —
Ո՛չ մի կտոր երկաթ, կամ անագե շաղախ,
Կամ մարմարյա մի սյուն, կամ թեկուզ կիր,
Որ փորձության պահին աձրևներից մխար
Եվ իր ծուխը խառներ ըմբոստության երգին...

Ապարանքը — այսպես: — Իսկ ներքևում — խուղեր՝
Գետնափոր, ստորերկրյա, ցաքուցրիվ,
Թաղված գանգի պես խուլ, գանգի պես անուղեղ,
Կարծես մի խեղճ նախիր
Արածելու ժամին կայծակահար հանկարծ
Կըծկըվել է ահից ու մոխրացել —
Եվ մնացել է տեղը մի մոխրաբույր զանգված
Դարերով անջրդի ու հողմածեճ...
Եվ նոքա — մեր անղեկ առաջնորդները,
Այդ իշխանները եղկ, այդ տերերը վերջին,
Ելել են գիշերով ու մենակ ճամփորդել են
Դեպի հյուսիս, դեպի հյուսիսային որջի
Արջերը սառցասիրտ ու արևաթաթախ, —
Այդպես մեր գայլն էր հին ճանապարհվում որսի՝
Հյուծված, կողերը լերկ և անատամ...

Ես տեսնում եմ նոցա: — Իմ աչքերի առջև
Ահավասիկ իրենց եղկ հասակով ամբողջ
Իրենց խուլ խուղերից ու լեռներից այն բարձր
Ճանապարհ են ընկնում անուղի ու անխոհ: —
Ելած որոնելու հորիզոններ, գալիք
Սերունդների համար արահետներ ուղիղ —

Ինչ են տանում նոքա ուրիշներին տալու,
Այն ինչ բերքեր երկրի ու բարիքներ հողի...
Այն ինչ գանձեր արդյոք, ինչ արգասիք ու բեռ,
Ինչ ոսկիներ ոգու ու գորության...
Ո՛չ: — Տանում են նոքա, որպես շնորհ առձեռն,
Կարավաններ ահի ու թշվառության: —

Ելած որոնելու գալիքների շավիղ,
Ապագայի ընթացք ու հորիզոն —
Նոքա կրում են լոկ անանձնական ցավի
Ու հանգուցյալ փառքի մեռելային կավիճ՝
Հազարամյա մեր դեմքը երիզող...
Եվ անվավեր փառքի առասպելյալ փայլով
Շղարշելով խեղճությունն հազարամյա —
Միջնորդել են նոքա հյուսիսում ու այլուր՝
Ներքինատիպ, զազիր ու զառամյալ...
Խոստացել են նոքա իրենց երբեք չեղյալ
Փառապանձ անցյալի անունով —
Առաջնորդել նոցա Երկիրը Ավետյաց՝
Հանուն որդու, հոգու և հանուն հոր...

Այսպես անցել ենք մենք անխոհ ու անգաղափար
Պատմության քառուղիներով, որպես միրաժ, —
Կտրել ենք երկար մի ճանապարհ,
Եվ ճանապարհը մեր այս
Երբ է արդյոք, երբ է փայլատակել, օ, երբ,
Երբ է վառվել լույսով գալիքնափայլ, —
Եվ ո՞վ, և ո՞վ է մեր ապագային տվել
Անխզելի ընթացք ու գաղափար...

Իսկ նրանցից հետո ահավասիկ իմ դեմ

Մի ձեռք, որ զորություն է տալիս գրչիս —
Մեր պատմության գրքից դարձնում է մի թերի
Եվ բացում է էջը նախավերջին, —
Եվ հանդես են գալիս — անկերպարանք անդեմ —
Երեկվա մեր տերերը չնչին: —
Օ, վաշխառու ճորտեր, հացկատակներ, մթին
Սերմանողներ քանու ու մուրացկանության, —
Մեզ ժառանգած գանձի, օ, վատնիչներ հետին,
Որ ավերում հեռու ձեզ ապաստան գտած —
Կերտեցիք դոյակներ ու ապարանքներ,
Մեր անունից մրրիկ սերմանեցիք —
Եվ այսօրվա ձեր խեղճ ոչնչությանն անգետ
Վերջին խարիսխը մեր
Վաճառքի հանեցիք...
Եվ կործանվեց ձեր փառքը: Ապարանքները ձեր
Միրաժների նման անապատի
Անէացան մի օր — և ո՛չ մի ձեռք
Չդրոշմեց ձեր հետքը պատմության ճակատին...
Որպես փոշի — անցաք, որպես քամի,
Եվ ո՛չ մի, ո՛չ մի մատյան
Չի նշելու երբեք ձեր ցնորքը անհիմն
Իր էջերում անջինջ ու անհատյալ...
Անէացավ ձեր փառքը: — Եվ այն, որ դեռ ունեք
Աշխարհի բոլոր հեռուներում —
Կկործանվի մի օր ամենուրեք
Եվ գալիք պայծառ օրերում
Ո՛չ մի գուսան երբեք իր երգերում հնչեղ
Չի կարդա նզովք անգամ ձեզ, —
Դո՛ւք, որ միայն ոգու խեղճություն եք ցանել
Եվ գալիքում — տխուր մոռացություն հնձել...

Իսկ ժողովուրդը, որ եղել է հանձարեղ,
 Եղել է որմնադիր, եղել է կառուցող,
 Քաղաքներ է շինել, պարիսպներ է շարել,
 Կանուրջներ է գցել կոր գծով, —
 Որ դարերի միջով մինչև այգն այս հասած՝
 Կրել է մեջքի վրա իր,
 Օ՛, եղկելի տերեր, զազիր ու բազմազան
 Մեր բռնությունը բիրտ...
 Ունի՞ արդյոք թեկուզ մի աննշան մասնիկ
 Վաստակներում ձեր այս անքանքար —
 Ժողովուրդը, որ իր աշխատանքն է ազնիվ
 Ձեր սեղանին բերել՝ արնաքամ: —
 Օ, ո՛չ: — Ապրել է նա իր ճորտային կյանքով,
 Խոր խավարում՝ արև երազել, —
 Եվ երգել է դարեր իր ռամկական հանգով
 Իր խոհերը արդար ու վսեմ:
 Ստեղծել է նա իր հեքիաթները, — և իր
 Հնամյա վեպում հանձարեղ —
 Իր ապագա կյանքի գաղափարը կարմիր
 Եվ անմահ խորհուրդն է դրել:
 Խոր գերության ներքո, այնուամենայնիվ,
 Պատմության քառուղիներում ոլորապտույտ,
 Պայքարել է ոգով, մաքառել է նա միշտ,
 Եվ չի կորել դաժան տարիներում այն մուր: —
 Խոր գերության քարե կամարների ներքո,
 Բռնության տակ հայրենի և օտար,
 Նա մեր անպարտ ոգու ստեղծարար բերքի
 Ճանապարհն է հարթել անդադար:
 Այդ ճանապարհն է, որ չնչին արքաների
 Եվ բոլոր տերերի ոչնչությանն ընդդեմ —

Դարձրել է ոգին մեր — այնքան բերրի,
Ամեն ճորտության անընտել:
Այդ ճանապարհը ձգվում է ահավասիկ
Մեր օրերից մինչև միջնադարյան հեռուն,
Մինչև դարերը հին, ուր մենք հազիվ ենք
Պատմության ընթացքը տարբերում:
Քայլել են քարքարոտ այդ ճանապարհով
Գորշ, անանուն մարդիկ, գեղջուկ ճորտեր, —
Կրել են կրծքերում գաղափարներ գերող,
Ստեղծարար մտքեր, բոցե բառեր, որ դեռ
Չեն խոյացել երկինք, չեն ընդունել դեռ ձև,
Բայց կհառնեն մի օր կերպավորված, —
Օ՛, հանձարեղ ոգու դեռ չբացված գանձեր,
Եվ հանձարի հանքեր դեռ չփորված...
Ա՛յս է տվել նրան ոգու անհուն կորով
Եվ այս է մեզ փառք սահմանել, —
Բայց կարո՞ղ էր արդյոք՝ կապանքներում գերող՝
Իր հուրը անեղծ նա պահել...
Արքաների օրով և իշխանների
Կքել է ճորտության կապանքներում նա լուռ,
Եվ անգամներ բազում նա քշվել է գերի,
Եվ գերությունը իր կրել է համր ու լուռ: —
Եվ գերության գրկում կեղեքող
Յուրաքանչյուր գերին՝ աչքը ահեղ մահի՝
Ծածկել է խեղճության թաղիքով,
Իբրև անգին մի գանձ, իբրև ավանդ վերին
Իր հանձարեղ ոգու կրակն անշեջ,
Ստեղծարար այն հուրը, — և բոլորից թաքուն
Վառել է միայնակ, վախվրխելով, ինչպես
Հանցագործն է վառում իր լապտերը միգում:

Ջլատվել է այսպես ժողովրդի անեզր,
Հավաքական հանճարը զարկիչների հանդեպ, —
Եվ դարձել է ահա ժողովուրդը նս,
Իր տերերի նման, անուղի ու անդեմ...
Իսկ ապա, երբ փոխվել է ընթացքը դարերի,
Երբ դարերում մարել է թիթեղյա,
Սակայն շլացուցիչ պորփյուրն արքաների —
Եվ արքաների տեղ այն
Ոսկին է նվաճել իշխանություն ու փայլ,
Բաժանել արյունոտ դափնիներ,
Պետություններ կանգնել, ուր պճնություն ու փառք
Կարելի է գնել, —
Նա քշվել է կրկին նախիրների նման
Դեպի թիարաններն անհաց աշխատանքի,
Եվ վաստակել այնտեղ մինչև ի մահ՝
Ընտելացած արդեն անհնքնություն կյանքի:
Եվ անհաց վաստակի այդ թիարաններում,
Ինչպես առաջ՝ դաշտերում ճորտության —
Վիճակվել է նրան մի կապարե հեռու
Կրկնակի տառապանքի և գերության:
Նրա գլխին շաչող այդ նոր խարազանը
Եղել է երկձյուղ, ինչպես քիստ, —
Եվ վաստակը ոգու, որ սրբազան է —
Արգելված է եղել նրան միշտ:
Բայց առաջին անգամ իր գոյության չարքաշ
Հազարամյա ուղու ընթացքում —
Նա այստեղ է տեսել շողշողացող մի այգ,
Որ պայքարով է բացվում...

Եվ այսպես — պատմության քառուղիներով
Անցել ենք մենք անդել ու անգաղափար,
Շառագունված անվերջ ուրիշների հրով, —
Եվ մեր ճանապարհը անփայլ
Եղել է ճանապարհ ունայնության, մահի —
Եվ չենք կարող այսօր ձեզ մեծարել
Օ, նախնիներ մեր խեղճ, առաջնորդներ մեր հին, —
Մեր պատմություն անդեմք ու անհանձարեղ...
Ահավասիկ ելած ձեր աներազ քնից,
Նզովում ենք մենք ձեր եղկությունը մթար —
Օ՛, կերտողներ չնչին մեր անհանձար հնի
Եվ հերոսներ անքանքար մեր պատմության...
Մոլորակի վրա այս խայտաբղետ,
Աշխարհի սկզբից մինչև վախճանը
Երևի առաջին ժողովուրդն ենք մենք,
Որ կամենանք անգամ — դավաճանել,
Անկարող ենք փառքին մեր ու պատմությանն անցած,
Ու կանգնած ենք ահա ապագայի հանդեպ
Զարմանալի՛ թեթև, զարմանալի՛ անդեմ՝
Մերկության պես տկլոր ու անանցյալ...
Այդ մենք ենք երևի այն ուղտը հաստակող,
Որ Հիուսի առակին հակառակ —
Պիտի մտնենք՝ անգամ ասեղի նուրբ ծակով՝
Ապագայի դրախտը անարատ...
Այդ մենք ենք երևի այն հարուստը,
Որ անցյալի մեր այդ տկլորությամբ հարուստ —
Պիտի ժառանգենք մեր դարերի կորուստը,
Որ բոլոր տկլորներին սահմանված է վերուստ...

ՆԱՎՁԻԿԵ՛

Կնոջս՝ Արփենիկ Չարենցի հիշատակին

Հարվածներ

I

Նայադների՛ նման, նայադների՛ նման
Կարոտներիս ձայնով կանչում է ինձ,
Խոստանալով սիրո անհատնելի հմայք
Եվ թողնելով մորմոք և կորստի կսկիծ...

Մանկությունից անդարձ՝ իմ օրերում անցած,
Տարիներիս կարմիր ավազի մեջ —
Ինձ թվացել է միշտ, որ կարոտիս կառչած
Ինձ սպասում է իմ Նավզիկեն...

Նախ՝ կարոտի նման դեռ անծանոթ կյանքի,
Բիլ ծովերում նավող նավակի մեջ՝
Իբրև ցնորք գայթող, կամ երազանք անգին —
Հեռուներից կանչեց իմ Նավզիկեն:

Եվ օրերում ապա, տարիներում անդարձ,
Վայրկյաններիս կարմիր ավազի մեջ —
Երազեցի ընդմիշտ, թե կարոտիս կառչած՝
Ինձ սպասում է իմ Նավզիկեն...

1 Նավզիկե - Հոմերոսի «Ոդիսականում» Նավզիկեն ֆեակների արքա Ալկինոսի չքնադագեղ դուստրն է, որը հանդիպելով նավաբեկության հետևանքով կղզի նետված Ոդիսևսին, զգեստներ տվեց նրան և առաջնորդեց հոր պալատը:

Մերթ աղջկա նման, մերթ մանկական տեսքով,
Մերթ որպես կին՝ տեսած երազի մեջ, —
Մերթ իբրև կույս անեղծ, մերթ մի Մանոն Լեսկո —
Պատկերացել է ինձ — իմ Նավզիկեն:

Մերթ սպիտակ, որպես մարմարոնյա արձան,
Մերթ միկենյան կավե մի վազի պես, —
Մերթ եբենյա¹ մարմնով եգիպտոսի դարձած՝
Հնայել է հեռվից իմ Նավզիկեն: —

Մերթ կոնքերով ողորկ, որպես ձուլած արծաթ,
Մերթ՝ որպես էգ մի օձ երազի քեզ՝
Մերթ՝ աչքերով կանաչ, մի կին դարձած —
Անեղծ մի կույս դարձած իմ Նավզիկեն:

Մերթ շորերով շրշուն, մերթ ծածկոցով ծածան,
Մերթ՝ լուսնային շղարշ հագածի պէս, —
Ամբողջովին մերթ գոց, մերթ մերկացած՝
Կնությունը բացած — իմ Նավզիկեն...

Նա մերթ կանչել է ինձ սրինգային ձայնով,
Մերթ՝ քնարի քնքուշ նվազի պես, —
Մերթ՝ դարերով ծանոթ, մերթ՝ միայն նոր
Ինձ հարազատ ձայնով — իմ Նավզիկեն:

Վերելքներում անծայր, հովիտներում այն ցած,
Կամ ծովափնյա ոսկե ավազի մեջ, —
Մերթ շառաչում ծովի, մերթ լճերում անծայն —

1 եբենյա - եբենոսից՝ եբենոսի փայտից

Ես լսել եմ քո քայլքը, իմ Նավզիկէն:

Ես սպասել եմ քեզ յուրաքանչյուր վայրկյան,
Եվ երագել, որ երթըս երագվի քեզ, —
Յուրաքանչյուր վայրում, յուրաքանչյուր վայրկյան,
Կնոջական ցնորք իմ, իմ Նավզիկէ...

Եվ հանձարեղ երգում, ն' հանձարեղ գրքում՝
Եվ հանձարեղ ամեն մի կտավի մեջ, —
Եվ հյուսիսում, և հին Արևելքում,
Եվ հարավում դեղին, իմ Նավզիկէ:

Շրջադարձում, երթում, քայլափոխում ամեն.
Հսկող հսկա դեպքի, կամ դավի պէս, —
Ես սպասել եմ, որ կամ դու, կամ ես
Կձանաչենք իրար, իմ Նավզիկէ:

Յուրաքանչյուր բացվող առավոտվա, կամ իմ
Յուրաքանչյուր տեսած երագի մեջ, —
Անգամ մի դուռ է երբ իմ դեմ բացում քամին—
Հանդիպումդ եմ հսկում, իմ Նավզիկէ:

Մանկությունից իմ լուրթ — մինչև կեսօրն իմ թեք,
Իմ օրերում՝ անցած երագի պէս, —
Ես սպասել եմ, որ — ահա կելնես իմ դեմ,
Ամենօրյա ցնորք իմ, Նավզիկէ:

Եվ իմ գրքերն ամեն, և իմ երգերն անմեռ,
Եվ բորբոք հուրն իմ այս ծարավի կեզ, —
Ինչ որ արել եմ ես, ինչ անելու եմ դեռ —

Քեզ գտնելու համար է, իմ Նավզիկե...

Եվ մինչև օրն այն սև, մինչև դառնա նսեմ,
Մինչև ավյունս ամբողջ նվազի — քեզ
Ես փնտրելու եմ իմ ուղիներում լուսե,
Անհասնելի՜ իմ սեր, իմ Նավզիկե...

Եվ պոետի հոչակ, և՛ փառքի տենչ խորին,
Եվ արնահամ երգի, երազի սեր, —
Ես տենչացել եմ լոկ հավատալով, որ ինձ
Դեռ սպասում ես դու, իմ Նավզիկե...

Որ վարդերիս անդարձ, տարիներիս հնձած,
Անդառնալի ցնդած երազի տեղ —
Իմ օրերի վերջում, իբրև անհուն ընծա —
Ինձ ժպտալու ես դու, իմ Նավզիկե...

Նայադների՜ նման, նայադների՜ նման,
Կարոտներիս ձայնով կանչել ես ինձ, —
Խոստանալով սիրո անհատնելի հմայք
Եվ թողնելով լոկ մահ և կարոտի կսկիծ...

II

Նայադների՜ նման, նայադների՜ նման,
Կարոտներիս ձայնով կանչեց նա ինձ, —
Նա խոստացավ սիրո անհատնելի հմայք
Եվ ինձ թողեց միայն մահնու կսկիծ...

Նաժիշտներով իր յոթ շրջապատված՝
Նաժիշտներով սիրո և դավի կեց, —

Իբրև հոժանր կամքով մահապարտված՝
Ընդունեց սերն իմ սև — իմ Նավգիկեն...

Կարոտներիս ծովի կղզիներում անցած
Դու իմ կղզին եղար միակ ոսկե, —
Բայց սև աղետ դարձավ և մահացու հանցանք
Քեզ համար սերն իմ սև, իմ Նավգիկեն...

Եվ վարդագույն, ինչպես մի վարդագույն մարջան,
Կարոտներիս կարմիր ավազի մեջ —
Դու ժպտացիր, անցար, աներևույթ դարձար,
Օ, մահացու իմ սեր, իմ Նավգիկեն...

III

...Արդեն նայի՛վ դարձած նայադների նման,
Նայադների նման քնքուշ ձայնով
Խոստանալով գարնն, գարնանային հմայք —
Այն ո՞վ է ինձ կանչում, այն ո՞վ...

Ինչպես Ուլիս՝ տրված կարոտներիս կայմին՝
Նայադների չքնաղ երգին գերի
Ամբողջովին տրված իմ հուշերի ձայնին,
Ես մոտեցա կրկին այն ափերին...

Միթե կրկին իբրև վերադարձող Ուլիս՝
Մի անհնար, չքնաղ երազի մեջ —
Պիտի տեսնեմ կղզին այն, ուր սիրով լի՝
Ինձ հանդիպեց մի օր — իմ Նավգիկեն...

Նոյն նայադներն ահա — և կախարդիչ նույն երգը,—
Բայց ավելի՛ անհուն ու հմայիչ...
Եվ մոտենում է նոյն կախարդական եզերքը՝
Բայց... ինչո՞ւ է թվում նա ամայի...

Նոյնն են ավերը լուրթ, — և պտույտի ելած
Նոյն աղջիկներն ահա, — և Նավզիկեն...
Բայց նա նայեց անթարթ և աչքերում ցուլաց
Անդառնալի անցածը — երազի պէս...

Եվ սուզվելով, ինչպես մի վարդագույն մարջան,
Տարիների կարմիր ավազի մեջ՝
Անվերադարձ անցավ և զառանցանք դարձավ —
Մանկությանն պես անցած — իմ Նավզիկեն...

IV

Նայադների՛ նման, նայադների՛ նման,
Կարոտներիս ձայնով կանչեցին ինձ,
Խոստանալով սիրո անհատնելի հմայք,
Եվ թողնելով միայն — մահու կսկիծ:

Արկածներիս ծովի կղզիներում անցած
Ինձ հանդիպեց քանի՛ Նավզիկե,
Որ հեռացավ, անցավ իր կարոտին կառչած՝
Իբրև ուրիշ Ուլիս, ուրիշ սէր...

Հեքիաթային, կապույտ իր եզերքին կառչած՝
Իբր ուրիշի՛ սիրո մի Նավզիկե —
Իր Ուլիսին հսկող արքայադուստր դարձավ՝
Կարոտներիս կարմիր ավազի մեջ...

Եվ կարոտիս կառչած արքայադուստր կարծած
Քանի՛, քանի՛ չքնաղ Նավզիկե —
Ընկղմվեցին, կորան, որպես կարմիր մարջան՝
Կարոտներիս կարմիր ավազի մեջ...

Արկածներիս կապույտ կղզիներին կառչած՝
Վայրկյաններիս կարմիր երազի մեջ՝
Մի՛շտ ուրիշի սիրո արքայադուստր դարձավ
Ինձ հանդիպած ամեն մի Նավզիկե...

Բայց ուրիշի երկրում արքայադուստր դարձած
Իմ կորցրած ամեն մի Նավզիկե
Ինձ հանդիպեց կրկին և սիրուհի դարձավ —
Իմ երգերի կարմիր ավազի մեջ...

Երազներում անվերջ երազելով նրանց,
Իմ կրքերի կարմիր ավազի մեջ —
Ինչ-որ մնում էր դուրս իմ երգերից գրած —
Իմ չսիրած աղջիկ, տվեցի քեզ...

Տարիներում անցած իմ կարոտին կառչած՝
Իմ չերազած միակ իմ Նավզիկե, —
Ում սպասում էի — կորցրրի նրանց՝
Երազներում սիրած, երազի պէս...

Արկածներիս կարմիր կարոտներում փնտրած՝
Ինձ չժպտաց և ճշ մի Նավզիկե, —
Եվ ինչ տալու էի ես աշխարհում նրանց —
Իմ չսիրած աղջիկ, տվեցի քեզ...

Ինչ որ դեռ դուրս մնաց իմ երգերում գրած՝
Իմ կրքերի կարմիր ավազի մեջ, —
Ինչ որ տալու էի ես աշխարհում նրանց —
Կյանքում տվեցի քեզ, իմ Նավզիկէ:

Ուղիներում կյանքի, բիրտ օրերում մեր այն,
Ինչ-որ կարոտ էր, հուր — ես տվի քեզ,
Որ չըմնա երա՛զ էլ, որ երազեմ նրանց,
Որ չկանչե էլ ո՛չ մի Նավզիկէ: —

Սակայն կրկին, կրկին, նայադների նման:
Կարոտների ձայնով կանչում են ինձ,
Խոստանալով սիրո անհատնելի հմայք,
Եվ ինձ տալով միայն — մահո՛ւ կսկիծ: —

Ո՛չ գգվանքներս՝ քեզ շռայլորեն ցրած՝
Գիշերներիս կարմիր երազի մեջ, —
Ոչ կարոտներս անհուն՝ իմ երգերում գրած, —
Չսպառեցին կարոտն իմ, Նավզիկէ: —

Նայադների՛ նման, նայադների՛ նման, —
Կարոտների կանչով կանչում ես ինձ,
Եվ կանչելու ես ինձ, քանի կյանքում դեռ կամ,
Խոստանալով ինձ սեր, տալով — կսկիծ...

Եվ կկանչեն նրանք, մինչև անշնչացած՝
Վայրկյաններիս վերջին երազի մեջ՝
Ինձ համբուրի՝ իբրև իր Ուլիսին տենչած՝
Վերջին շնչիս կառչած իմ Նավզիկեն...

ԾԻԱԾԱՆԸ

1

Լուսամփոփի՜ն պես աղջիկ՝ աստվածամոր աչքերով,
Թոքախտավոր, թափանցիկ, մարմինի՜ն պես երազի,
Կապոնյտ աղջիկ, ակաթի՜ ու կաթի պես հոգեթով,
Լուսամփոփի՜ն պես աղջիկ...

Ես ի՛նչ անեմ, ի՛նչ անեմ, որ չմեռնի իմ հոգին,
Որ չմարի իմ հոգին քո ակաթե աչքերում.
Ես ի՛նչ անեմ, որ մնա ծիածանը երեքգույն,
Որ չցնդի, չմարի՛ իմ հոգու հեռուն...

Լուսամփոփի՜ն պես աղջիկ՝ աստվածամոր աչքերով,
Թոքախտավոր, թափանցիկ, մարմինի՜ն պես երազի,
Կապոնյտ աղջիկ, ակաթի ու կաթի պես հոգեթով,
Լուսամփոփի՜ն պես աղջիկ...

1 ակաթ, ազաթ – կվարցի գույնզգույն շերտեր ունեցող կիսաթանկագին քար

ԱՆԿՈՒՄՆԵՐԻ ՍԱՐՍԱՓԻՑ

Ես եմ հիմա — մի պոետ. և իմ անունը — Չարենց —
Պիտի վառվի դարերում, պիտի լինի բանրձր ու մեծ:

Ես եկել եմ դարերից ու գնում եմ հաղթական
Դեպի դարերը նորից՝ դեպի վառվող Ապագան:

Բնչ է ուզում ինձանից կապույտ մորմոքը հրի.
Բնչ է ուզում քո հոգին, հազարամյա Նաիրի:

Եվ ինչո՞ւ ես դու փռել իմ դեմ քո բույրը բոլոր
Եվ իմ մորմոքը վառել թախիծներով ահավոր:

Եվ ինչո՞ւ է իմ առաջ ելել աղջիկը քո հին՝
Բորբ աչքերով իր կանաչ ու հմայքով իր դեղին:

Ուզում է մերկ լինեմ ես, ու անսփռփ, ու անօգ,
Որպես մեռել մի հրկեզ, որպես կորած մի մանուկ:

Եվ չարձակած ճչ մի նետ, անկումների սարսափից,
Ես փախչում եմ ահա ետ — ես նահանջում եմ նորից:

Եվ աչքերս, որոնց դեմ կանգնել է բիլ մի նկար —
Նորից հառնում են դեպի ամբոխները խելագար:

Նրանք ելել են նորից, նրանք շատ են, նրանք վառ,
Ու ավերեն պիտի ձեր քաղաքները լուսնահար:

Ո՛չ մի հմայք էլ պիտի ձեր աշխարհը չունենա՝
Նրա տեղ մահ ու ավեր, վերք ու մոխիր կմնա:

Ու չի ելնի մոխրից տխուր հմայքը ձեր տան,
Ու չի լինի էլ սիրո քաղցր ու կապույտ ձեր շղթան:

Չեն վառվելու տոփակեզ կանաչ աչքերը էլ ձեր, —
Նրանք մոխիր կդառնան, չեն բորբոքվի նրանք էլ:

Եվ չի հիշի ո՛չ մի սիրտ, որ դարերի մեջ մի օր
Սիրտս եղել է գերի անկումներին ահավոր:

Որ եղել է դարերում մի սարսափի նման կին,
Որը նետել է հեռու աստղանկար իմ հոգին:

Նրանք կգան, կավերեն, և չի մնա էլ ոչինչ՝
Ո՛չ դրախտը ձեր գեհեն, ո՛չ թախիծը ձեր դյուրթիչ:

Եվ չի լսի ո՛չ մի կին իմ անկումի մասին այս,
Որ դարձրեց իմ հոգին թարախակալ մի երագ:

Եվ չի մատնի ո՛չ մի բառ շնչում իմ տոթ երգերի,
Որ եղել են ես տկար, որ եղել են ես գերի...

Ես պոետ եմ — և հիմա իմ վառ երգերը պիտի
Դեպի գալիքը թոչեն սլաքների պես նետի:

Ես եկել եմ դարերից ու գնում եմ հաղթական
Դեպի դարերը նորից, դեպի կարմիր ապագան...

ԹՈՒՂԹ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾ ԲԱՐԵԿԱՄԻՍ՝ N. N.–ին, ԳՐՎԱԾ ԵՐԵՎԱՆԻՑ

Ահա կրկին գրում եմ քեզ,
Իմ լավ ընկեր, իմ բարեկամ,—
Օ, քեզ, անհայտ, բայց մեծ երգիչ,
Ողջոյն, ողջոյն պոետական:—
Գրում եմ քեզ ես պարզ հանգով,
Ռիթմով հստակ, յամբով մեկին,
Գրում եմ քեզ կարոտանքով,
Ինչպես Պուշկինը՝ Դելվիգին...

Սրտով խաղաղ եմ ես հիմա
Ու խոհերով հստակ, մաքուր:
Իջել է իմ սրտի վրա
Զարմանալի հանգստություն:
Ձեռն իմանում ինքս էլ սակայն,
Թե ինչը ինձ այսպես փոխեց.
Քայլ էր սա մի հերոսական,
Թե՛ տարիքս են արդեն կոխել:—

Դարձել եմ լուրջ, ինքնավստահ,
Ձեռք եմ քաշել հիմա մանրից...
Իմ սենյակում երեկ նստած՝
Կարդում էի Ալեքսանդրին:
Կարդում էի... Եվ իմ հոգին
Հսկա մի խինդ էր ողողում.—
Այդքան պայծառ ու ահագին
Արեգակն է միայն շողում:

Եվ կարդալով Ալեքսանդրին՝
Կրկին անգամ ես հասկացա,
Թե ինչո՞ւ է նրա անդրին
Սերունդների սրտում կեցած:
Թե դարերի հորիզոնում
Չսուզվելով՝ ինչո՞ւ է նա
Անվերջ շողում ու բարձրանում
Եվ միշտ պայծառ պիտի մնա: —

Գրում եմ քեզ ահա ես հին
Պատասխանը այդ հին հարցի.
Թե ուզում ես երգդ լսեն՝
Ժամանակիդ շո՞ւնչը դարձիր:
Կապվիր նյարդով յուրաքանչյուր
Քո օրերին ու քո դարին,
Կյանքը սիրիր լիահնչյուն
Ու մի՛ դավիր քո քնարին:—

Հարկավոր է ձուլվել դարին,
Ասում եմ ես... Բայց կամ արդյոք
Այդքան անհուն ու դժվարին,
Այդքան թե՛ պարզ, թե՛ բարդ մի գործ:
Մարդիկ կան, որ կարծում են, թե
Ով ավելի բարձր է գոռում՝
Նա՛ է միայն դարի տենդով,
Դասակարգի խանդով եռում:

(Մի ժամանակ, դժբախտաբար,
Ես էլ էի այդպես կարծում,
Բայց վերցրած պայծառ քնար՝

Ազատվել են ահա փորձում
Այդ մարմաջից... թեկուզ... թեկուզ...
Ապագայում գուցե ցավեն,
Քանզի դա ն հեշտ էր, ն պարզ,
Ե՛վ անվսաս, ն շահավետ...)

Մեր շուրջը, տեն, ինչքանն դեմքեր,
Ինչքանն մարդիկ, շեփոր առած,
Երգում են գործ, երգում են տեմպ,
Երգում երգեր բարձրաշառաչ:—
Երգում է, տեն, գիշեր ու զօր,
Պոետների մի ողջ բանակ,
Սակայն երգեր քիչ կան այսօր,
Այլ կա հաճախ թուղթ ու թանաք:

Մե՛ծ է այսօր բանակը մեր.
Թե բոլորիս քշեն զինվոր՝
Կառնենք գյուղեր ու քաղաքներ,—
Բայց երգեր ենք գրում այսօր:
Երգում ենք սեր, երգում ենք մահ,
Երգում պայքար ու աշխատանք,
Մեր երգերում, սակայն, չկա
Այսօր ո՛չ սեր, ո՛չ խոհ, ո՛չ կյանք:—

Ի՛նչ են մեր մեծ դարի հանդեպ
Երգերը մեր թոթովախոս...
Մենք, որ մի նոր կյանք ենք կանգնել,
Չունենք երգեր հատու ու խոր:
Ինչ գրել ենք մինչև հիմա՝
Եղել է լոկ առաջաբան

Մի վիթխարի երգի համար,
Որ գալու է, բայց դեռ չկա:

Չհավատան դու ինքնագոհ
Պոետներին մեր այն բազում,
Որ հնայված իրենց երգով՝
Ներբողներ են իրար ասում:
Շանտ է չնչին մեր ապագան,
Թե որ դրանց երգին նայես.—
Օ, դարը մեր հերոսական
Այդ երգին է միթե վայել...

Բայց նա կգա, պոետն այն մեծ,
Մեր երագած պոետը նոր,
Եվ ներկայիս մարդուն կերգե
Երգով իր վեհ, ու բորբ, ու խոր:
Պղնձաձույլ իր քնարով
Շունչը կերգե այս մեծ դարի,
Կայրե սրտերը սուրբ հրով—
Ու չի դավե իր քնարին...

Մեր վիթխարի դարը ահա
Շառաչելով, ընդդեմ հնի,
Բարձրացրել է, որպես վահան,
Հսկա անունը Լենինի:
Եվ ուր առաջ բանտ էր խավար,
Ճորտությունն էր ուր լուռ քնել—
Ալեկոծվում են հողմավար
Անծայրածիր բազմություններ:

Աղմկում է հողմանման
Սոցիալական ծովը հիմի,
Կյանքը այսօր օրհասական
Բախումների օվկիան է մի:
Լեռնացել են իրար հանդեպ
Երկու հսկա դասակարգեր,
Ընկնում են հին գահեր այնտեղ,
Այստեղ կանգնում չեղած կարգեր,—

Եվ այս անդուլ դարում ահա,
Այս լեռնացող օվկիանում
Ապրում են բյուր մարդիկ հիմա,
Տխրում, տքնում, ուրախանում,
Մարդն է ապրում, ինչպես առաջ,
Հուզումներով իր կենդանի.
Ունի կրքեր բազմաշառաչ,
Սրտում հազար հույզեր ունի,—

Եվ ինչ... այս բորբ, այս կենդանի
Հույզերը հորդ երգելու տեղ—
Միաչքանի, միոտանի
Մարդն են երգում հիմա անթև.
Մարդն են երգում, որի կրծքում
Երգեհոն է դրված կարծես,
Որ ճիչեր է միայն փղձկում,
Չունի ո՛չ խանդ, ո՛չ խիհնդ, ո՛չ սեր:

Սակայն դու չե՞ս գտնում արդյոք,
Որ վիթխարի այս մեր դարում
Իր հույզերով ու կրքերով

Ավելի է մարդը հարուստ:
Ինչէն է նա այսօր տեսել,
Ինչէն ապրել ու զգացել,
Եվ ինչն է նա համարել սեր.
Եվ ինչով է ուրախացել...

Տեսել է նա Հոկտեմբերի
Անօրինակ պայքարը մեծ,
Ընդվզումի տարիների
Օրերը բորբ ու հողմածեծ:—
Կործանումն է տեսել հնի,
Պալատների անկումն անդարձ,
Տեսել է մահը Լենինի,
Կորուստն այս խոր, անվերադարձ:

.....

Ինչքան է այս ամենը բարդ...
Այս ամենի հետ միասին՝
Մարդը էլի՛ մնում է մարդ,
Որ ունի սեր, որ ունի սիրտ:
Կարող ես դու՝ երգի՛ր նրան՝
Իր հույզերով մեծ ու մանրիկ,—
Բայց այսպիսի երգի համար...
Քնարն է պետք Ալեքսանդրի:

Քնարն է պետք Ալեքսանդրի,
Ու քնարի հետ միասին՝
Այդքան անհուն ու ահագին,
Այդքան պայծառ ու վեհ մի սիրտ:—
Իր միտքն է պետք պայծառատես,

Որ օրերի վեճի միջից
Հիմնականը մանրից գատնե
Եվ կարկաչն ջինջ ու վճիտ:—
Որ առօրյա աղմուկների
Միջից տեսնի օրը գալիք
Եվ չդառնա ոգով գերի
Ծնծղաներին աղմկալի,—
Տեսնի՜ ոգով, թե ինչն է, որ
Դառնալու է էգուց անցյալ,
Եվ ինչն է, որ՝ հեռու մի օր՝
Պիտի կանգնի բւրձր ու պայծառ...

Եվ նա կգա, պոետն այդ մեծ,
Մեր երագած պոետը նոր,
Եվ ներկայիս մարդուն կերգե
Երգով իր վեհ, ու բորբ, ու խոր:—
Պղնձաձույլ իր քնարով
Շունչը կերգե մեր մեծ դարի,
Կայրե սրտերը սուրբ հրով—
Ու չի դավե իր քնարին...

Վերջացրի:— Գիշեր է խոր:—
Եվ գիշերվա այս խոր պահին
Գլխիս վրա թառել է լուռ...
Իմաստուն բուն Միներվայի¹:
Եվ առույգ է սիրտս շնչում,
Կասկածանքներ իմ մեջ չկան:—
Դե՛, ընդունիր հազար ողջուն,
Պոետական իմ բարեկամ...

1 Միներվա – հին հռոմեական աստվածուհի

Հայրենիքում

Ձյունապատ լեռներ ու կապույտ լճեր:
Երկինքներ, որպես երազներ հոգու:
Երկինքներ, որպես մանկական աչեր:
Մենակ էի ես: Ինձ հետ էիր դու:
Երբ լսում էի մրմունջը լճի
Ու նայում էի թափանցիկ հեռուն –
Ջարթում էր իմ մեջ քո սուրբ անուրջի
Կարոտը այն հին, աստղային, անհուն:
Կանչում էր, կանչում ձյունոտ լեռներում
Մեկը կարոտի իրիկնամուտին:
Իսկ գիշերն իջնում, ծածկում էր հեռուն՝
Խառնելով հոգիս աստղային մութին ...

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԱԽԱԲԱՆ	3
ԵՂԻՇԵ ՉԱՐԵՆՑ	5
ՍԱՅԱԹ-ՆՈՎԱ	9
ՏԱՂԱՐԱՆ	9
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ	21
1. ՃԱՄՓԻՆ	23
2. ԱՆՔՈՒՆ ԳԻՇԵՐԻՆ	24
3. ՄԵՌԵԼՈՑ	28
ԴԱՆԹԵԱԿԱՆ ԱՌԱՍՊԵԼ	29
ԱՄԲՈՒԽՆԵՐԸ ԽԵԼԱԳԱՐՎԱԾ	54
ՏԱՂ ԱՆՁՆԱԿԱՆ	65
ՀԵՌԱՑՈՒՄԻ ԽՈՍՔԵՐ	66
ՄԱՀՎԱՆ ՏԵՍԻԼ	67
ԱՆՎԵՐՆԱԳԻՐ	69
ԱՆՎԵՐՆԱԳԻՐ	69
ԱՆՎԵՐՆԱԳԻՐ	70
ՄՈՐՍ ՀԱՄԱՐ ԳԱԶԵԼ	73
Ա.Բ. -ԻՆ	74
ՀԱՐԴԱԳՈՂԻ ՃԱՄՓՈՐԴՆԵՐԸ	76
ԻՄ ՕՐԵՐՈՒՄ ԵՍ ՑԱՆԿԱՑԱ ԼԻՆԵԼ ՎՍԵՄ ԵՎ ԻՆՔՆՈՒՐՈՒՅՆ	78
ՄԵՐ ԼԵԶՈՒՆ	79
Հ.Թ.	80
Հ.Թ.	80
Հ.Թ.	80
Ա. Մ	80
ԳԻՇԵՐԸ ԱՄԲՈՂԶ ՀԻՎԱՆԴ, ԽԵԼԱԳԱՐ	81
ՇԱՄԻՐԱՄ	82
ՊՈՒՏ	84
ՊԱՏԱՀԱԿԱՆ ԱՆՑՈՐԴԻՆ	85
ԱՐՏԻՍՏԸ	86
ԱՇՆԱՆԱՅԻՆ	88
ՎԱՀԱՆ ՏԵՐՅԱՆԻ ՀԻՇԱՏԱԿԻՆ	92
ԿԱՐՄԻՐ ՍՈՆԵՏ	94
ՉԱՐԵՆՑ-ՆԱՄԵ	96
ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՔԱՌՈՒՂԻՆԵՐՈՎ	122
ՊՈՒՄՆԵՐ	122
ՍԱՍՈՒՆՑԻ ԴԱՎԻԹԸ	122
ԴԵՊԻ ԼՅԱՌԸ ՄԱՍԻՍ	153

ԳոՎՔԻ ԽԱՂՈՂԻ, ԳԻՆՈՒ ԵՎ ԳԵՂԵՑԻԿ ԴՊՐՈՒԹՅԱՆ	162
ԷՊԻՔԱԿԱՆ ԱՌԱՎՈՏ	177
ԷԼԵԳԻԱՆԵՐ ԵՎ ԱՅԼ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	177
ԵՐԿՈՒ ՍՈՆԵՏ ԱՐՓԻԿԻ ՀԻՇԱՏԱԿԻՆ	185
ՁՍԵՌԱՅԻՆ ՊԱԼԱՏԻ ՆԵՐՔՆԱՀԱՐԿՈՒՄ	187
ԱԹԻԼԼԱ	189
ԷԼԵԳԻԱ, ԳՐՎԱԾ ՎԵՆԵՏԻԿՈՒՄ	192
ԽՄԲԱՊԵՏ ՇԱՎԱՐՇԸ	208
ՄԱՀՎԱՆ ՏԵՍԻԼ	224
ԱՆՎԵՐՆԱԳԻՐ	225
ՄՈՒՍԱՅԻՄ	226
«HOMO SAPIENS»	232
ԳԱՆԳՐԱՀԵՐ ՏՂԱՆ	237
ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՔԱՌՈՒՂԻՆԵՐՈՎ	240
ՆԱՎՋԻԿԵ	251
ԾԻԱԾԱՆԸ	259
ԱՆԿՈՒՄՆԵՐԻ ՍԱՐՍԱՓԻՑ	260
ԹՈՒՂԹ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾ ԲԱՐԵԿԱՄԻՄ՝ N. N.-ԻՆ, ԳՐՎԱԾ ԵՐԵՎԱՆԻՑ	262
ՀԱՅՐԵՆԻՔՈՒՄ	269

ԵՂԻՇԵ ՉԱՐԵՆՑ

Կազմող, խմբագիր՝ Ն. Վիրաբյան
Հրատարակչության խմբագիր՝ Գ. Հովհաննիսյան
Համակարգչային ձևավորումը՝ Հ. Փիլոյանի
Կազմի ձևավորումը՝ Ա. Օհանջանյանի
Կազմի նկարը՝ Գ. Պողոսյանի

ԷԴԻՑ ՊՐԻՆՏ
Երևան, Թումանյան 12
հեռ.՝ (374 10) 520 848
www.editprint.am
info@editprint.am

EDIT PRINT
12 Toumanyan str., Yerevan
Tel.: (374 10) 520 848
www.editprint.am
info@editprint.am